

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HASILAT DÖNGÜSÜNDE HİLE DENETİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SHAHİN ASLANZADE

Muhasebe ve Finans Yönetimi Anabilim Dalı

Muhasebe ve Denetimi Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Hülya Hazar BOYDAŞ

ARALIK, 2017

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HASILAT DÖNGÜSÜNDE HİLE DENETİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SHAHİN ASLANZADE

(Y1512.070022)

Muhasebe ve Finans Yönetimi Anabilim Dalı

Muhasebe ve Denetimi Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Hülya Hazar BOYDAŞ

ARALIK, 2017

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans Tez Onay Belgesi

Enstitümüz Muhasebe ve Finans Yönetimi Anabilim Dalı Muhasebe ve Denetimi Tezli Yüksek Lisans Programı Y1512.070022 numaralı öğrencisi **Ştahn ASLANZADE**'m "HASILAT DÖNGÜSÜNDE HİLE DENETİMİ" adlı tez çalışması Enstitümüz Yönetim Kurulunun 28.11.2017 tarih ve 2017/33 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından *Oybirliği* ile Tezli Yüksek Lisans tezi olarak *Kabul* edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi :14/12/2017

1)Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Hülya BOYDAŞ HAZAR

2) Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Beyhan Hilal YASLIDAĞ

3) Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Levent POLAT

Not: Öğrencinin Tez savunmasında **Başarılı** olması halinde bu form **imzalanacaktır**. Aksi halde geçersizdir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sizlere sunduğum, ‘Hasılat Döngüsünde Hile Denetimi’ başlıklı tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerinde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim. (01/12/2017)

SHAHİN ASLANZADE

ÖNSÖZ

Sonuçlandırdığım tez konumda ve çalışma sürecimin her aşamasında bana yol gösteren, bilgi, tecrübe ve güler yüzü ile çalışmama yardımcı olan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Hülya Hazar BOYDAŞA teşekkür ve hürmetlerimi sunarım.

Tezimin hazırlanmasında bana her türlü desteği sağlayan yakınlarıma, dostlarıma ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi bildiririm.

Bu çalışmayı başarmamda, bana bu şansı yarattıkları için ve bana her zaman maddi ve manevi desteğini esirgemeyen aileme ithaf ediyorum.

Aralık 2017

Shahin ASLANZADE

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGE LİSTESİ	xiii
ŞEKİL LİSTESİ	xv
ÖZET	xvii
ABSTRACT	xix
1. GİRİŞ	1
2. HASILAT DÖNGÜSÜNE GENEL BAKIŞ	3
2.1. Satış ve Tahsilat Kavramları	3
2.1.1. Satış kavramı	3
2.1.2. İşletmelerde satışın önemi ve döngüde yeri	4
2.1.3. Alacakların tahsili ve tahsilat	5
2.2. Hasılat Döngüsü	7
2.2.1. Hasılat döngüsünün tanımı	7
2.2.2. Hasılat döngüsünde kullanılan belgeler	7
2.2.3. Hasılat döngüsü işlemleri	13
3. HASILAT DÖNGÜSÜ HİLELERİ	15
3.1. Hile Kavramı	15
3.1.1. Hile tanımları	15
3.1.2. Hile üçgeni	17
3.1.3. Hile türleri	21
3.1.4. ACFE hile sınıflandırması	23
3.1.4.1. Varlıkların kötüye kullanılması	25
3.1.4.2. Hileli finansal tablolar	29
3.1.4.3. Yolsuzluk ve ahlaki olmayan davranışlar	31
3.2. Fatura Hileleri	32
3.2.1. Sahte işletme ile yapılan fatura hileleri	33
3.2.1.1. Sahte işletme ile gerçek mal ve hizmet satış hileleri	33
3.2.2. Var olan satıcılar ile hileli faturalama	34
3.2.2.1. Rüşvet alma yoluyla yapılan hileler	34
3.2.2.1.1. Satıcı işletmeye iş aktarma yoluyla yapılan hileler	35
3.2.2.1.2. Yüksek faturalama yoluyla yapılan hileler	35
3.2.2.1.3. Sahte faturalama yoluyla yapılan hileler	35
3.2.3. Şirket kaynaklarının kişisel amaçlı kullanımı	36
3.2.4. Teslim sırasında yapılan hileler	37
3.3. Çek Hileleri	38
3.3.1. Sahte çek düzenleme hileleri	39
3.3.2. Sahte ciro hileleri	40
3.3.3. Alacaklıyı veya miktarı değiştirme hilesi	41

3.3.4. Yetkili kişi tarafından gerçekleştirilen hileler	41
3.4. Yazar Kasa Hileleri	42
3.4.1. Hileli iadeler	43
3.4.1.1. Hayali iadeler	43
3.4.1.2. Aşırı tutarda geri ödeme	43
3.4.1.3. Kredi kartı iadesi	43
3.4.2. Hileli iptaller	46
3.5. Kayıt Öncesi Hileler	48
3.5.1. Satışlara yönelik hileler	48
3.5.1.1. Yapılan satışların kayda alınmaması	48
3.5.1.2. Satışların olduğundan düşük değerde gösterilmesi	49
3.5.2. Alacaklara yönelik hileler	50
4. HASILAT DÖNGÜSÜ HİLELERİNİN BELİRLENMESİ VE ORTAYA ÇIKARTILMASI	52
4.1. Hile Belirtileri, Kırmızı Bayraklar (Red Flags)	56
4.1.1. Yönetim ile ilgili hile belirtileri	58
4.1.1.1. Faaliyet ve finansal raporlardaki belirtiler	59
4.1.1.2. Yönetim özellikleri ile ilgili belirtiler	61
4.1.1.3. Örgüt yapısı ile ilgili hile belirtileri	62
4.1.1.4. Üçüncü kişiler ile ilişkilerdeki anormallikler	64
4.1.2. Çalışanlar ile ilgili hile belirtileri	65
4.1.2.1. Muhasebe ile ilgili belirtiler	66
4.1.2.2. İç kontrol zayıflıkları	68
4.1.2.3. Analitik anormallikler	69
4.1.2.4. Üçüncü kişiler ile olan ilişkilerdeki anormallikler	70
4.1.2.5. Şikayet ve uyarılar ile ilgili hile belirtileri	71
4.1.2.6. Olağan olmayan davranışlar	72
4.1.2.7. Aşırı yaşam düzeyi	74
4.1.2.8. Yüksek ve düşük hile riski içeren ortamlar	74
4.2 Hile Denetiminde Yaklaşımlar	76
4.2.1. Reaktif yaklaşımlar	78
4.2.2. Proaktif yaklaşımlar	78
4.2.2.1. Bilgisayarlı yöntemler (Geleneksel)	79
4.2.2.2. Stratejik yaklaşım	79
4.2.2.3. Bilgisayar destekli denetim teknikleri	84
4.3. Hasılat Döngüsünde Hile Belirtileri ve Hilelerin Ortaya Çıkartılması.....	84
4.3.1. Fatura hile belirtileri ve ortaya çıkartılması	85
4.3.2. Çek hilelerinin belirtileri ve ortaya çıkartılması	87
4.3.3. Kayıt öncesi hilelerin belirtileri ve ortaya çıkartılması	88
5.ÖRNEK BİR İŞLETMEDE HASILAT DÖNGÜSÜNE İLİŞKİN UYGULAMA.....	92
5.1. Uygulamanın Amacı	92
5.2. İşletme ile İlgili Genel Bilgiler	92
5.2.1. İşletme çalışanları hakkında bilgiler	93
5.3. Uygulamanın Modeli ve Planlanması	94
5.4. Testlerin Uygulanması	96
5.5. Uygulamanın Sonucu ve Bulgular	107
6. SONUÇ	108
KAYNAKLAR	110

EK – 1	117
EK – 2	118
EK – 3	120
ÖZGEÇMİŞ	121

KISALTMALAR

ACFE	: Association of Certified Fraud Examiners (Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği)
AICPA	: American Institute of Certified Public Accountants (Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Kurumu)
BDDT	: Bilgisayar Destekli Denetim Teknikleri
CAATs	: Computer Assisted Audit Techniques (BDDT)
IT	: Information Technology
MEGEP	: Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi
PTT	: Posta ve Telegraf Teşkilatı
S.	: Sayfa
S.A.S.	: Statement on Auditing Standards (Finansal Çizelgeler Denetim Standartları)
SPK:	
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
V.U.K	: Vergi Usul Kanunu
Vb.	: Ve Benzerleri
Vs.	: Ve Saire

ÇİZELGE LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Çizelge 3.1 : Hile Türleri	22
Çizelge 3.2 : Hile Türleri ile İlgili Sınıflandırma	23
Çizelge 3.3 : Hilelerin Görülme Sıklığı ve Maliyet	24
Çizelge 4.1 : ACFE, İşletme Hilelerinin Tespiti	53
Çizelge 4.2 : Faillerin Davranışsal Hile Belirtileri	57
Çizelge 4.3 : Yüksek ve Düşük Hile Risk Ortamları	75
Çizelge 5.1 : Departmanlar ve Çalışan Sayısı	93
Çizelge 5.2 : İşletmenin Eğitim Durumu	94
Çizelge 5.3 : Hasılat Döngüsü İşlemlerin Test Edilmesi	96

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 : Satış Süreci	5
Şekil 3.1 : Hile Üçgeni	18
Şekil 3.2 : Hile Elması	21
Şekil 3.3 : ACFE, Hile Kategorisi – Frekans	24
Şekil 3.4 : ACFE, Hile Kategorisi – Ortalama Kayıp	25
Şekil 3.5 : ACFE, Hile Ağacı, Varlıkların Kötüye Kullanılması	26
Şekil 3.6 : ACFE, Hile Ağacı, Hileli Finansal Tablolar	29
Şekil 3.7 : ACFE, Hile Ağacı Yolsuzluk ve Ahlaki Olmayan Davranışlar	31
Şekil 3.8 : Rüşvet Karşılığı Hile Süreci	36
Şekil 3.9 : Şirket Kaynaklarının Kişisel Amaçlı Kullanımı	37
Şekil 3.10 : Çek Hileleri	39
Şekil 3.11 : Yazar Kasa Hileleri	42
Şekil 3.12 : Hileli İadelerin Akış Şeması	45
Şekil 3.13 : Hileli İptallerin Akış Şeması	47
Şekil 3.14 : Kayıt Öncesi Hileler	48
Şekil 4.1 : İşletme Hilelerinin Tespiti	54
Şekil 4.2 : ACFE, Şikayetlerin Kaynağı, 2016	55
Şekil 4.3 : Hile Belirtileri	58
Şekil 4.4 : Yönetim ile İlgili Hile Belirtileri	59
Şekil 4.5 : Çalışanlar ile İlgili Hile Belirtileri	66
Şekil 4.6 : Davranış Değişikliği Süreci	73
Şekil 4.7 : Hileyi Ortaya Çıkartma Yaklaşımları	77
Şekil 4.8 : Hilelerin Ortaya Çıkartılması	78
Şekil 4.9 : Stratejik Yaklaşımın Uygulanma Aşaması	81
Şekil 5.1 : Müşteri Siparişi	98
Şekil 5.2 : İrsaliye	98
Şekil 5.3 : Satış Faturası	99
Şekil 5.4 : Ödeme Belgesi	99
Şekil 5.5 : Satış Faturası (12.07.2017)	101
Şekil 5.6 : İrsaliye (07.07.2107)	103
Şekil 5.7 : Satış Faturası (12.07.2017)	103
Şekil 5.8 : İrsaliye (24.07.2017)	106
Şekil 5.9 : Ödeme Belgesi	106

HASILAT DÖNGÜSÜNDE HİLE DENETİMİ

ÖZET

İşletmelerde çalışanlar, yöneticiler ve üçüncü kişiler tarafından yapılan hileler işletmelerin geleceği açısından onları olumsuz yönde etkilemekte ve hatta işletmelerin iflasına sebep ola bilmektedirler. İşletmelerde yapılan hile eylemleri işletmeleri finansal ve finansal olmayan zararlarla etkilemektedir. Yapılan hile eylemleri sonucunda işletme büyük miktarda finansal kaynak yitirmekte ve prestij kaybı yaşamaktadır. Aynı zamanda işletmelerin yaşamlarını sürdürmesi açısından da tehlikeye girmektedir.

‘Hasılat Döngüsünde Hile Denetimi’ başlıklı tez konumuzda, hasılat döngüsünde baş veren ve verebilecek hile eylemleri, onların ortaya çıkartılması ve önlenmesi ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Çalışmamızda, hasılat döngüsü incelenmiştir. Hasılat döngüsü hakkında bilgiler verildikten sonra, genel olarak hile kavramı daha sonrasında ise, tündengelim bir şekilde yalnızca hasılat döngüsünde baş veren hileler ele alınmıştır. Sonrakı kısımda ise, hilelerin ortaya çıkartılmasında önemli etken olan hile belirtileri ve hilenin önlenmesindeki yaklaşımlar ile ilgili bilgiler verilmiştir. Ardından hasılat döngüsünde gerçekleşen ve gerçekleşebilecek hilelerin önlenmesi ile ilgili bilgiler verilmiş ve uygulamalı bir şekilde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Hasılat, Hile, Satış, Döngü, ACFE.*

FRAUD AUDIT IN THE SALES AND REVENUE PROCESS

ABSTRACT

The frauds performed by the enterprise workers, managers and third persons have a negative impact on the future of the enterprise and most of all can become a result of its bust. The frauds performed in an enterprise can cause the financial and non-financial injury of the enterprise. As a result of the frauds the enterprise waste a great sum of its financial resources and lose prestige. At the same time they threaten to offset the enterprise performance.

Our thesis called 'Fraud Audit in the Sales and Revenue Process' states possible frauds during the sales and revenue process and the ways to prevent them.

In our study the Sales and Revenue Process was analyzed. After there was given the information about the Sales and Revenue Process first of all was discussed the 'fraud' term and then separately in the total form the frauds. In the next part of the study there was given the information about specifications of frauds and approaches to preventing the fraud which are very the crucial component to determine the frauds. Thereon was given the information and practical examples how to prevent the frauds that were performed or can be performed in the Sales and Revenue Process.

Keywords: *Revenue, Fraud, Sale, Period, ACFE.*

1. GİRİŞ

Gün geçtikçe işletmelerde yaşanan hile olayları daha farklı ve yüksek boyutlara ulaşmaktadır. Sebeplerin normal olarak karşılanması, teknolojiye ve dünyada yaşanan hızlı gelişmelerin finansal işlemlere uygulanması ve en önemlisi kestiremediğimiz ‘yaratıcı insan’ unsurudur. İşletmelerde güçlü iç kontrol sistemi ve önleyici tedbirlerin olmasına rağmen hilelerin tamamen ortadan kaldırılması mümkün değildir. Çeşitli sebepleri tez konusu dahilinde detaylı verilmiştir. Hile eyleminin gerçekleşmesi için sanki zincir şeklinde işlemlerin bir birini izlemesi gerekir. İlk önce yapılacak hile ve riski belirlenmekte, ardından hile üçgeni adı verilen baskı, fırsat ve haklı gösterme faktörleri hilekârı bu eyleme itmektir.

Genel olarak denetçiler işletmeleri denetlemek için onları faaliyet konuları dahilinde ayrı ayrı bölüp incelemektedirler. Bu incelemeler ayrılıkta yapılsa da, bir birlerinden tamamen kopmamakla sonuca bağlanmaktadır. Bu tez çalışmamızda işletmelerin ana faaliyet konularından biri olan hasılat döngüsünde yapılabilecek hilelerin, onların önlenmesini ve sonuncu bölümde uygulamalı bir şekilde anlatmayı amaçladık. Hasılat döngüsü işletmelerin esas faaliyet konularından olup, işletmelerde satışlar ve yapılan satışların tahsili ile biten bir döngü şeklindedir. Tez çalışmamız Giriş ve Sonuç bölümleri hariç dört bölümden oluşmaktadır.

Çalışmamızın birinci bölümünde, hasılat döngüsüne genel bakış şeklinde incelenmiştir. Bu bölümde satış ve tahsilat kavramları hakkında, işletmelerde satışın yeri ve alacaklarla ilgili açıklayıcı bilgiler verilmiştir. İkinci kısımda hasılat döngüsü detaylı şekilde ele alınmıştır, örneğin: döngünün tanımı, döngüde kullanılan belgeler ve döngü işlemleri isimli alt başlıklarda verilmiştir. Kısaca özetlersek, müşteri siparişi esasında başlayan döngü ödemelerin tahsil edilmesi ve ilgili muhasebe kayıtlarının yapılması ile sonlanmaktadır.

Çalışmamızın ikinci bölümü hasılat döngüsü hileleri başlıklı olup, hile hakkında döngü hilelerinde daha fazla bilgiler içermektedir. İkinci bölüm ilk büyük başlıklı hile kavramı olup içeriğinde: hile tanımlarını, hile üçgenini, hile türlerini ve ACFE hile sınıflandırmasını içermektedir. Hilelerle ilgili yapılan en iyi ve bütüncü tanımlar

verilerek yorumlanmıştır. Hile eyleminin en önemli faktörü sayılan hile üçgenine geniş yer verilmiş ardından hile elması olarak nitelendirilen teori hakkında bilgiler verilmiştir. Bugüne kadar hile ile ilgili yapılmış çeşitli hile türleri sınıflandırmaları verilmiş daha sonra en çok beğenilen ve tercih edilen aynı zamanda tez konumuzu bu hile türünden yola çıkarak şekillendirdiğimiz ACFE hile sınıflandırılması esas alınmıştır. Ardından ACFE hile sınıflandırılması geniş bir biçimde alt başlıklar halinde anlatılmıştır. Başta söylediğimiz gibi hile hakkında bu kadar geniş yer verdikten sonra hasılat döngüsünde yapılabilecek hileler ele alınmıştır. Bunlar: fatura, çek, yazar kasa ve kayıt öncesi hileler şeklinde ayrılıkta incelenmiştir. Kısaca bilgi verirsek, fatura hileleri: sahte işletme ile yapılan fatura hileleri, rüşvet alma yoluyla yapılan fatura hileleri, teslim sırasında yapılan hileler şeklinde tanımlanmıştır. Çek hileleri: sahte çek, ciro, alacaklıyı ve miktarı değiştirme ve yetkililer tarafından gerçekleştirilen hileler şeklinde alt başlıklarla verilmiştir. Yazar kasa hileleri: hileli iadeler ve hileli iptaller şeklinde verilmiştir. Kayıt öncesi hileler ise: satışlara ve alacaklara yönelik hileler olarak ele alınmıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümü hasılat döngüsü hilelerinin belirlenmesi ve ortaya çıkartılması başlıklıdır. İlk önce genel olarak hile eyleminin önlenmesi konusunda detaylı bilgiler ve hile denetimi hakkında teorik bilgiler verildikten sonra hasılat döngüsündeki hilelerin önlenmesi hakkında başlıklar verilmiştir. Bu bölümün içeriği üç esas başlıktan ve onların alt başlıklarını içermektedir. Esas başlıklar: hile belirtileri kırmızı bayraklar, hile denetiminde yaklaşımlar ve hasılat döngüsünde hile belirtileri ve ortaya çıkartılmasıdır.

Çalışmamızın dördüncü ve son bölümü Azerbaycandaki özel bir işletme üzerine uygulama ile ilgili kısımdır. Bu bölümde özel bir şirketten elde edilmiş ilkin muhasebe evrak ve bilgilerin test ve analizler esasında uygulaması yapılmıştır. İşletmeden aldığımız datalar Nisan ve Ağustos aylarını kapsayan müşteri siparişi, irsaliyeler, satış faturası ve ödeme belgeleridir. Uygulamamızı on dört maddelik test şeklinde ve her madde de beş alt madde şeklinde test ve analiz edilerek yorumlanmıştır. Aynı zamanda işletmeden elde ettiğimiz datalar orijinal datalar olmakla beraber, sözel bilgilerde alınmıştır. Uygulama sonucunda elde edilmiş bulgular öneriler olarak da verilmiştir.

2. HASILAT DÖNGÜSÜNE GENEL BAKIŞ

İşletmelerin kuruluş amaçları genel olarak, kar elde etmek ve yaşamlarını sürdürebilmektir. İşletmeler bu amaçlarına ulaşmak için mal ve ya hizmet alır, üretir ve satarlar (Kaygunsuz, 2012). İşletmelerin bu amaçlara ulaşmak için çeşitli temel fonksiyonları bulunmaktadır. Muhasebe bilgi sisteminde işletmelerin temel fonksiyonlarını oluşturan ve birbirileri ile ilgili olan bu faaliyetlerin gerçekleşmesi sırasında çeşitli döngüler oluşmaktadır. Bunlar: hasılat, harcama, üretim ve finansman döngüleridir (Şengür, 2011).

Hasılat döngüsü işletme faaliyetlerinin önemli bir döngüsüdür. Bu döngü işletmede yapılan satış eylemlerini ve onların tahsiline ilişkin zincirleme işlemler bütünüdür. Tez çalışmasının gelecek kısımlarında hasılat döngüsünün tanımı ve döngü ile ilgili detaylı bilgiler verilecektir.

2.1. Satış ve Tahsilat Kavramları

Tez konumuzun bu bölümünde bahsettiğimiz gibi hasılat döngüsünü oluşturan iki temel kavram satış ve tahsilat kavramları ile ilgili bilgiler verilecektir.

2.1.1. Satış kavramı

‘Satış’ hakkında birden çok farklı tanımlar yapılmıştır. Türk Dil Kurumu Sözlüğünde satış, ‘Satıcı ile alıcı arasında yapılan ve bir malın alıcıya verilmesi ve bunun karşılığında bir fiyat, bir değer alınması yoluyla yapılan işlemdir’. Başka bir tanımda ‘İhtiyaçların karşılanması amacıyla, pazara sunulan(arz edilen) ürün(mal) veya hizmetin satın alınma işleminin gerçekleşmesine denir’(Kantarıcı (2012). Diğer bir tanımda ise, ‘Satış, bir ürün veya hizmeti uygun yerde uygun zamanda, uygun kişiye, uygun yöntemle, uygun bedel karşılığı vermektir’ (Altunışık & İslamoğlu 2007).

Satış kavramı çok geniş bir kavram olduğundan dolayı döngüde yer alan satış eylemi hakkında bilgi verilecektir. Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı üzere satış,

işletmenin faaliyetini sürdürebilmesi için mal veya hizmetlerin müşterilere sunulması ve diğer tüm eylemleri kapsar. İşletmelerde satış ile ilgili bütün eylemler satış bölümü tarafından uygulanır. Daha detaylı anlatırsak, işletmelerde mal veya hizmet satışında, müşterilerin bulunmasında, bulunan müşterinin işletmenin kriterlerine uygun olmasında, inceleme ve değerlendirme sonucunda satış fiyatlarının belirlenmesinde ve bütün süreçlerin satış kaydının tutulması gibi birçok faaliyetleri kapsayan bir işletme bölümüdür. Aşağıdaki satış süreci ile ilgili işlemler verilmiştir (www.toptalent.com, 2017) :

1. Müşteri Geliştirme

- a) Hazırlık süreci
- b) İlk görüşme
- c) Güven yaratma
- d) İhtiyaç analizi
- e) Ürüne ait faydaların sunumu
- f) İtirazlarla başa çıkma
- g) Satış kapama
- h) Karlı ve verimli müşteri geliştirme olarak tanımlanabilir

2. Satış Gerçekleştirme

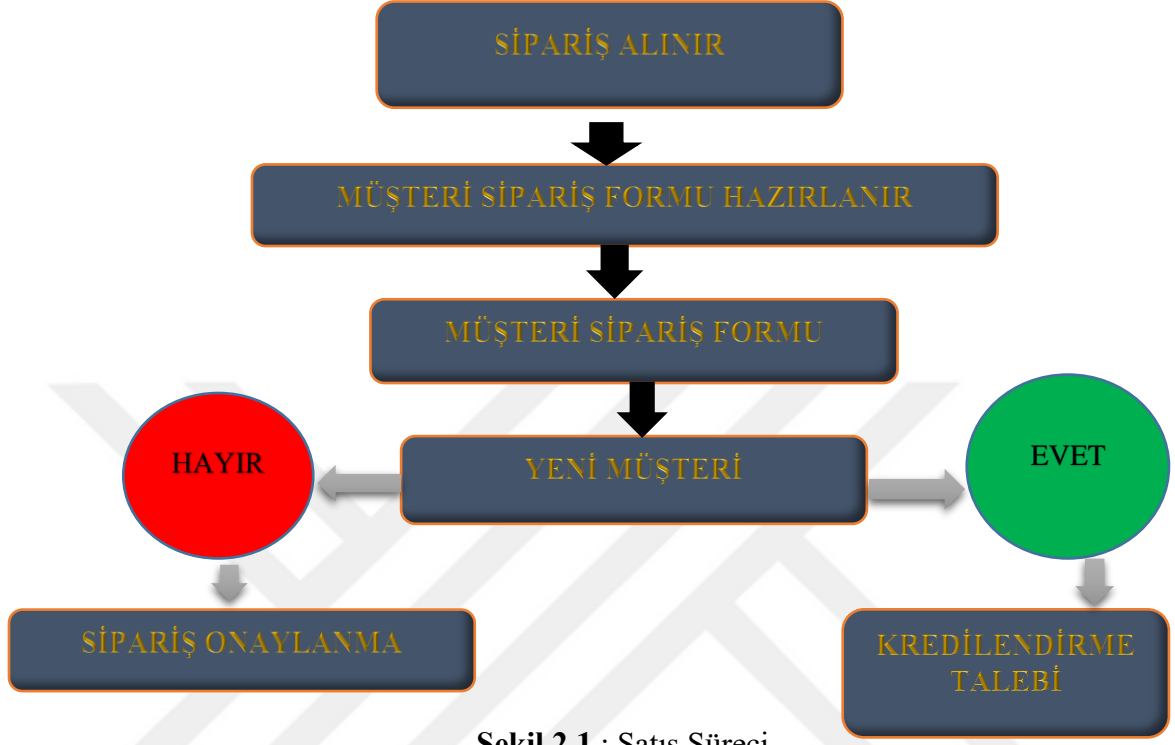
Satış gerçekleştirme aşaması potansiyel müşteriye sunum yaptığımız zaman gibi tanımlayabiliriz. Müşteri geliştirme aşamasını ise potansiyel müşterileri bulmak ve onlarla temasa geçmek olarak özetleyebiliriz. Ayrıca bu süreç yukarıda gösterildiği gibi sıralanabilir.

2.1.2. İşletmelerde satışın önemi ve döngüde yeri

Büyük Ekonomik Kriz, ekonominin temel sorununun artık, 'üretmek değil daha çok üreterek büyümek olmayıp, üretilenin satılması olduğu bir dönem başlatmıştır' (Mucuk 2009).

İşletmelerde satış gelir üreten bir olgudur. İşletmelerde üretim, teknoloji, yönetim teknikleri ne kadar iyi ve ileri düzeyde olursa olsun, eğer bir satış mekanizması yoksa, işletmenin sahip olduklarının hiç bir değeri olmaz. Bu yüzden satışın işletmeler açısından ne kadar önemli olduğu görülmektedir.

Hasılat döngüsünde satışa konu olan işlemler satış bölümü tarafından incelenmektedir. Aşağıdaki şekilde satış bölümüne ait olan işlemler detaylı bir şekilde verilmiştir (Bozkurt, 2012):

Şekil 2.1 : Satış Süreci.

Şekil 2.1 den de görüldüğü üzere satış bölümü müşteri siparişi ile başlayan bir döngüdür. Gelen müşteri siparişi müşterinin daha önce işletme ile iş yaptığı yani kayıtlarında olduğu müşteri ise, sipariş formu sipariş onaylanma bölümüne gönderiliyor. Eğer müşteri yeni biri ise kredilendirme talebi hazırlanıp, kredilendirme bölümüne gönderiliyor. Gösterilen sürecin devamı bir sonraki bölümde anlatılacaktır.

2.1.3. Alacakların tahsili ve tahsilat

İşletmelerin mal veya hizmet alım satımları ile ilgili yaptıkları işlemler, para ile ilişkileri yönünden peşin işlemler ve kredili işlemler olarak ikiye ayrılır. Bilindiği gibi kredili işlemlerde satılan malın veya yapılan hizmetin karşılığı işlemin yapılmasından belirli bir süre sonra tahsil edilir (Sürmeli & Cemalcılar, 2003).

Konumuz gereği ele alacağımız satışlar kredili satışlar olacaktır. Vadeli(kredili) satış işlemi yapıldıktan sonra, yaptığımız satışın karşılığı olarak 'alacak' kavramı ortaya çıkıyor. Bir malın teslimi, bir hizmetin görülmesi yada borç verilmesi karşılığında ortaya çıkan belirli bir parayı isteme hakkına 'alacak' denir (Sevilengül, 1997).

İşletmelerde mal ve hizmet satışı sonrası yaranan alacaklar, 'Ticari Alacaklar' grubuna, ticari niteliği olmayan alacaklar ise 'Diğer Alacaklar' grubuna aittir. Diğer alacaklar grubuna örnek vermek gerekirse, 'Ortaklardan Alacaklar' , 'Personelden Alacaklar' gibi farklı alacaklar olabilir. Tez konusu gereğince ticari alacaklar grubu ele alınacaktır. Bilançoda takip edilen ticari alacaklar hesap grubuna:

- a) Alıcılar
- b) Alacak senetleri
- c) Alacak senetleri reeskontu
- d) Kazanılmamış finansal kiralama faiz gelirleri
- e) Verilen depozito ve teminatlar
- f) Diğer ticari alacaklar
- g) Şüpheli ticari alacaklar
- h) Şüpheli ticari alacaklar karşılığı, hesapları yer almaktadır.

Hasılat döngüsünün ikinci temel kavramı olan tahsilat, 'Alacakların toplanması veya süresi içinde ödenmeyenlerin yasal yollarla alınması' şeklinde tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü). Daha kabaca söylemek gerekirse, satış yaptığımız malların tahsili yani, alacaklarımızın parasını almak, toplamak anlamında söyleye biliriz.

İşletmeler satışları iki tür, nakit ve kredili(vadeli) satışlar olmak üzere gerçekleştiriyorlar. Genellikle orta ve büyük ölçekli işletmeler satış yaparken nakit satış yerine vadeli satışı tercih etmektedirler. Vadeli satışlar işletmenin satışlarını artırabilir. Çünkü müşteriler alış sırasında nakit yetersizliği içinde olabilirler. Ancak vade içerisinde ödemeye imkan verecek gelir elde etme ihtimali büyüktür (Çonkar, 2007). Fakat kredili satışların dezavantajları da vardır. Önemli olan bu avantaj ve dezavantajları dengede tutabilmektir.

İşletmeler satış yaptıkları zaman, müşterilerden alacakların tahsilinde çeşitli yollar kullanmaktadır. Ödemeler genel olarak, nakit, banka havalesi, çek veya senet, kredi kartları olarak kullanılmaktadır (VecdiCan, 2005). Ayrıca sekiz bin lirayı aşan her türlü tahsilat ve ödemenin bankalar, özel finans kurumları veya PTT aracı ile yapılması yasalar tarafından zorunlu kılınmıştır (Yaşar 2017). Hem yasal yükümlülük hem de kasada yaşanabilecek yolsuzluklara engel olmak için tahsilatların banka veya finansal kurumlar aracılığı ile yapılması daha uygundur. Müşteriler tarafından ödemelerin banka aracılığı ile çek, banka veya havale yolu ile tahsil edilmesi tahsilatların resmiyet

kazanması açısından çok önemlidir. Özetle tahsilatların banka veya diğer resmi kurumlar aracılığı ile yapılması yapılabilecek hile ve yolsuzlukların engellenmesi ve zaman tasarrufu açısından daha iyi olduğu söylenebilir.

2.2. Hasılat Döngüsü

Satış ve tahsilat kavramları ile ilgili yapılan tanımlardan sonra, hasılat döngüsünün tanımı, bu döngüde kullanılan belgeler ve işlemler detaylı bir şekilde incelenecektir.

2.2.1. Hasılat döngüsünün tanımı

Hasılat döngüsü işletme faaliyetlerinin önemli bir döngüsü olup, müşteri siparişi esasında başlayıp, tahsilatların yapılması ile sonuçlanan bir döngüdür. Daha kapsamlı bir tanımla tanımlamak gerekirse, hasılat döngüsü, satış siparişinin alınması, müşterinin kredibilitésinin incelenmesi, mal veya hizmetin teslimi, fatura düzenlenmesi, ticari alacaklar hesabının oluşturulması, tahsilat ve ilgili muhasebe kaydının yapılması faaliyetlerinden meydana gelmektedir (Şengür 2011). Hasılat döngüsü birbirini zincirleme takip eden işlemlerin döngüsüdür. Bu zincirleme işlemlerinin başarılı bir şekilde uygulanması, işletmelerin olumlu sonuçlar almasında etkili olacaktır. Döngüye dahil olan her bir işlemin farklı departman veya kişi tarafından yapılması, yani görevlerin ayrılığı ilkesine dikkat edilmesi gereklidir.

Hasılat döngüsünde hile eylemlerine sıklıkla rastlanmaktadır. Bunun birçok farklı sebepleri olabilir. Döngünün işleyiş şekli zincirleme olduğundan dolayı, zincirin her bir halkasında yapılan hile eylemi işletmenin karlılığını ve faaliyetini olumsuz yönde etkileyecektir. Yapılan hilelerin hangi işlemlerde, kim tarafından yapılması, yapılan hileler sonucunda ortaya çıkan zarar ve buna karşı nasıl önlem alınması hakkında tezin ilerleyen kısımlarında detaylı bilgi verilecektir.

2.2.2. Hasılat döngüsünde kullanılan belgeler

Hasılat döngüsündeki işlemler uygulanırken, bu işlemler sırasında farklı departmanlar(kişiler) tarafından çeşitli belgeler düzenlenmekte ve kayıtları tutulmaktadır. Döngüde kullanılan belge ve kayıtlar satış yaptığımız mal veya hizmet türüne göre değişmektedir. Genel olarak mal satışları, hizmet satışları ile kıyaslandığında daha çok belge ve kayıt tutulmaktadır. Genel olarak satış ve tahsilat sürecinde kullanılan belgeler aşağıdaki gibidir (Bozkurt, 2012) :

- Müşteri Siparişi
- Satış Sipariş Formu
- Yükleme Belgesi (Sevk İrsaliyesi)
- Satış Faturası
- Yevmiye Maddeleri
- Onaylı Fiyat Listesi
- Büyük Defter Hesapları
- Muavin Hesaplar
- Özet Satış Raporu
- Aylık Müşteri Borç Raporu

Müşteri Sipariş

Müşteri siparişi, müşterinin satıcı işletmeden mal almak isteğidir. Aynı zamanda bahsettiğimiz üzere döngümüz müşteri siparişi ile başlamaktadır. Müşteri kendine gereken mal veya hizmetleri doğrudan satıcı işletmelerden, iletişim araçları ile veya satış elemanları aracılığı ile yapabilir.

Satış Sipariş Formu

Müşteri tarafından gelen sipariş esasında hazırlanan bir formdur. Satış sipariş formu müşterinin hangi maldan, ne kadar almak istediği ve diğer kriterilerin detaylı yazıldığı formdur. Bu form satıcı işletme tarafından düzenlenir, aslı müşteriye, diğer kopyaları döngüde devam eden sonraki departmanlara gönderiliyor. Örnek bir satış sipariş formunda olması gereken önemli başlıklar: sipariş numarası, sipariş tarihi, müşteri adı, adres ve iletişim bilgileri, vergi dairesi, vergi numarası, teslim tarihi, malın ismi, kodu, özellikleri, adet, birim fiyatı, sonda ise sipariş veren ve alanın kişi(kurum) imzası. Bu form örneği genel olarak düşünülmüştür. Her bir işletme için farklı satış sipariş formları oluşturulabilir. Özellikle işletme stratejisi ve satışa sunduğu mal veya hizmetlerden asılı olarak değişebilmektedir.

Yükleme Belgesi / Sevk İrsaliyesi

Satılan malın müşteriye gönderilmesi sırasında düzenlenen bir belgedir. Bu belgede gönderilen malın fiyatı hariç, malın miktarı, birim fiyatı, ödeme seçenekleri ve diğer bilgilerin yer verildiği bir belgedir. Özellikle malın nereye, kime ve kim tarafından gönderildiği ayrıca belirtilir.

Yükleme belgesi en az bir asıl, üç nüshadan oluşur. Belgenin asılı müşteriye verilir, kopyalar ise diğer birimlere aktarılır. Örnek bir yükleme belgesinde bulunması gerekenleri ele alırsak, maliye ile anlaşmalı matbaalarda düzenlenmiş olan bu belgenin, sol üst köşesinde firma başlığı, adresi, vergi dairesi ve numarası, iletişim bilgileri yer alır. Sağ üst köşede seri/sıra numaraları ve sayfanın diğer bölümünde çizelge içerisinde açıklama ve malın tanıtımı yer almaktadır (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı 2011). Müşteriye gönderilen malın nakliyesi sürecinde bu belgenin taşınması zorunludur.

Satış Faturası

Fatura kısaca olarak, alacak yaratan bir belge olarak nitelendirilebilir. Çeşitli kaynaklarda faturaya ilişkin bir çok tanım ileri sürülmekle birlikte, en ayrıntılı ve kapsamlı tanımlardan biri Yargıtay İçtihatları Birleştirme Hukuk Genel Kurulunun bir kararında yer aldığı üzere şu şekildedir: Faturalar, ticaret zamanı, satıcılar tarafından satılan malın miktarını, ölçüsünü, fiyatını ve diğer parametrelerini ifade eden ticari belgelerdir (25326 sayılı Resmi Gazete, 2003).

İşletmenin asıl faaliyet konusu ile ilgili müşterilere kestiği faturalara satış faturası denir. Fatura bedelinin müşteri tarafından faturanın kesildiği tarihte ödenmesi durumunda düzenlenen faturalara kapalı satış faturası, faturanın kesildiği tarihten ileri bir tarihte ödenecek olması durumunda düzenlenen faturalara açık satış faturası denir (www.muhasibeuygulama.com, 2017). Düzenlenen fatura en az iki nüsha düzenlenir, aslı müşteriye kopyalar ise diğer departmanlara gönderiliyor. Genel olarak faturada bulunan bilgiler aşağıdakılardır (Özyer 2008) :

- Faturayı düzenleyen işletmenin unvanı, adresi, vergi dairesi ve vergi numarası
- Alıcının unvanı, adresi, vergi dairesi ve vergi numarası
- Faturanın tarihi, seri ve sıra numarası
- Varsa irsaliyenin tarihi ve sıra numarası
- Teslim yapılan malların miktarı, cinsi ve fiyatı
- Hizmet teslimlerinde ise hizmetin niteliği.

Yevmiye Maddeleri

Döngüde yapılan işlemler Yevmiye(Günlük) Defterinde yer alır. Yevmiye defterinde yapılan kayıtların her biri bir belgeye dayanır, genel olarak muhasebe de belgesiz işlem kayıt edilemez.

Muhasebede, ticari işlemlerin belgelere dayanarak tarih sırası ile maddeler halinde kaydedildiği deftere yevmiye defteri (Günlük Defter) denir. Yevmiye defteri kullanılmadan önce notere tasdik ettirilmesi gerekir. Aksi halde tutulan yevmiye defteri kanunen geçerli sayılmaz. Muhasebe kayıtlarını bilgisayar aracılığı ile tutan işletmeler bilgisayar kağıtlarını defter olarak tasdik ettirirler. Bu durumda yevmiye defteri formatı kullanılan muhasebe paket programına göre değişmektedir (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2008).

Yevmiye maddesinde aşağıdaki hususların bulunması gerekir (www.muhasabedersleri.com, 2017) :

- Yevmiye madde sıra numarası
- Tarih
- Borçlu hesap
- Alacaklı hesap
- Tutar
- Her kaydın dayandığı belgelerin çeşidi, varsa tarih ve numaraları
- Yevmiye defteri ciltli ve sayfaları birbirini takip eden sıra numaralı olmalıdır. Vergi kanunlarına göre hareketli yapraklı defter kullanılabilir
- Yevmiye defterine geçirilecek kayıtlar haklı sebep olmaksızın, on günden fazla geciktirilemez
- Yevmiye defteri yeni senenin en geç Ocak ayı sonuna kadar notere gösterilip son kaydın altına noterce "Görölmüştür" sözü yazılarak mühür ve imza ile tasdik ettirilmesi şarttır.

Onaylı Fiyat Listesi

İşletmelerin satış eylemi sırasında malların ismi, kodu ve birim fiyatını gösteren bir belgedir. Onaylı fiyat listesi işletmenin satış yaptığı ürüne, hizmete göre değişmektedir. Genel olan başlıklar bahsettiğimiz gibi ürün veya hizmetin ismi kodu ve birim fiyatlarıdır.

Büyük Defter Hesapları

Büyük defter hesapları, büyük defter de bir diğer adı olan Defteri-Kebir de kaydedilir. Yevmiye defterine kaydedilen işlemler ordan alınarak sistemli bir şekilde yani, tarih ve işlem sırasına göre hesaplara dağıtılan bir muhasebe defteridir. Büyük defter tutulması zorunlu bir defterdir (V.U.K. M.181).

Büyük defterlerden elde edilen rakamlar diğer muhasebe dökümanları için birer kaynak niteliği de taşır. Dolayısıyla büyük defter kayıtlarının, muhasebenin sağlıklı yürümesi açısından tutulmasının gerekliliği gayet açıktır. Teknolojinin de yardımı ile büyük defterler, tutulması kolay, işlevli defter halini almıştır (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2011).

Büyük defter hesabının en az aşağıdaki bilgileri bulundurması zorunludur (www.muhasabedersleri.com, 2017) :

- Hesabın ismi
- Yevmiye defteri tarihi
- Yevmiye defteri madde numarası
- Borçlu veya alacaklı tutar
- Açıklama.

Satıcı Hesap Muavini

İşletmenin aylık yaptığı satışları ve satışlar karşılığında tahsil ettiği ödemeleri gösteren bir belgedir. Aylık olarak satıcı işletme tarafından düzenlenerek müşteriye gönderilir. Ay içindeki malların nakliyesi ile ilgili gecikmeler, nakit giriş çıkış kayıtları ile diğer kayıtlardaki hatalar sebebiyle veya olabilecek değişik nedenlerden dolayı olabilecek uyumsuzlukları önleme amacıyla, satıcı muavini ile karşılıklı olarak mutabakat yapılır (Messier, Glover & Prewitt, 2011).

Özet Satış Raporları

Özet satış raporları adından da görüldüğü gibi işletmenin belli bir döneme ait satışlarının özetidir. Satıcı işletmeden müşterilere satış yaptıkları ürün ve hizmetlerin örneğin, son bir yılda, son iki ayda yani işletmeye satış yaptığı dönemlerden sonra belirli özelliklere göre satışların listelendiği bir rapordur. Satış bölümü tarafından belirli bir zaman aralığında tutulan, ürün veya hizmetlerin bir kaydı olarak nitelendirebiliriz. Örnek bir satış raporunda, ürün veya hizmet grubu başına

gözlemlenen satış hacmi, kaç adet veya hangi miktarda olduğu, satışların ne zaman yapıldığını cari hesaplarla temas ettiği bir rapordur.

Aylık Müşteri Borç Raporu

Satıcı işletme tarafından düzenlenen ve her ay müşterilere gönderilen alacaklarının gösterildiği bir borç raporudur.

Ödeme Belgeleri

Satıcı işletme tarafından satış eylemi gerçekleştikten sonra, yaptığı satışa uygun olarak fatura düzenlenir. Müşteri faturayı kabul ettiği zaman satın alma karşılığı ödeme yapması gerekiyor. Yapılan satışların tahsili zamanı genel olarak kullanılan belgeler şu şekildedir (Çetin 2015) :

- Nakit Tahsilat-Tediye Makbuzu
- Çek veya Senet Tahsilat-Tediye Makbuzu
- Kredi Kartı Tahsilat-Tediye Makbuzu
- Banka Dekontu
- Tahsilat veya Tediye Makbuzu
- Bono veya Poliçe

Tez konusu gereğince yapılan satışlar kredili satışlar üzerinden değerlendirilecektir. Alacakların tahsil edilmesi için kredili satışların olması gerekir. Tahsilatta kullanılan belgeleri aşağıdaki gibi sıralaya biliriz (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2008) :

- Tahsil Fişi
- Para Makbuzu
- Tediye Fişi
- Mahsup Fişi

- Tahsil Fişi

Tahsil Fişi, kasa tahsil fişi olarak da geçer. İşletmenin kasasına nakit girdiği zaman, yani para tahsil edildiği zaman kullanılan fiştir.

- Para Makbuzu

Para Makbuzu, tahsil edilen paralar için, tahsil eden tarafından düzenlenen bir belgedir. Bu belge borç alacak ilişkisinin resmîyetle sona erdiğinin göstergesidir. İki nüsha olarak düzenlenir, biri parayı ödeyene diğeri ise tahsil edende kalır.

- Tediye Fişi

Tediye Fişi, kasa tediye fişi olarak da geçer, bu fiş kasadan para çıkışı yapıldığı zaman kesilir. İşletmenin kasasından çıkan paraların ne amaçla ödendiğini ve hangi hesaplara borç kaydedildiğini belirleyen bir belgedir.

- Mahsup Fişi

Mahsup Fişi, nakit ile ilgisi olmayan işlemler için kullanılan bir fiştir. Mahsup fişinden borçlu ve alacaklı hesapların kodu, adı ve tutarları yazılır. İşletme kasasına para girişi ya da para çıkışı sağlamayan işlemlerde kullanılmakta olan fişlere mahsup fişi denmektedir. Genel olarak kredi çekilerek mal alınmasında ya da banka kullanılarak alacaklı olan kişilere borç ödenmesi sonucu kaydedilen fişlerdir (www.e-tahsilat.com.tr, 2017).

2.2.3. Hasılat döngüsü işlemleri

Hasılat döngüsünde kullanılan belge ve kayıtlar hakkında bilgi verdikten sonra, bu belge ve kayıtlar kullanılarak nasıl işlemler döndüğünü, kısacası dönümüzde yer alan işlemlerin sırasıyla dizilişi şu şekildedir (Bozkurt, 2012) :

- Satış bölümü
- Kredilendirme bölümü
- Yükleme bölümü
- Muhasebe bölümü

Döngü işlemlerinin sıralanmasına dikkat edersek, satış yani, müşteri siparişi ile başlayan işlemler muhasebe bölümü tarafından yani, tahsilatların yapılması ile sonlanıyor.

- Satış bölümü

Tez çalışmasının önceki kısmında satış bölümü hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Kısaca özet geçecek olursak, müşteri siparişi alındıktan sonra sipariş formu hazırlanmakta, sonra yeni müşteri veya daha önce işletmenin portföyünde yer alan müşteri olduğu zaman yeni müşteri Kredilendirme bölümünde kredilendirme talebi alınmaya yönlendirilmektedir. İşletmenin portföyünde olan müşteri ise Kredilendirme bölümünde siparişinin onaylanmasına gönderilmektedir.

➤ Kredilendirme bölümü

İşletmenin yaptığı satışlar kredili satışlar olduğunda, Kredilendirme bölümü onay niteliği taşır. Müşterinin işletmenin kriterlerine uygun olup olmaması yani satışın yapılıp yapılmamasını onaylandırır.

Satış bölümünden yönlendirilen müşteri sipariş formu kredilendirme bölümü tarafından detaylı bir şekilde incelenir. Eğer istek yeni müşterilerden gelmişse, kredilendirme bölümü yeni müşteri hakkında araştırma yapmak için çalışmalara başlar. Araştırma sonucu işletmenin kriterlerine uygun olursa, yeni müşteriye uygun kredi verilir. Eğer müşteri işletmenin portföyünde yer alıyorsa, önceden çalıştıkları kredilere bakılır, uygunluk durumunda onay verilir. Onaylanmış sipariş formu Yükleme bölümüne gönderilir.

➤ Yükleme bölümü

Yükleme bölümünde gönderilen sipariş formu esasında yükleme belgesi hazırlanır. Yükleme belgesi malın müşteriye gönderildiğinin bir kanıtıdır, aynı zamanda faturanın habercisidir. Yükleme belgesi müşteriye ve işletmenin muhasebe bölümüne gönderilir.

➤ Muhasebe bölümü

Müşteri sipariş formu ve yükleme belgesi muhasebeye gönderiliyor. Gönderilen yükleme belgesi esasında satış faturası düzenlenir ve müşteriye gönderilir. Satış faturası düzenlendikten sonra ilgili satış kayıtları yapılır. Tahsilat bölümünden gelen, tahsilatların dökümü alınır ve müşteri alacak hesabına kaydedilir. Satış karşılığı ödenen tahsilatlar nakit, çek, senet, bank ve finans kuruluşları aracılığı ile yapılır. Tahsilat hakkında verdiğimiz bölümde ödeme türleri daha detaylı ele alınmıştır.

3. HASILAT DÖNGÜSÜ HİLELERİ

Hasılat döngüsü ile ilgili bilgiler verildikten sonra bu döngüde yapılan ve yapılabilecek hilelere yer verilecektir. O konulara geçmeden önce hilenin kavramsal çerçevesi hakkında, yani hile kavramı, özellikleri, hile üçgeni ve hile türleri hakkında genel bilgiler verilecektir. Daha sonrasında kapsam daraltılarak hasılat döngüsünde yapılan ve yapılabilecek hilelere yer verilecektir.

3.1. Hile Kavramı

İngilizce olan 'Fraud' kelimesi, Latince hasar, yanlış yapma, aldatma kavramları için kullanılan 'Fraus' kelimesinden türemiştir (Silverstone & Sheetz, 2007). Türkçe karşılığında ise birçok yakın anlamlı tanımlar vermektedir. 'Fraud' kelimesi dilimize karşılık olarak hile, yolsuzluk ve suiistimal gibi tercüme olunmaktadır. Tez çalışmasında 'Fraud' kelimesinin karşılığı olarak 'Hile' terimi kullanılacaktır.

3.1.1. Hile tanımları

Hile(*fraud*) kavramı çok geniş bir kavram olduğundan dolayı hilenin birden çok tanımları vardır. Çünkü hile en geniş anlamda, çeşitli dolandırma (aldatma) yolları kullanılarak bir kazanç sağlamak amacıyla işlenen bütün suçları kapsayan bir kavramdır. Yasadışı biçimde başkasına ait bir parayı ya da malı almanın üç yolu bulunmaktadır: Zor kullanmak, dolandırmak ya da çalmak (Kandemir 2010). Zor kullanmak, birine güç kullanarak silah, bıçak ve çeşitli vasıtalarla zarar vererek parasını elinden almaktır. Dolandırmak ise, çeşitli yollarla karşıdaki insanı, işletmeni veya kurumu kandırmaktır. Bahsettiğimiz her üç yolda yasalar gereği adi ve fiziki suçlara dahil olmaktadır.

Aşağıda hile ilgili yapılmış farklı tanımlar bulunmaktadır, bunlar :

- Hile, aldatma, rüşvet, sahtecilik, haraç alma, bozulma, yozlaşma, hırsızlık, komplo, zimmet, kötüye kullanma, önemli gerçekleri gizleme gibi eylemleri açıklamakta ve kavramakta kullanılan bir anlam taşımaktadır (Bozkurt, 2009).
- Hile, çalıştığı ya da ilişkide olduğu kuruluşun kaynaklarını veya varlıklarını bilinçli olarak yanlış kullanan kişi/kişilerin kendi mesleğinden veya yetkisinden, kişisel çıkar ve refah için yararlanmasıdır (ACFE 2006).
- Yönetimin arasında bulunan, yöneticisinden sorumlu, görevli memur veya üçüncü kişilerden olan, bir ya da daha fazla kişi tarafından yapılan kasti bir davranış, adil olmayan ve yasa dışı avantajlar sağlamaktır (www.ifac.org, 2017).
- Hile, sahtekarlık, yolsuzluk, usulsüzlük gibi düzensizlikler, kasıtlı olarak yapılan yanlışlıklardır. Hile, işletme personeli, yönetimden sorumlu kişiler ya da üçüncü kişilerin bilinçli olarak menfaat sağlamak amacıyla aldatma içeren davranışlarda bulunmasıdır (Güredin 2007).
- Bir kişinin, diğer bir kişi üzerinden becerilerini kullanmak suretiyle haksız biçimde yarar sağlamasını ifade etmektedir ve temelde açgözlülük, kurnazlık, dürüstlük dışı davranışları içermektedir (Mengi 2012).
- SAS (Statement of Auditing Standards) No: 82 de hile; olucakların farkında olarak finansal Çizelgelerin raporlanmasında veya finansal Çizelgelarda yer alan varlıkların üzerine bilgi ve belge saklanması ya da ilave edilmesi olarak tanımlanmıştır (Bozkurt 2000).

Yapılan hile tanımlardan genel olarak ortaya çıkan olgu, hile bir kişiyi, kurumu kasıtlı olarak aldatmak ve kandırmak olarak söyleyebiliriz. Aslında hile güven ile beslenir, güven yoksa hile de yoktur. Hile eyleminde ortaya çıkan unsurlar:

- a) Gizli yapılan bir faaliyettir
- b) Hile yapan kendine bir yarar sağlar
- c) Kesinlikle kasıt unsuru vardır.

Hile eylemi gerçekleştirilmesinden çok ortaya çıkarılması çok güç bir eylemdir. Hilekar(hileyi yapan adam) kendi mantık seviyesi ile çeşitli planlar yaparak eylemi gerçekleştirir. Bu sebepten hilelerin tespiti için kesinlikle tam olarak bir yol yoktur, çünkü hile, yapanın zeka düzeyine ve düşüncelerine ilişkin bir eylemdir. Bir eylemin hile olarak sayılması için gereken dört temel unsur vardır (Kandemir 2010) :

1. Çalışan, işletme ile olan karşılıklı güven ilişkisine uygun çalışma ve davranma borcunu yerine getirmemiştir
2. Eylem gizlice yapılmış ve ayrıca gizlenmeye çalışılmıştır
3. Çalışan, eylemden dolayı ya da dolaysız bir yarar beklemektedir
4. Eyleme maruz kalan işletme, varlık, gelir ya da kaçırılan fırsatlar biçiminde kayba uğramaktadır.

1988 de Amerikada kurulan Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği (Association of Certified Fraud Examiners, ACFE) göre ise eylemin hile sayılması için bulunan dört temel unsur aşağıdaki gibidir:

1. Hile, gizli olarak gerçekleşir
2. Hile yapan kişi, işletmeye karşı olan görevlerini ihlal etmektedir
3. Hile, direkt veya endirekt finansal fayda sağlamak amacı ile gerçekleştirilir
4. Hile, işletmenin varlıklarını veya karlarını azaltıcı eylemler içerir.

3.1.2. Hile üçgeni

Hile eylemi veya finansal suçlarla ilgili yapılan araştırmalar sonucu ileri sürülen teorileri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Jafarova 2009) :

- ✓ Sutherland - Beyaz Yakalı Suçlar
- ✓ Cressey - Hile Üçgeni Teorisi
- ✓ Albrecht – Hile Çeşitleri
- ✓ Hollinger-Clark'ın - Hile Araştırması

Bu kısımda ele alacağımız teori Cressey in 'Hile Üçgeni' teorisi olacaktır. Hile Üçgeni Teorisi Donald R. Cressey'in(1919-1987) yaptığı çalışmaların neticesinde elde edilmiştir. 1940 yıllarında İndiana Üniversitesinde Kriminaloji üzere doktora yapan Cressey doktora tez konusunu zimmete para geçirenler(embezzlers) üzerinde yapmayı planladı. Cressey 5 ayda 200 mahkum ile Midwest hapisanesinde görüşmeler yaptı (Kranacher, Riley & Wells, 2011). Cressey 'İnsanların güvenini ihlal eden şey nedir' sorusuna mahkumlarla yaptığı görüşmeler sonucunda, iki kriterde belirledi (Nuhu 2015) :

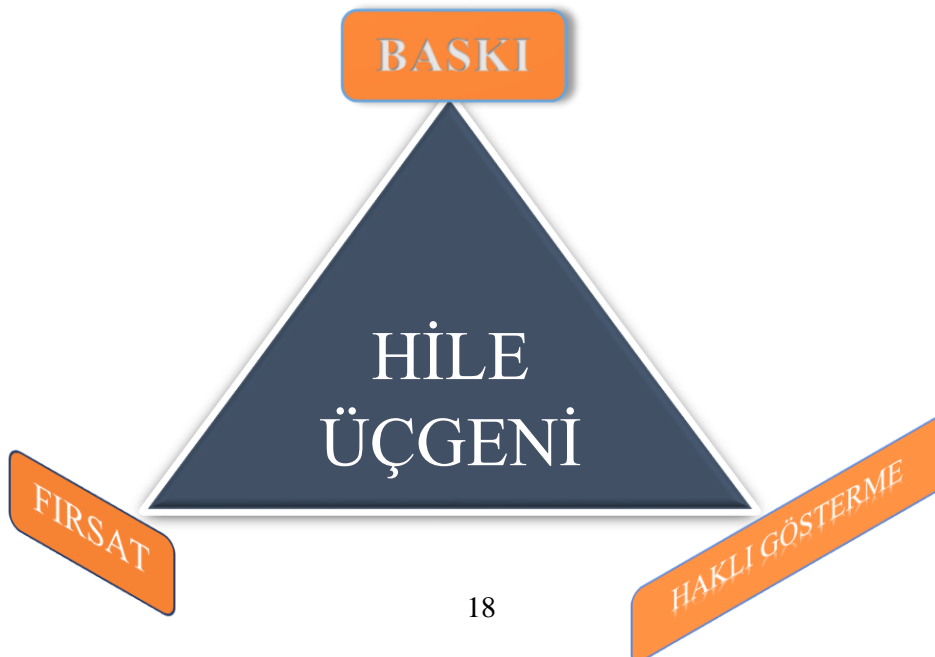
- Kişi güven konumunu iyi niyetle kabul etmiş olmalıdır
- Kişi güveni ihlal etmiş olmalıdır

Cresseyin hipoteze göre, bir suçun işlenebilmesi için suça yönelmiş, suç işlemeye kararlı insanlar, uygun hedef ya da kurbanlar olması ve yeterli güvenliğin olmaması gerekmektedir. Bu hipotez zaman içinde çok yaygın bir kabul görecektir 'hile üçgeni teorisi' adını almıştır (Kassem ve Higson 2012).

İhlalciler, yasadışı olan maddi bir sorunla karşı karşıya kaldıklarında kendilerine güvenen ve bu sorunun mali güvence pozisyonunu ihlal ederek gizlice çözülebileceğine dair bilgi veya farkındalığa sahip oluyorlar. Ayrıca, bu durumda onlar kendilerini ifade etme becerilerini kullanarak, onların itibar edilebilen insanlar ve emanet olunan fonların ve mülklerin kullanıcısı gibi gösterebilirler (Crassey, 1953). Donald R.Cressey çalışmaları sonucunda, kişilerin hile yapmasına sebep olan üç unsurunu açıklamış olmakla birlikte, 'hile üçgeni' teriminden hiç söz etmemiştir. Bu terimi ortaya koyan ilk kişi Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği (ACFE) nin de kurucusu olan ve hile konusunda çalışmaları bulunan Joseph T.Wellstir. Wellsin 'Hile üçgeni' göre, hilenin yapılmasına sebep olan koşullar (unsurlar) gösterilmiştir (Mengi 2007) :

- Baskı (Incentive)
- Fırsat (Opportunity)
- Haklı Gösterme (Rationalization)

PWC şirketinin 2009 yıl için Ekonomik Suçlar Raporunda, 54 farklı ülkeden 3.000 üst düzey yönetici katılımıyla yapılan araştırmasında, katılımcıların hile üçgeninin birinci ayağı olan Baskı unsurunun %68, Fırsat unsurunun %18, Haklı gösterme unsurunun ise %14 olduğunu hilenin oluşumu sürecinde önemli olduğunu bildirmişlerdir (Price Waterhouse Coopers 2009).

Şekil 3.1 : Hile Üçgeni.

Hile Üçgeninin Birinci Ayağı, BASKI

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere Üçgenin Baskı Ayağı araştırmalar sonucunda yapılan hilelerde en önemli etken olduğunu söyleyebiliriz. Hile yapmaya iten nedeler iki başlık altında, kişisel ve örgütsel nedenli olmak üzere gösterilmiştir. Yapılan hilelerde kişisel nedenler daha fazla bulunmaktadır. Çünkü örgütsel nedenlere yöneticiler açısından az da olsa tolerans yapılmakta aynı zamanda etkisi daha az görülmektedir. Kişisel nedenlerin sebepleri insanları karakterleri açısından farklılık göstermektedir. Genellikle insanların uyuşturucu alışkanlıkları, kumar, acil paraya ihtiyaç duyma, yaşam standartlarının üzerinde bir hayat gibi teşvikler ve baskılar insanları hile yapmaya iten nedenlerdendir. Örgütsel yapıda olan hileler ise işletmeye bağlılığın az olması, etik davranış dışı hareketler, yüksek hedefler planlanması vs. örnek olarak gösterilebilir. Bütün bu bahaneler ve nedenler sonucunda hileye teşvik edilir, sonuç olarak hile yapılır.

Hile Üçgeninin İkinci Ayağı, FIRSAT

Fırsat, işletmelerde hile yapma fırsatı sağlayabilecek bir ortamdır. Hilekar bulunduğu konuma göre yapacağı hile türünü belirler. Yukarıda bahsettiğimiz baskılar sonucunda hilekar uygun ortamı konumuna göre belirler ve hile eylemini gerçekleştirir. Eğer bir kez hile eylemine bulaşmışsa genel olarak yakalanıncaya kadar yapar. Fakat ilk yaptığı kadar diğer yaptığı hilelere fazla özen göstermez. Genel olarak işletmelerde çalışanlar için böyle bir deyim vardır:

- İşletme Çalışanlarının %10'u Hiç bir zaman Çalmaz, Hile Yapmaz
- İşletme Çalışanlarının %10'u Her zaman Çalar, Hile Yapar
- İşletme Çalışanlarının %80'i Fırsat Bulursa Çalar, Hile Yapar

Hile güven ile beslenir, güven yoksa hile de yoktur. İşletmeler iç kontrol, denetim ve diğer kontrol araçlarının zayıflığı hilekara davetiye çıkarır.

Hile Üçgeninin Üçüncü Ayağı, HAKLI GÖSTERME

Bir yada daha fazla kişiyi bilerek ve isteyerek hile yapmaya iten ve kendilerince yaptıkları eylemleri haklı gösterecek sebepleri bulunmalarına yönelten davranış ve hareketler olarak nitelendirebiliriz. Hile eylemi gerçekleşmeden önce hilekar kendini

haklı gösteren sebepler oluşturur. Yakalandığı zaman ise bu gibi haklı göstermeleri savunuyor:

- Borç almıştım, daha sonra ödeyecektim
- Bu işletmeye yaptıklarımın karşılığıdır
- Bu olay sonucu hiç kimse incinmedi
- Bu parayı iyi bir amaç için almıştım
- Yaptığımın suç olduğunu bilmiyordum
- İşletme bunu hak etmişti
- İşletme vergi kaçırması nedeniyle zaten benim olan birşeyi aldım
- Kimse bana (hak ettiğimi vermeyerek) zarar veremez
- İnsanlar buna ne kadar ihtiyacım olduğunu bilselerdi, beni anlayışla karşılardı
- Herkes hile yapıyor.

Cresseyin hapishane görüşmelerinde: ‘Görüşmelerde birçok güven mağduru, davranışının her zaman yasadışı ve yanlış olduğunu bildiğini ve yalnızca yasadışı olmadığını düşünmeye ittikleri fikrini dile getirmişlerdir’ (Crassey, 1953).

Hile Elması(Fraud Diamond)

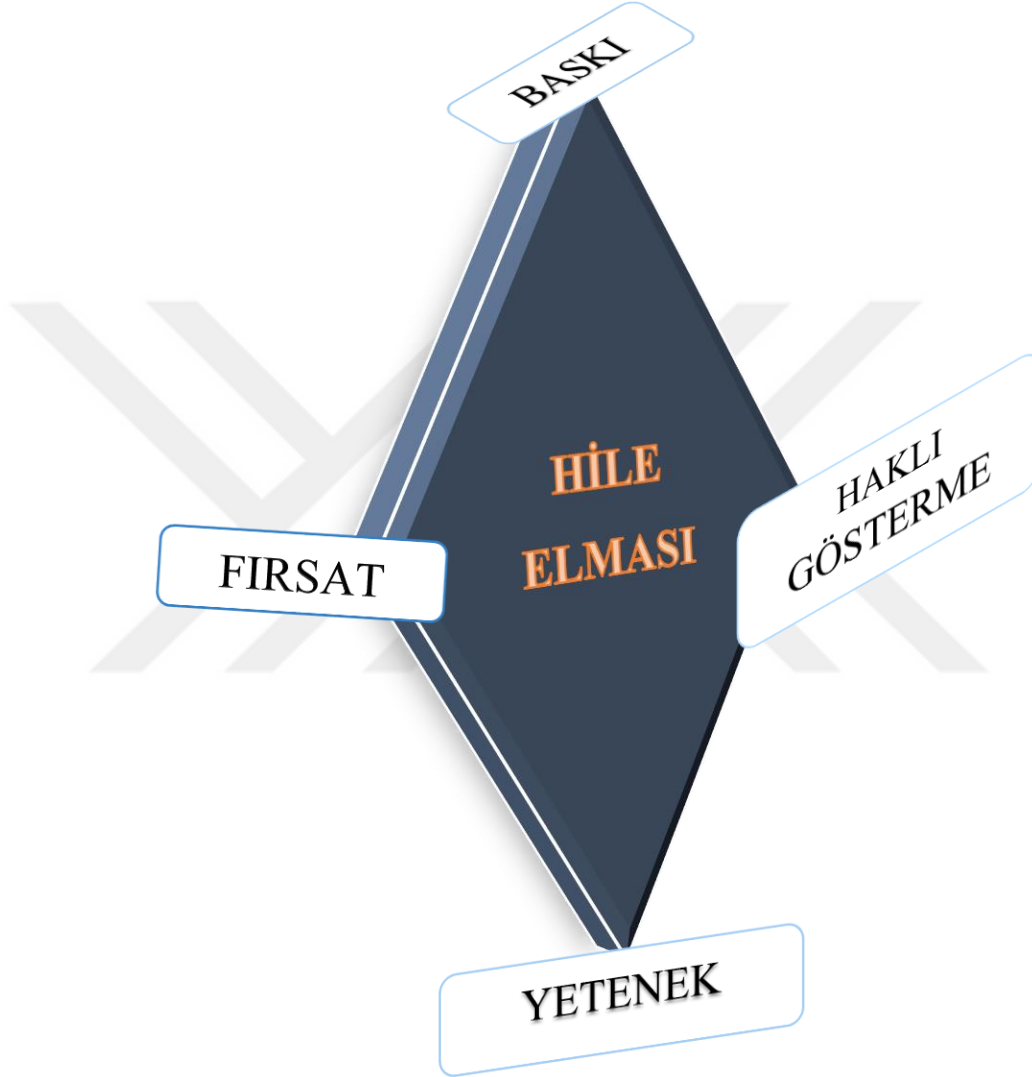
2004 yılında Hermanson ve Wolfe ait yayınlanan makalede işletmelerde hile üçgenin her üç ayağı bulunsa dahi, eylemi gerçekleştirmek için Hile Yeteniğinin (Capability) olmasını ireli sürmüşlerdir. Görüşlerine göre hile eylemini gerçekleştiren kişi veya kişiler baskı, fırsat ve haklı gösterme unsurlarını yanı sıra hileyi planlama ve detaylı düşünebilme yeteneklerinin olmasının öneminden bahs etmişlerdir. David T. Wolfe ve Dana R. Hermanson’a göre, hile üçgeni yeterli olmayıp, kabiliyet unsurunu da ekleyerek, ‘hile elması teorisini’ (fraud diamond) ortaya atmışlardır. Bu teoriye göre, hile olmasında gereken unsurlar (David, Wolfe & Hermanson 2004) :

- Baskı
- Fırsat
- Haklı Gösterme
- Yetenek

Hile Elmasının Dördüncü Ayağı, YETENEK

Bu unsurda kişi veya kişilerin gerekli özellikleri, yetenekleri ve becerilerine dayanarak eylemi gerçekleştirmelidir. Albrecht, Williams ve Wernz (1995), bu unsurun büyük

ölçekli veya uzun vadeli bir sahtekarlıkla ilgili olduğunda özellikle önemli olduğunu düşünmektedir. Dahası, Albrecht ve diğerleri (1995) son derece yüksek bir kapasiteye sahip olanın, varolan iç kontrol sistemini anlaması, zayıf yönlerini tespit edebilmesi ve dolandırıcılık uygulamalarını planlamada kullanabilmesine inanmaktadır (Nuhu 2015).

Şekil 3.2 : Hile Elması

3.1.3. Hile türleri

Bahsettiğimiz üzere işletmelerde çeşitli hile türleri yapılmaktadır. Bu hileler hilekarların işletme ile ilgisi, konumu, yeri bakımından değişmektedir. Hile ile ilgili yapılan bilimsel araştırmalar sonucunda çeşitli hile sınıflandırmaları elde edilmiştir. İlk olarak Steve W. Albrechtin Hile Sınıflandırması Çizelgesuna bakalım (Karaçay 2015) :

Çizelge 3.1 : Hile Türleri

Hile Türü	Kurban	Hileyi Yapan	Açıklama
Çalışan Hilesi	İşverenler	Çalışanlar	Çalışanlar doğrudan ya da dolaylı olarak işverenlerinden çalarlar
Yönetim Hilesi	Hissedarlar, borç verenler ve mali Çizelgelere güvenen diğer kişiler	Tepe Yönetim	Tepe yönetimi, genellikle mali bilgiler hakkında yanlış sunumlar yaparlar.
Yatırım Hilesi	Yatırımcılar	Bireyler	Bireyler,yatırımcıları hileli yatırımlara para yatırmaları için aldatırlar
Satıcı Hilesi	Mal veya hizmet alan işletme	Mal veya hizmet satan bireyler yada işletmeler	İşletmelerin mal ve hizmetlerden fazla para istemesi veya ödemesi yapılmış malları teslim etmemesi
Müşteri Hilesi	Mal veya hizmet satan işletmeler	Müşteriler	Müşteriler, kendilerine ait olamayan birşeyi vermesi yada daha düşük fiyatlandırma yapması konusunda satıcıları aldatırlar

Kaynak : (Steve 2003)

Hile türleri ile ilgili diğer farklı sınıflandırmalar aşağıdaki Çizelgede verilmiştir (Kandemir 2010) :

Çizelge 3.2 : Hile Türleri ile İlgili Farklı Sınıflandırmalar.

PwC Sınıflandırması	Bologna-Lindsquist Sınıflandırılması	KPMG Sınıflandırılması	Singleton-Sheetz Sınıflandırılması
1.Varlıkların Kötüye Kullanılması 2.Muhasebe Hileleri 3.Haksız Edinim ve Rüşvet 4.Kara Para Aklama 5.Entellektüel Haklar (<i>Patent, ticari markalar, taklit mal ve/veya hizmetler, sanayi casusluğu</i>) Hırsızlığı	1.İşletme Aleyhine Dahili Hileler 2.İşletme Aleyhine Harici Hileler 3.İşletme Lehine Hileler	1.Personel Hileleri 2.Tüketici Hileleri 3.Satıcı Hileleri 4.Bilgisayar Hileleri 5.Tıp/Sigorta Hileleri 6.Finansal Raporlama Hileleri 7.Kötüye Kullanma	1.Satış ve Tahsilat Devresi Hileleri 2.Alım ve Ödeme Devresi Hileleri 3.Bordro ve Personel Devresi Hileleri 4.Stok ve Ambar Devresi Hileleri 5.Sabit Kıymet Yatırımı ve Geri Ödemeleri Devresi Hileleri

Kaynak : (Singleton ve diğ., 2006)

3.1.4. ACFE Hile sınıflandırması

Sertifikalı Hile Denetçiler Birliği (ACFE) hile türleri ile ilgili yaptıkları araştırmada sonucunda Hile Ağacı (fraud tree) adını verdikleri sınıflandırmayı yapmışlardır. Hile Ağacı EK - 1 bölümünde verilmiştir. Sınıflandırma üç ana başlık altında ele alınmıştır:

- a) Varlıkların Kötüye Kullanılması (Asset Misappropriation)
- b) Hileli Finansal Çizelgeler (Fradulent Financial Statements)

c) Yolsuzluk ve Ahlakı Olmayan Davranışlar (Corruption)

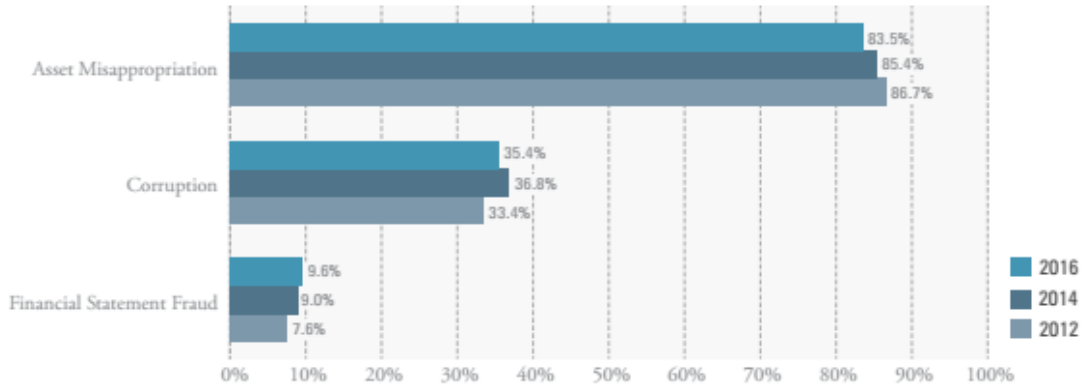
Aşağıdaki Çizelgede yapılan sınıflandırmaya uygun olarak hilelerin görülme sıklığı ve maliyeti verilmiştir (ACFE 2006) :

Çizelge 3.3 : Hilelerin Görülme Sıklığı ve Maliyeti

Hile Türü	Görülme Sıklığı (%)	Maliyeti (ABD doları/olay)
Varlıkların Kötüye Kullanılması	88,7	150.000
Hileli Finansal Çizelgeler	10,3	2.000.000
Yolsuzluk	27,4	375.000

Kaynak : (ACFE 2006)

ACFE in 2016 yılında yayınladığı raporda, 2012, 2014 ve 2016 yılında Varlıkların Kötüye Kullanılması(Asset Misappropriation), Hileli Finansal Çizelgeler(Financial Statement Fraud) ve Yolsuzluk (Corruption) şeklinde sınıflandırdığı hile türlerini yıllar olarak ne kadar değiştiğini hangi hile türünde artma hangisinde azalma olduğunu yayınlamıştır.

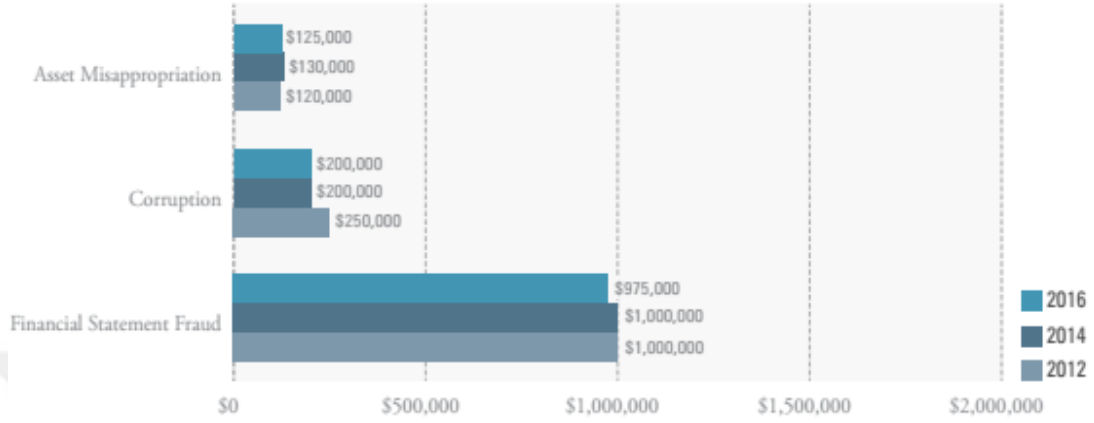

Şekil 3.3 : ACFE Hile Kategorisi- Frekans

Kaynak : (ACFE 2016)

Şekilden de görüldüğü üzere daha çok gerçekleşen hile türü, Varlıkların Kötüye Kullanılması en az gerçekleşen ise Hileli Finansal Çizelgeler olmuştur. Yıllar üzere baktığımızda, 2012 yılından 2016 ya kadar, Varlıkların Kötüye Kullanımında azalma, Hileli Finansal Çizelgelarda ise artma olmuştur, Yolsuzluk ise 2014 yılında zirve

noktasına gelmiştir. Yapılan hilelerin zararları elbette finansal ve itibar açısında kayıplar getirir, fakat hilelerin en çok finansal tarafı herkesi ilgilendiren taraf olarak önde gelmektedir. ACFE tarafından aşağıda paylaşılan şekli 2012, 2014 ve 2016 yılları içinde yapılan hile türlerinin finansal boyutları ile ilgili olarak verilmiştir.

Şekil 3.4 : ACFE, Hile Kategorileri-Ortalama Kayıp

Kaynak : (ACFE 2016)

Şekilden de anlaşılacağı üzere, Varlıkların Kötüye Kullanılması en sık yapılan hile türü olduğuna bakmayarak, bu hile türünden gelen maddi kayıplar en az olarak görünüyor ve olduğunun aksine Hileli Finansal Çizelgeler yapılma sıklığı az olduğuna bakmayarak ciddi anlamda finansal kayıpların olduğu hile türüdür. Böyle finansal farkların büyük olması yapılan hile türündeki tutarlarla ilgilidir. Tez çalışmasının irelileyen kısımlarında detaylı bilgiler verilecektir.

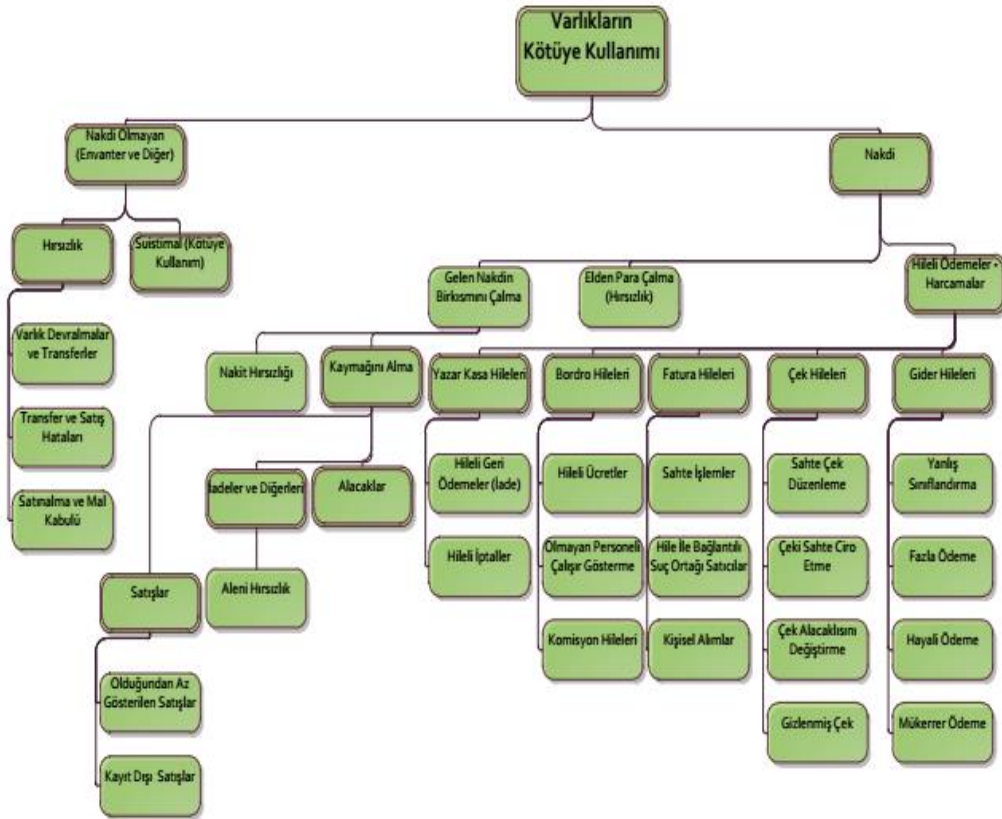
3.1.4.1. Varlıkların kötüye kullanılması

Varlıkların kötüye kullanılması işletmelerde yönetim kadrodan daha çok, çalışan kadro tarafından yapılan hilelerdir. Varlıkların kötüye kullanılması genel olarak işletme çalışanı tarafından nakit, çek hırsızlığı, zimmete para geçirme, işletme varlıklarını şahsi kullanımı vs. örnek gösterilebilir. Çizelgemuzdan da görüldüğü üzere yapılma sıklığı en fazla olan hile türüdür. Varlıkların kötüye kullanma şekli aşağıda gösterildiği üzere çeşitli farklılıklarla ele alınmıştır :

1. Alacak tahsilatının zimmete geçirilmesi veya kayıtlardan silinmiş alacaklardan gelen tahsilatların kişisel banka hesaplarına yönlendirilmesi gibi, tahsilatların zimmete geçirilmesi

- Stokların kişisel kullanım için veya satılmak üzere çalınması ya da hurdaların satılmak üzere çalınması veya işletmenin teknolojik bilgilerinin rakip işletmelerle gizli anlaşma yapılarak para karşılığı satılması gibi, işletmenin maddi varlıklarının veya fikri mülkiyet haklarının çalınması
- Fiktif satıcılara ödeme yapılması veya işletmenin satın alma temsilcilerine fiyatları olduğundan yüksek göstermeleri karşılığı satıcılar tarafından rüşvet ödenmesi veya olmayan çalışanlara ödeme yapılmış gösterilmesi gibi, işletmenin almadığı mal ve hizmetler için ödeme yapmasına sebep olunması
- İşletme varlıklarına kişisel kredi veya ilişkili taraflar için ipotek tesis ettirilmesi gibi, işletmenin varlıklarının kişisel amaçlarla kullanılması.

Varlıkların Kötüye Kullanılması ACFE tarafından ireli sürülmüş 'Hile Ağaç' ında aşağıdaki gibi ele alınmıştır (Yılmaz 2013).

Şekil 3.5 : ACFE Hile Ağacı, Varlıkların Kötüye Kullanılması.

Şekilden 3.5 den de görüldüğü gibi Varlıkların Kötüye Kullanılması iki başlık altında Nakit (nakit tahsilatı ve ödemeler ile ilgili varlıkların) ve Nakit olmayan (envanter ve diğer varlıklar) Varlıkların Kötüye Kullanılması şeklinde ayrılmıştır.

İşletmelerde çok sık yapılan nakit giriş çıkışları hile yapmaya açık olan eylemlerdir. Bu Nakti hileler üç ana başlık altında: Hileli Ödemeler, Gelen Naktin Bir Kısmını Çalma (Kayıt Öncesi Hileler), Elden Para Çalma (Doğrudan Nakit Hileleri) şeklinde ele alınmıştır.

1. Gelen Naktin Bir Kısmını Çalma / Kayıt Öncesi Hileler

Genellikle bu eylem, muhasebe kaydı yapılmadan önce yapılan nakit hırsızlığı, işletme tarafından yapılan tahsilatın muhasebe kayıt sistemine dahil edilmeden önce, işletme çalışanı tarafından zimmete geçirilmesidir (Çetin 2015). Bu tür hileler kayıt dışında kaldığı için takip edilmesi ve ortaya çıkartılması kolay değildir. Bazı edebiyatlarda bu hile türü ‘kayıt dışı’ veya ‘defter dışı’ hile olarak da geçmektedir. Hile Ağacına göre bu hile türü genel olarak aşağıdaki işlemlerde görülmektedir:

- Alacaklar
- İadeler ve diğerleri
- Satışlar

Tez konusunun önemli kısımlarından olan Kayıt Öncesi Hileler ilerideki bölümde daha detaylı ele alınacaktır.

2. Elden Para Çalma(hırsızlık) / Doğrudan Nakit Hileleri

Doğrudan Nakit Hilelerinde hilekar nakit hırsızlığı yapmak için hiçbir dolaylı çaba sarf etmez. Hilekar(hırsız) direkt işletmenin kasasından parayı çalar. Bu hile türü çok yaygın olmayıp ortaya çıkartılması kolay bir eylemdir. Genellikle aşağıdaki işlemlerde sıkça görülmektedir:

- Nakit tahsilatlar
- Kasa sayımları
- Bankaya para yatırma
- Nakit Ödemeler

3. Hileli Ödemeler

Bu hile türü işletme çalışanları tarafından sıkça yapılmaktadır. Hileli ödemeler, bazı işletme hesaplarında normal gibi görünen ama aslında hileli olan nakit çıkışları ifade etmektedir (Öksüz 2015). Doğrudan nakit hırsızlığı ile hileli ödemeler arasındaki temel fark paranın işletmeden sanki yasal bir ödemeymiş gibi dışarı taşınmasıdır (Singleton,

2010). Hile Ağacına göre Hileli Ödemeler aşağıdaki gibi beş başlık altında görülmektedir:

- Fatura Hileleri
- Bordro Hileleri
- Yazar Kasa Hileleri
- Çek Hileleri
- Gider Hileleri

Hasılat döngüsü hileleri ile ilgili olan, yani tez konusu gereğince döngüde yapılan hilelere sebep olan Hileli Ödemeler konusu daha detaylı ele alınacaktır. Hasılat döngüsünde yapılan Fatura, Çek ve Yazar Kasa Hileleri daha geniş kapsamda ele alınıp incelenecektir.

Nakti Olmayan(Stoklar ve Diğer Varlıkların) Varlıkların Kötüye Kullanılması

Hile ile ilgili yapılan araştırmalarda nakde dayalı hileler, nakti olmayan hilelerden daha çok ve sık yapılmaktadır. Böyle olmasına rağmen, hilelerin verdiği finansal zararlara bakıldığında nakde dayalı hileler nakti olmayan hilelerden daha az miktarlarda zarar vermektedir. Hilenin yapılma sıklığı değil, verdiği finansal zararlar işletmeler için daha önemli sayılmaktadır. Nakti olmayan varlıkların kötüye kullanılması iki başlık altında (Asset Misappropriation 2016) :

1. Envanter ve Diğer Varlıkların amaç dışı kullanılması
2. Envanter ve Diğer Varlıkların çalınması.

1. Envanter ve Diğer Varlıkların Amaç Dışı Kullanılması

Çalışanlar işletmelerde kişisel amaçlarını kullanmak için işletme varlıklarında yararlanıyorlar. Mesai saatleri için de ve dışında işletmenin telefonları, bilgisayarları ve diğer varlıklarını amaçsız kullanıyorlar. Çalışanların yaptıkları bu tür eylemler onlara 'hile yapıyorum' gibi gelmiyor. Çalışanların yaptıkları bu eylem hile den daha çok 'suiistimale' uygun geliyor.

2. Envanter ve Diğer Varlıkların Çalınması

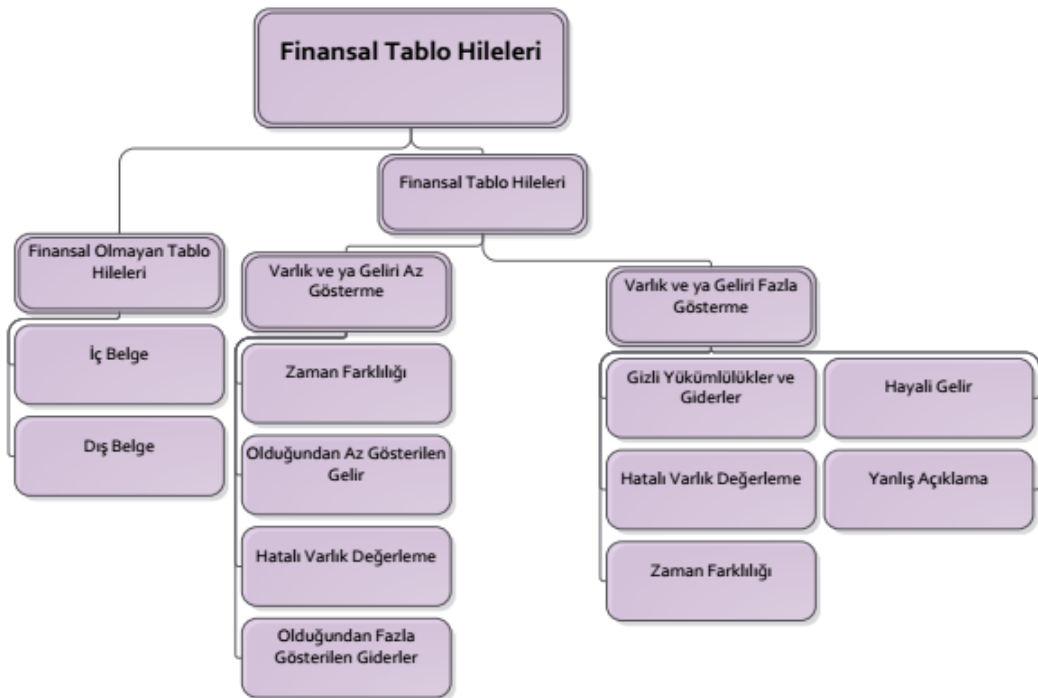
Bu tür hile eyleminde çalışan işletmeden değerinden asılı olamayarak bir varlığını çalar. Mesela işletmede bir kalemden tut, maddi açıdan çok değerli bir demirbaşın çalınmasına kadar uzanabilir. Özellikle üretim işletmelerinde, hammadde ve yardımcı

maddeler kötü niyetli çalışanlar tarafından çalınmakta ve eksiklik üretim firesi olarak gösterilmektedir (Türkiye Denetim Standartları, s.A-5). Envanter ve Diğer Varlıkların Çalınması eylemi aşağıdaki işlemlerde daha sık görülmektedir:

- Varlık devralmaları ve transferler zamanı
- Transfer ve satış hatalarında
- Satın alma ve mal kabulü zamanı

3.1.4.2. Hileli finansal tablolar

Hileli finansal tablolar, finansal tablo kullanıcılarını aldatmak için, finansal tablolar da tutarları veya elde edilen sonuçları kasıtlı olarak yanlış bildirme veya atlama yaparak, bir işletmenin finansal durumunu bilinçli olarak yanlış bildirmektir (Çıtak 2009). Hileli finansal tablolar işletmede yöneticiler tarafından yapılan hile türüdür. Bu hile, işletmelerin finansal durumları ile ilgilenen kişilere yanlış beyanlarda bulunmasına zemin yaratmaktadır. Finansal tablo hileleri, içerisinde yanıltıcı bilgiler olması sebebi ile finansal tablo kullanıcıları olan hissedarların kararlarını olumsuz etkilemektedir (Gündüz 2014). Hileli finansal tablolara en güzel örnek 2001 yılında patlak veren ‘Enron Skandalı’dır. Hileli finansal tablonun Hile Ağacında konumu Şekil 3.6 da verilmiştir (Yılmaz 2013).

Şekil 3.6 : ACFE, Hile Ağacı, Hileli Finansal Çizelge.

Şekil 3.6 dan da görüldüğü gibi, iki ana başlık altında, Finansal ve Finansal Olmayan tablo hileleri olarak ele alınmıştır. Finansal olmayan tablo hileleri diğeri ile kıyaslandığında daha az yapılmakta ve literatürde az yer almaktadır.

Finansal olmayan tablo hileleri, finansal olmayan hileli raporlama çalışanların özellikle mesleki sertifikalarla ilgili ehil olma durumu konusunda yanlış bilgiler sunulmasını, iç raporlama veya dış raporlama amacı ile ilgili olarak hazırlanmış rapor ve dokümanların kasıtlı olarak yanlış bilgiler içerecek şekilde hazırlanmasını içermektedir. Bunlara örnek olarak bütçeler verilebilir (Şengür 2010).

Finansal Tablo Hileleri ise iki başlık altında:

1. Varlıkların ve Gelirlerin Olduğundan Yüksek Gösterilmesi

İşletmeler cari dönem karlarını olduğundan yüksek göstermek için, muhasebe kayıtlarında olmayan varlıklarını varmış gibi ve varlıklarını olduğu değerden daha yüksek bir değerde kaydettiği bir tür hileli eylemdir. Çoğunlukla tepe yönetim tarafından yapılan bu hile türü işletmelerin durumunu olduğundan daha ‘iyi’ göstermek ve aynı sonucunda farklı beklentileri ve durumları ele almaktadır. Varlıkların ve Gelirlerin Olduğundan Yüksek Gösterilmesi aşağıdaki alt başlıklarda ele alınmaktadır (ACFE 2008) :

- a) Hayali Gelirler
- b) Zamanlama Farklılıkları
- c) Borç ve Giderlerin Düşük Gösterilmesi
- d) Finansal Çizelge Açıklamalarının İhmal Edilmesi
- e) Varlıkların Değerlenmesinde Yapılan Uygunsuzluklar

2. Varlıkların ve Gelirlerin Olduğundan Düşük Gösterilmesi

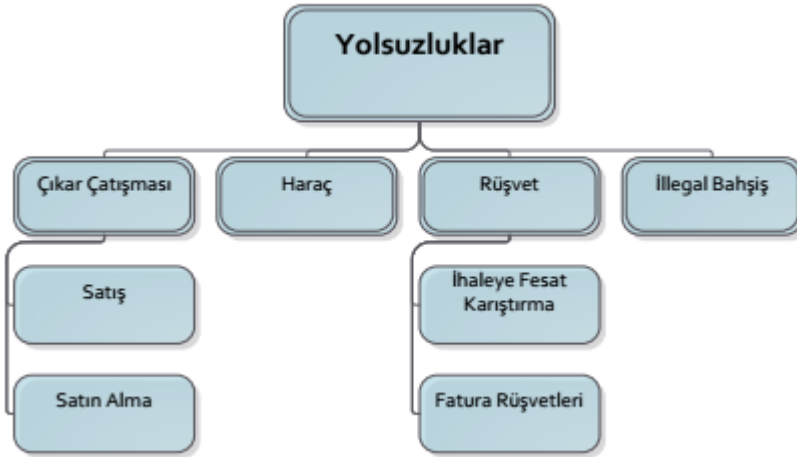
Varlıkların ve gelirlerin olduğundan düşük gösterilmesi, işletme açısından tepe yönetim tarafından uygun bulunan işletmenin geleceğini etkileyen bir tür hileli eylemdir. Bu eylemlerde, işletmeler yılsonunda kar durumlarını beyan ettiklerinden dolayı tepe yönetim tarafından yapılan stratejiye göre işletme kar oranlarının hepsini cari yılda değil de, gelecek yıla aktarabilir. Yada cari yılda işletmenin zararları yani karının az gösterilmesi işletmeye fazla finansal kayba sebep olmamakta, aksine gelecek yılda karlılığını artırmaya yönelik olmasını hedefliyor.

3.1.4.3. Yolsuzluk ve ahlaki olmayan davranışlar

Yolsuzluk, bir görev veya yetkinin, hukuk kurallarına aykırı olarak kötüye kullanılması suretiyle, suiistimal yapmak, menfaat ya da çıkar sağlamak şeklinde tanımlanabilir (Şengür 2010). Hile Ağacına göre Yolsuzluk ve Ahlakı olmayan davranışlar dört başlık altında ele alınmaktadır: (Şekil 3.7)

1. Rüşvet

Rüşvet, yaptırılmak istenen bir işte yasa dışı kolaylık ve çabukluk sağlanması için bir kimseye mal veya para olarak sağlanan çıkar şeklinde tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü). Başka bir tanımda ise: ‘Rüşvet, bir kamu görevlisinin, görevinin gereklerine aykırı olarak bir işi yapması veya yapmaması için kişiyle vardığı anlaşma çerçevesinde bir yarar sağlamasıdır’ (<http://www.turkhukuksitesi.com>, 2017). Tez konusu gereğince rüşvet suçu ile ilgili, Fatura Hileleri başlığı altında detaylı bilgi verilecektir.

Şekil 3.7 : ACFE, Hile Ağacı, Yolsuzluk ve Ahlakı Olmayan Davranışlar.

2. Çıkarların Çatışması

Tüm Yolsuzluk Hileleri kendi içinde Çıkar Çatışmasını içerir ve bir işletmede/kurumda yıllarca fark edilmemiş kalabilir (Catchick 2014). Çıkarların Çatışması kısaca olarak çalışanların kendi menfaatleri ile görev ve sorumluluklarının çatışmasıdır. Çıkarların Çatışmasında çalışanlar kendilerine maddi anlamda bir şey kazanmasından ziyade, kendi aile, akrabalarına, arkadaşlarına sağlanan her türlü hileli menfaatleri de içerir.

3. Bağış ve Hediye Kabul Etmek

İşletmelerde çalışanların yaptıkları başarılı işlerden sonra, bu işlerden memnun kalan kişiler tarafından bağış ve hediyeler kabul etmesi gibi nitelendirilir. Yapılan bağış ve hediyeler, kalem, akşam yemeği vs. olmakla birlikte araba, ev, yüklü miktarda para da ola bilir.

İşletme çalışanları verilen bağış ve hediyelerin, onları iş hayatlarında etkilemediklerini söyleseler de, insanın bilinçaltında kendisine hediye veren işletme ve kişilere karşı davranış biçimlerinde farklılık göstere bilmektedir.

1930 tarihli İtalyan Ceza Kanunu rüşvet suçlarına ‘önceden rüşvet’ ve ‘sonradan rüşvet’ biçiminde bir ayırım getirmiştir. Meşru olmayan ticaret, memurun gelecekteki bir davranışına ilişkin ise önceden rüşvet, daha önce gerçekleştirilmiş bir davranışına ilişkin ise sonradan rüşvet vardır (Şengür 2010).

4. Karşı Tarafı Rüşvet Vermeye Zorlamak (İrtikap)

İrtikap rüşvetin diğer yüzüdür. İşletmelerde veya kamu kurumlarında çalışanların, karşı tarafın rüşvet vermeğe zorlamasıdır. İşletme veya kamu kurum çalışanlarına hileli bir eylemde bulunması ‘rüşvet’ teklif edilir. İrtikap ta ise işletme veya kamu kurumunda çalışanları kendilerine finansal yarar sağlamak için yani zorunlu olmayan bir yararı, karşı tarafı rüşvet vermeye zorlamasıdır. Rüşvetle irtikabın farkı, rüşvet eyleminde rüşvet veren ve rüşveti alan karşılıklı anlaşma içerisinde oluyor, yani taraflar eşit oluyor. İrtikap ta ise eylemin tarafları eşit olmayıp, işletme veya kamu kurum çalışanının üst durumda olmasıdır.

3.2. Fatura Hileleri

Faturalar ticari hayatta en önemli belgelerin başında gelmektedir. Hasılat döngüsü açısından da fatura hileleri döngüde yapılabilecek en önemli hile türüdür. Bu sebeple fatura hileleri hakkında daha uzun ve detaylı bilgiler verilecektir.

Fatura Hileleri, yukarıdaki bölümde de anlattığımız gibi, nakti hilelerinin hileli ödemeler altbölümüne aittir. Fatura hileleri de kendi içinde üç alt bölüme ayrılmıştır (ACFE 2008) :

1. Sahte (paravan) Şirketler Kullanılması (Shell Company)
2. İşbirlikçi Olmayan Tedarikçi/Satıcıların Kullanılması (Non-Accomplice Vendor)
3. Şirket Kaynaklarının Kişisel Amaçlı Kullanımı (Personel Purchases)

Sahte işletmeler ile yapılan fatura hilelerine geçmeden önce, sahte işletme nedir, nasıl kurulur ve kuruluş amacı nedir gibi soruların yanıtlarını verip, fatura hilelerine geri dönecektir.

Sahte işletme, diğer normal işletmeler gibi kurulur. Yani işletme kurulurken herhangi sahte ve illegal bir şey yapılmıyor. İşletmenin kurulması için gereken posta adresi, banka hesabı, faaliyet konusu vs. detaylar devletin ilgili kurumlarına verilir. Onay alındıktan sonra işletme 'faaliyete' geçer. Yani işletmenin sahte işletme olarak tanımlanması onun herhangi faaliyette bulunmaması, üretim yapmaması ve sadece kağıt üzerinde olmasıdır. Genel olarak tanımlarsak, bu tür kurulan işletmeler hile yapmak amacı ile kurulmuştur. Sahte işletmelerin kullanılma amaçlarını genel olarak aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz (Shell Companies 2017):

- Kara Para Aklama
- Fatura Hilesi Yapma
- İflas Hilesi
- Vergi Kaçırma
- Piyasa Manipülasyonu

3.2.1. Sahte işletme ile yapılan fatura hileleri

Sahte işletme ile yapılan fatura hileleri çok sık yapılmaktadır. Yapılma sebeplerindeki en önemli etken haksız biçimde fazla kazanç sağlamaktır. Hilekar veya Hilekarlar yukarıda verildiği üzere sahte işletmeler kurarak onlar aracılığı ile hileli eylemleri gerçekleştirmektedirler. Hasılat döngüsüne ait işlemlere uygun olarak, *sahte işletme ile gerçek mal veya hizmet satış hileleri* hakkında bilgi verilecektir.

3.2.1.1. Sahte işletme ile gerçek mal veya hizmet satış hileleri

Hilekar tarafından sahte işletme ile yapılan fatura hilesinde, işletmeye gerçek mal veya hizmet satışı yapmamak planlanmaktadır. Bir diğer türü ise satışın gerçekleşmesi olarak bilinmektedir. Burada, sahte işletme mal veya hizmeti satın alıp, mağdur işletmeye şişirilmiş fiyatlarla satması amaçlanıyor. Şişirilmiş satış fiyatları mağdur

işletmeden tahsil edilip, önceden satın aldığı işletmeye ödeme yaparak, geri kalan parayı zimmete geçiriyor.

3.2.2. Varolan satıcılar ile hileli faturalama

Hasılat döngüsünde yapılan fatura hilelerine ait olan Var Olan Satıcılar ile Hileli Faturalama da sahte işletmelerin aksine var olan satıcılar tarafından mağdur işletmeye sahte faturalar düzenlemesi ve sahte faturaların tahsil edilmesidir. Bu hile türünde satıcılar mağdur işletme ile çalışmış veya çalışan satıcılardır. Düzenlenen sahte fatura eylemleri üç başlık altında ele alınır (Bozkurt 2010) :

1. Rüşvet Alma Yoluyla Hile
2. Öde ve Geri Al yoluyla Hile
3. Yandaş Olmayan Satıcılar Adına Sahte Fatura Yaratma Yoluyla Hile

Hasılat döngüsü gereğince yukarıda yazılan alt başlıklardan yalnız rüşvet alma yoluyla yapılan fatura hileleri ele alınacaktır.

3.2.2.1. Rüşvet alma yoluyla yapılan hileler

Rüşvet, önceki bölüm de bahsettiğimiz gibi hile türlerinin Yolsuzluk ve Ahlaki olmayan davranışlara ait olduğunu söylemiştik. Rüşvetle ilgili gerekli tanımlar da yapılmıştır. Fatura hilelerinde ise rüşvet, satıcı işletme tarafından mağdur(müşteri) işletme çalışanına veya çalışanlarına kendi çıkarları açısından yaptırmak istedikleri işler için verilen paralar olarak tanımlaya biliriz. Rüşvet eyleminde iki taraf rüşveti veren ve rüşveti alan eşit taraflar, eşit olarak ta hile eylemine karışmış olacaktır. Satıcılar tarafından, müşteri işletme çalışanına verilen rüşvetin çeşitli sebepleri olabilir (Coenen, 2001) :

- Yapılan satışların yüksek tutarlarda olması
- Yapılan satışların kalitesiz olması
- Yapılan satışların eksik olması
- Yapılan satışların teslim edilmemesi veya hizmetin yapılmaması

Yapılan eyleminin temelinde iki amaç bulunmaktadır (Bozkurt, 2009) :

1. Haksız biçimde işletmenin finansal kaynaklarını satıcıya yönlendirmek
2. Hile eylemine maruz kalan işletmeye aşırı tutarda faturalama.

3.2.2.1.1. Satıcı işletmeye iş aktarma yoluyla yapılan hileler

Bu tip hilelerde satıcı işletme tarafından, mağdur işletme çalışanına satış yapılabilmek için verilen rüşvet söz konusu olmaktadır. Burada mağdur işletmelerin çalışanları satıcı işletmelere fazla iş aktarmaktadırlar. Bu hile türünü üç taraf oluşturmaktadır: mağdur işletme, satıcı ve işletme çalışanı.

3.2.2.1.2. Yüksek faturalama yoluyla yapılan hileler

Rüşvet yoluyla yapılabilen en fazla hile türü yüksek faturalamadır. Burada satıcı işletme tarafından mağdur işletme çalışanına mal veya hizmet satışı sırasında düzenlenen faturanın gerçek değerinden çok yüksek bir değerle faturalanması karşılığında verilen rüşvet söz konusudur. Daha sonra işbirlikçi çalışan tarafından 'fatura' tahsil edilmekte ve işlem ortaya çıkana kadar devam eder.

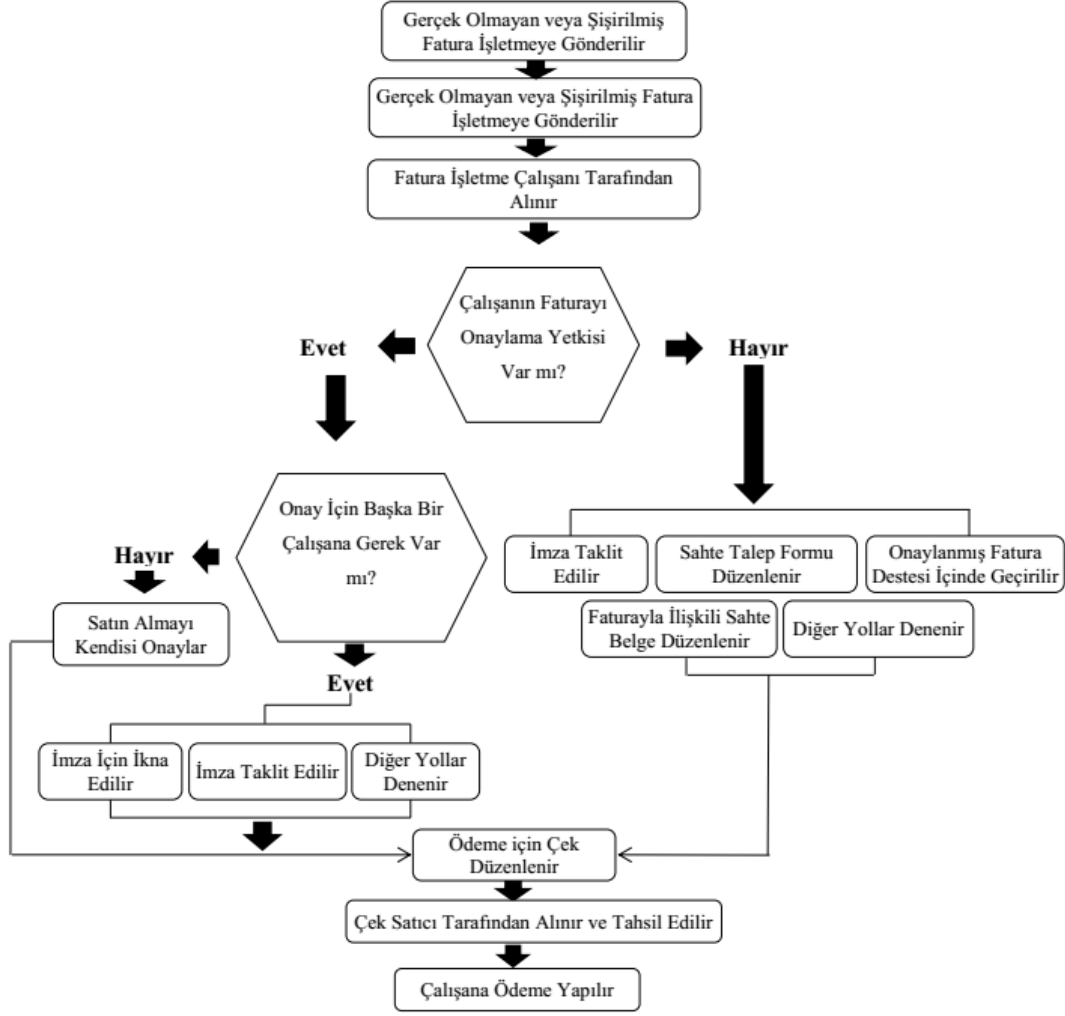
Yüksek faturalama eylemi, sahta işletmeler ile yapılan hile eylemine benzemektedir. Aralarındaki tek fark satıcı işletmenin, rüşvet alan çalışanın kendisinin, arkadaşının ve ailesinin olmayıp, işletmeye satış yapan bir satıcı işletme olmasıdır.

3.2.2.1.3. Sahte faturalama yoluyla yapılan hileler

Sahte faturalama hilesinde satıcı işletme tarafından mağdur işletmeye hiçbir mal veya hizmet teslimi yapılmamaktadır. Fakat satıcı işletme tarafından fatura düzenlenir ve mağdur işletme de rüşvet alan çalışan tarafından fatura kabul edilir ve tahsili yapılır.

Sahte faturalama hilesi sahte işletmelerle yapılan hile eylemine çok benzese de aradaki fark, çalışan faturayı direkt kendisine yönlendirir burada ise fatura satıcı işletme tarafından düzenlenip gönderilmektedir.

Rüşvet alma yoluyla yapılan hileler detaylı şekilde satın alma ve ödeme döngüsü ile ilişkilidir. Bizim burada konumuz gereği bahsetmediğimiz rüşvet alan çalışanın işletmedeki rolü, eylemleri gerçekleştirmek için yaptığı sahtecilik vs. Fakat rüşvet alan kadar rüşvet verende hileye bulaşmıştır. Bu bölümü konumuz dahilinde özetlersek, satış yapmak için rüşvet vermek veya irtikap olarak nitelendirebiliriz. Şekil 9 da rüşvet yoluyla yüksek ve sahte faturalama yoluyla yapılan işlemlerin işleyişi gösterilmiştir.

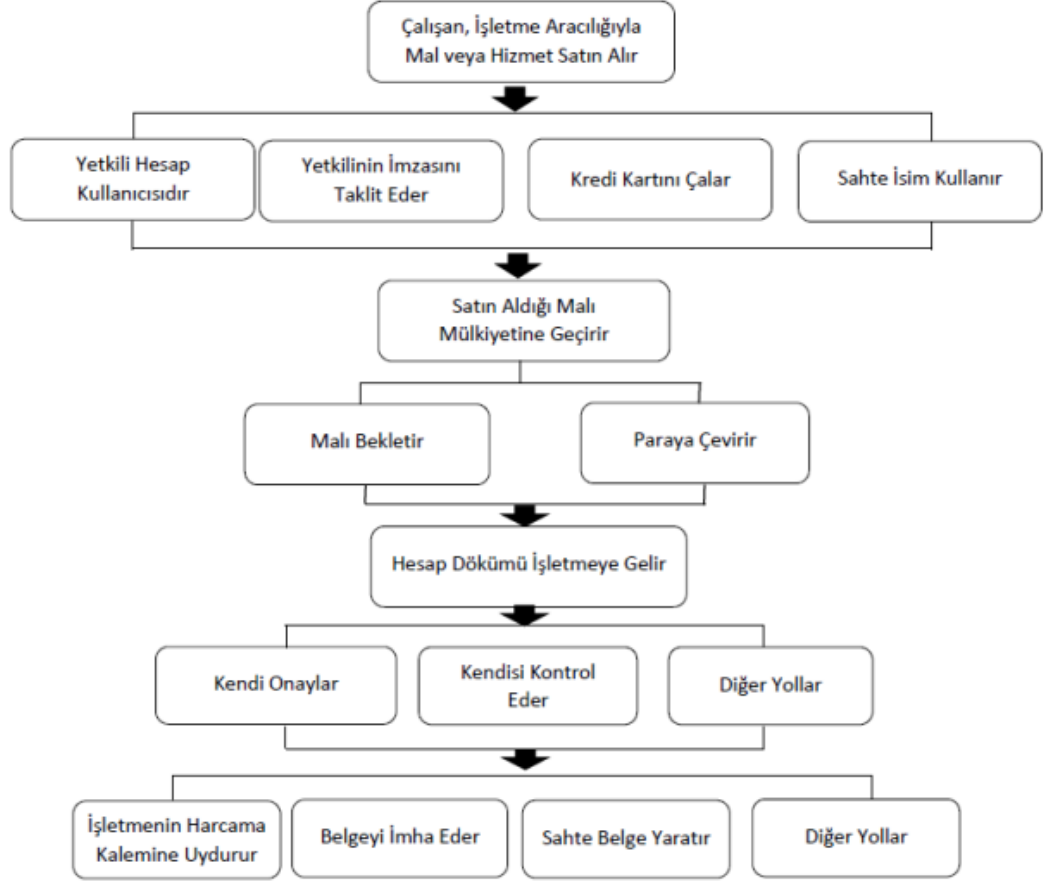
Şekil 3.8 : Rüşvet karşılığı hile süreci.

Kaynak : (Bozkurt, 2009).

2.2.3. Şirket kaynaklarının kişisel amaçlı kullanımı

Bu hile türünü kısaca tanımlarsak, hilekar çalışan tarafından kendisi için alımlar yapıp, faturayı işletme adına düzenlemesidir. Çalışan işletmeden doğrudan nakit para elde etmeyip işletmelerin kaynaklarını kendisi için kullanmaktadır. Ayrıca hilekar çalışanlar tarafından işletmenin kredi kartlarının da kullanılması fazla görülen hilelerdendir. İşletme çalışanı bu hile eylemini iki farklı yolla yapabilmektedir (Bozkurt, 2009) :

- Hilekar çalışan kendi ihtiyaçları için olan harcamaların faturalarını işletme adına düzenleyip işletmeye ödeme yaptırmaktadır
- Hilekar çalışan kendi ihtiyaçları için olan alımları şirketin kredi kartı hesaplarına yüklemektedir.

Şekil 3.9 : Şirket Kaynaklarının Kişisel Amaçlı Kullanımı.

Kaynak : (Bozkurt, 2009)

3.2.4. Teslim sırasında yapılan hileler

Satıcı işletme çalışanları tarafından, malın satışı zamanı düzenlenen fatura hilelerinde olduğu gibi tek başlarına ve karşı taraflarla birlikte işbirliğine girerek malların tesliminde çeşitli hileler yaparak kendileri için haksız kazançlar sağlıyorlar. Hasılat döngüsünde yer alan başlıca teslimler zamanı yapılan hileler:

- Gerçek olmayan alıcı adına fatura düzenleme
- Teslimi gerçekleşmeyen satışlar
- Eksik veya kusurlu teslimler
- İkinci kalite ve hizmet teslimleri

- Gerçek Olmayan Alıcı Adına Fatura Düzenleme

Bu hile türünde satış yapan işletme, satışı gerçekleştirip sevk ettiği mallarla ilgili olarak sevk irsaliyesini gerçek olmayan alıcı adına düzenlemektedir. Dolayısıyla faturayı da sevk irsaliyesini düzenlediği alıcı adına düzenlemektedir.

- Teslimi Gerçekleşmeyen Satışlar

Bu hile türünde satıcı işletme çalışanı ile müşteri işletme işbirliğine girmektedir. Genellikle bu tür hilelerde işletme çalışanı depo sorumlusu, yetkilisi olmaktadır. Hilekar satıcı tarafından düzenlenen sevkiyat belgeleri, işletmeye teslim edilmiş gibi ilgili depo sorumlusu tarafından imzalanmaktadır. Daha sonra, sevk edilen mallar için ise satıcı işletme, mağdur işletmeye fatura düzenleyerek ödeme talep eder. İç kontrol sisteminin olmadığı, depodan tek bir kişinin sorumlu olduğu işletmelerde bu hile eyleminin gerçekleşmesi oldukça kolaydır (Çetin 2015).

- Eksik ve Kusurlu Teslimler

Satıcı işletme tarafından çok sık yapılan eksik ve kusurlu teslimler, teslim ettiği malları gösteren irsaliye senedinde malların az olması veya malların bozuk olmasıdır. Satıcı işletme müşteri işletme çalışanına rüşvet verir veya sevk sırasında müşteri işletme çalışanın dikkatsizliği sebebinden mallara bakmadan ve sayım yapmadan irsaliyeyi imzalaması sonucunda satıcı işletme teslimatı kendisince 'başarıyla' tamamlamış olur.

- İkinci Kalite ve Hizmet Teslimleri

İkinci kalite malların teslimi hilesi, satıcının, malların kalitesini bozarak veya eski kalitede değil de, daha düşük ve masrafı az kalitede mallar üreterek aynı kazancı sağlamasıdır. İkinci kalite mal göndermede satıcı işletme, bilerek kullandığı hammaddeyi, işçiliği veya diğer bileşenleri anlaşmaya uymayarak değiştirmesine karşın, anlaşmadaki fiyat üzerinden faturalandırır (Yılmaz 2013).

3.3. Çek Hileleri

Hileli Ödemelerin alt başlığı olan Çek Hileleri genel olarak işletmelerde çalışanların kendi menfaati için çek hazırlaması veya başkası adına düzenlenen çeki ele geçirmesi ve kendi menfaati için kullanmasıdır.

Türk Dil Kurumuna göre Çek, ‘Bir kimsenin, satın aldığı hizmet veya ürün karşılığında para yerine verdiği ve karşılığı banka hesabından ödenen yazılı belge’ olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu 2017). Çek hileleri, Wells (2008,123-130) tarafından personelin şirket hesabından kendi lehine bir çek düzenlemesi ya da şirket hesabından üçüncü bir taraf lehine düzenlenen çeklerin ele geçirilerek kişisel yarar için kullanılması olarak tanımlanmaktadır (Kandemir 2010).

Diğer hileli ödemelerden farklı olarak çek hileleri direkt yapılan hilelerdendir. Çek hilelerinde çalışan çeki ele geçirerek sahte bilgiler yaratıyor. Diğer hileli ödemelerden örneğin fatura hilelerinde, hile yapmak için destek sağlayacağı(sahte işletme vs. gibi) hilelere ihtiyaç duymaktadır. Çek hilelerinde kilit nokta, sahte bilgi yaratarak, işletmenin çeklerini kendi yararına kullanmaktadır (Bozkurt, 2009). ACFE’in hile ağacına göre işletmelerde yapılan çek hileleri dört başlık altında (ACFE 2012) :

1. Sahte Çek Düzenleme Hileleri
2. Sahte Ciro Hileleri
3. Alacaklıyı Değiştirme Hileleri
4. Yetkili Kişi Tarafından Gerçekleştirilen Hileler

Şekil 3.10 : Çek Hileleri.

3.3.1. Sahte çek düzenleme hileleri

Sahte çek düzenlenmesi ile yapılan hileler işletmelerde en çok yapılan çek hileleridir. Bu hile eyleminin işleyişi, hilekar çalışan tarafından işletmeye ait boş çek yaprağının ele geçirilerek, düzenlenmesi(çekin üzerinde yazan bilgilerin doldurulması) ve sahte imza atılmasıdır.

Sahte çek düzenlenmesi işletmelerde çek düzenleme yetkisi olan çalışanlar tarafından daha kolay yapılmaktadır. İşletmelerde borç hesaplarından sorumlu çalışanlar bölüm

yöneticileri, muhasebeciler ve buna benzer görevlilerin, iş tanımları kapsamına çek düzenlemek girebilmektedir. Bu kişiler işletmenin boş çeklerini çalabilecek konumdadırlar (Bozkurt 2009). Çalışanlar tarafından ele geçirilmiş çekler, çalışanın kendisi adına, satıcı adına, suç ortağı adına ve sahte işletmesi adına düzenlerler. Daha sonra ödemeyi sağlamak amacı ile çeki imzalayacak kişinin yerine sahte imzayı atarlar. Bazı işletmelerde otomatik çek imzalama makinesi bulunduğu bu hile eylemini gerçekleştiren çalışan tarafından eylemin rahatlıkla yapılmasına yardımcı olur. Yazdıklarımızı özetlersek sahte çek hilesi yapan çalışanın eylemi gerçekleştirmesi için (Bozkurt 2009) :

- Boş bir çeki ulaşabilmesi
- Çalışan, çeki imzalayan yetkili kişinin imzasını başarılı bir şekilde imzalatmaktadır.
- Yaptığı bu eylemleri saklayacağı bir durum yaratması gerekmektedir

Bazı durumlarda sahte çekler, hilekarın doğrudan nakit para elde etmesi amacıyla kullanılmamaktadır. Hilekar, nakit para çalmak yerine düzenlediği sahte çeki kişisel alımları için kullanmaktadır (Şengür 2010).

3.3.2. Sahte ciro hileleri

Ciro, 'Bir alacak senedinin hamili tarafından, senedin kapsadığı alacak hakkını, üçüncü kişilere devretmek üzere yapılan beyanı gösteren işlem' olarak tanımlanmıştır (www.muhasebeturk.org, 2017).

Sahte ciro hilelerinde, hilekar çalışan çekin ciro edilmesi zamanı hile eylemini gerçekleştirir. Sahte çek hilelerinde olduğu gibi bu hile türünde de hile eylemine giren çalışan işletmenin çeklerini çalar. Sahte çek hilelerinde farklı olarak bu hile türünde hilekar çalışan, çekin düzenlenmesi vs. gibi olaylarla uğraşmaz, yetkili tarafından imzalanmış çeki yani işletme tarafından hazırlanmış(hazır) çeki çalar. Bir diğer fark ise çekin taşıdığı bilgiler ve imzaların sahtecilik içermemesidir. İmzalanmış çeklerin temin edilmesinde kullanılan bir diğer yöntem de, posta yolu ile üçüncü kişilere gönderilmiş fakat adres değişikliği gibi nedenlerle işletmeye geri dönmüş çeklerin çalınmasıdır (Şengür 2010).

Söylediğimiz gibi hile eylemi çekin ciro edilmesi aşamasında gerçekleşmekte yani, çekin meblağı gerçek alacaklısına değil, hilekar çalışanın yönlendirdiği şahsa veya

şahıslara aktarılmaktadır. İmzalanmış çeklerin temin edilmesinde kullanılan bir diğer yöntem de, posta yolu ile üçüncü kişilere gönderilmiş fakat adres değişikliği gibi nedenlerle işletmeye geri dönmüş çeklerin çalınmasıdır.

3.3.3. Alacaklıyı veya miktarı değiştirme hilesi

İşletmelerde hilekar çalışanlar tarafından yapılan bir diğer çek hilesi de Alacaklıyı(lehtar) veya Miktarı Değiştirme Hilesidir. Bu hile türünde hilekar, işletmede hazır olan çekleri ele geçirerek, lehtar isimlerini veya çek tutarını değiştirmektedir. Hilekar, başkası için hazırlanmış çekin alacaklısını değiştirirken iki farklı yol kullanmaktadır.

1. Hilekar çekin üzerindeki ismi, özel üretilmiş kalemler kullanarak veya kimyasal maddelerle silerek, yeniden alacaklı yerine kendisi için gerekli ismi yazmaktadır. Fakat bu durum kolayca ortaya çıkabilir. Eğer hilekar çalışan yetkisi gereği çeki düzenleye bilmekteirse, çekte gerçek alacaklının ismini silinebilir mürekkep kalemle yazıp, sonrasında da yazıyı silip kendisi için mümkün olan bir isim kullanarak değiştire bilmektedir. (Bozkurt, 2009). Aynı zamanda çeki hazırlayan hilekar çalışan çekte lehtar ismini boş bırakarak, yetkili kişiye çeki imzalatıp(hile elmasının dördüncü ayağı yetenek kullanarak) daha sonrasında boş bıraktığı yere uygun ismi yazmasıdır.
2. İkinci yöntem ise hilekar, muhasebe hesaplarında borç kayıtlarına girerek alacaklının ismini değiştirmesidir.

Çek hileleri sadece işletme çalışanları tarafından değil, çeki elinde bulunduran kişiler tarafından da yapılmaktadır. Burada genel olarak çeklerin lehtar bilgileri değil de, çeklerin miktarları üzerinde oynama düzeltme yapılmaktadır.

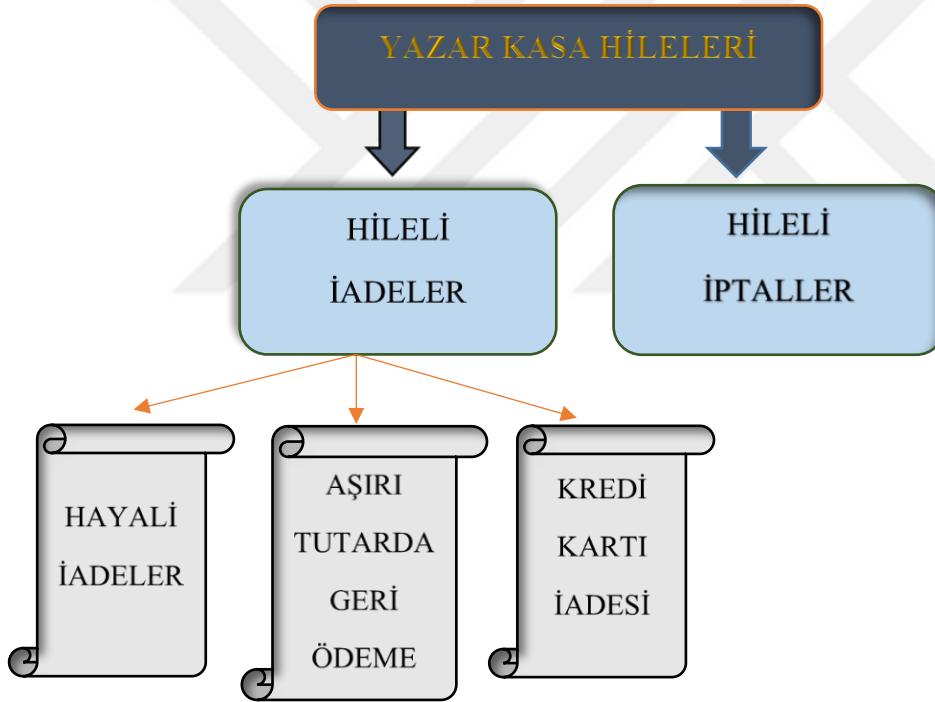
3.3.4. Yetkili kişi tarafından gerçekleştirilen hileler

Çek ile ilgili yapılan bir diğer hile türü de, Yetkili Kişiler Tarafından yapılmasıdır. Yapılan bu çek hilelerinde imza yetkisi olan çalışına konumu kötüye kullanarak kendine yarar sağlamaktadır. Diğer çek hilelerinde çalışanların çeklerin imzalanması ile yaşadıkları sorunlar yani imzalatmak için yapılan düzen oyun vs. burda hile eyleminin en kolay işlemidir. Yani, yetkililer çeki imzalama aşamasında herhangi zorluk çekmemektedir. Sahte çek hilelerine benzer olarak burada da boş bir çek yaprağını ele geçirip onu düzenlenmesi ve daha sonra imzalayarak ödemeyi sağlaması

ile işlem sona ermektedir. Daha sonra yetkili kişi tarafından işletmenin kayıtlarında ödemelerin gizlemesi gerekmektedir.

3.4. Yazar Kasa Hileleri

Hasılat döngüsünde yapılabilecek hile türlerinden biri de Yazar Kasa Hileleridir. Genellikle bu hile türü perakende satış yapan işletmeler açısından önem arz etmektedir. İşletmelerde satılan mallar veya ürünler iade edildiği zaman, işletme çalışanı müşteriye kasadan iade bedeli ödenerek, malı veya ürünü işletmenin envanterine gönderir. Bu gibi durumlarda çalışanlar çeşitli hileli eylemlerde bulunmaktadır. ACFE' in Hile Ağacına göre Yazar Kasa hilelerinde gerçekleşebilecek hileler aşağıdaki gibidir (ACFE 2012) :

Şekil 3.11 : Yazar Kasa Hileleri

Şekilden de görüldüğü gibi Yazar Kasa Hileleri iki ana başlıkta Hileli İadeler ve Hileli İptaller olarak bölünüyor. Aynı zamanda Hileli İadeler üç alt başlıkta, Hayali İadeler, Aşırı Tutarda Geri Ödemeler ve Kredi Kartı İadeleri ele alınacaktır.

3.4.1. Hileli iadeler

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere işletme tarafından satılan mal veya ürün, çeşitli sebeplerden iade ediliyor. İşletme çalışanı tarafından iade bedeli kasadan alınarak, kayıtlardan çıkış yapılmakta ve iade olunan mal veya ürün işletmenin envanterine girmektedir. İadeler sırasında hilekar çalışanlar tarafından yapılan hileler üç başlık altında ele alınmıştır.

3.4.1.1. Hayali ideler

Hayali İadeler de hilekar çalışan, işletmeye herhangi bir ‘hayali’ malı veya ürünü müşteri tarafından iade edilmiş gibi göstererek, kasadan iade bedelini alarak zimmete geçiriyor. Hilekar kasa kayıtlarında malı veya ürünü iade edilmiş gibi göstererek, kayıtlardan çıkış yapmaktadır. Kasa açısından yapılan eylemde hiç bir sorun gözükmemektedir. Hilekâr çalışan yaptığı eylemi gizlemek için de işletmenin envanterini yükseltir. Yazdıklarımız kısaca özetlersek: çalışan, mallar müşteri tarafından iade edilmiş gibi göstererek, kasadan mal bedeli tutarında nakdi kişisel kullanımı için almakta ve muhasebe kayıtlarında da stoklar hesabına borç kaydı yapmaktadır (Wells, 2002).

3.4.1.2. Aşırı tutarda geri ödeme

Hayali iadelerden farklı olarak bu hile türünde, müşteri tarafından gerçek geri ödeme zamanı hilekar tarafından hile yapılmaktadır. Aşırı tutarda geri ödemeler iadeler zamanı müşteriye verilecek iade bedelinin daha fazlasının kasadan çıkışı yapılmaktadır. Hilekâr çalışan müşterinin iade bedelini verdikten sonra, kalan parayı kendi menfaati için alır.

Örneğin müşteri tarafından 150 ₺ değerindeki malın iadesi istenmiştir. Hilekâr çalışan kasada 200 ₺ iade bedeli talep ederek 200 ₺ kasadan alır. Müşteriye gereken 150 ₺ ödedikten sonra 50 ₺ zimmete geçirir. İşletmenin envanteri 50₺ değerinde azalır.

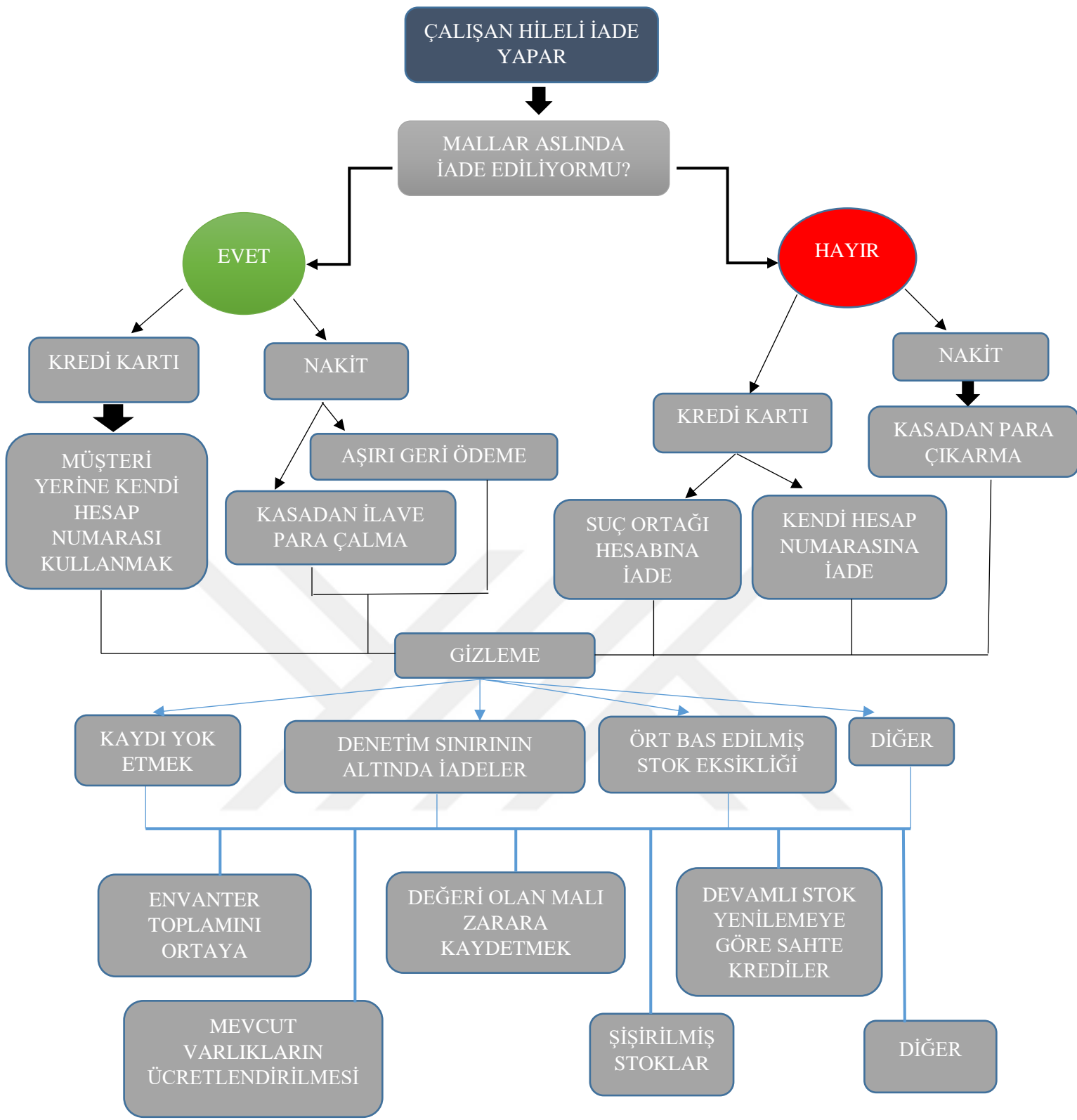
3.4.1.3. Kredi kartı iadesi

Müşteriler satın alma işlemi zamanı nakit para yerine kredi kartı ile ödeme yaparlar. Alınan mal veya ürün geri iade edildiği zaman, iade bedeli de müşterinin kredi kartına iade olunur. Hayali iadeler ve aşırı tutarda geri ödemelerden farkı, ‘Burada fiziksel bir

iade işlemi olmadığı için işletme personeli ve güvenlik sistemi nakit paranın alınmasını kayıt altına alamamaktadır' (Kandemir 2010).

Örnek bir kredi kartı iadesinde, mal gerçekten iade edilmese bile hilekar çalışan bir kredi kartı iadesi varmış gibi işlem yapar. Hilekar müşterinin kredi kartı yerine kendi veya bir başkasının, suç ortağı vs. kredi kartına malın veya ürünün bedelin iade eder. Aşağıdaki Şekil 3.12 de Hileli İptallerin işleyişi verilmiştir (Financial Transactions 2009).

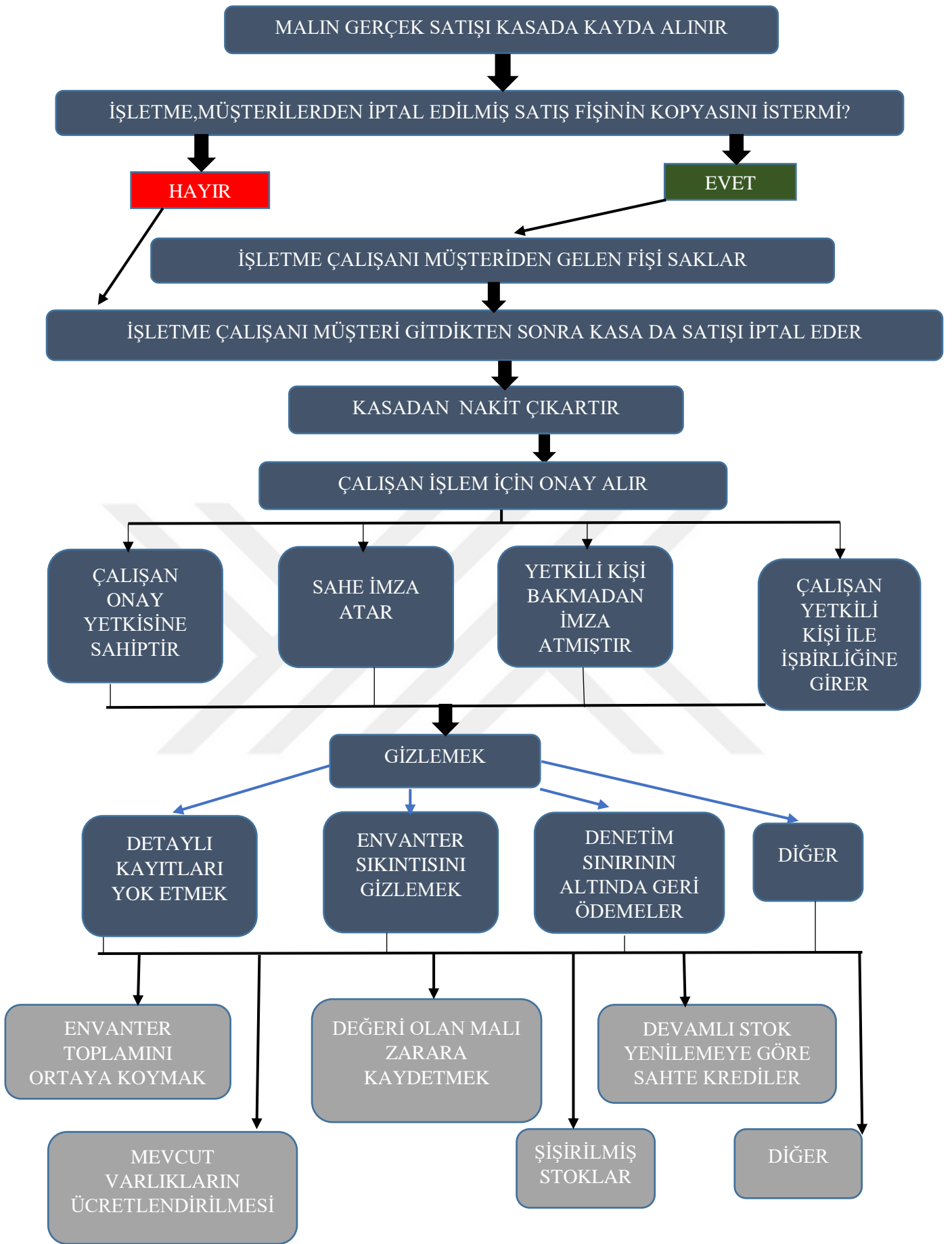
Şekil 3.12 : Hileli İadelerin Akış Şeması.

3.4.2. Hileli iptaller

İşletmeler satış yaptıkları zaman müşterilere satış fişi verilir. Eğer müşteri tarafından satış işlemi iptal olunursa, satış fişinin ekine işletmenin yetkilisi tarafından imzalanmış satış iptal makbuzu eklenir.

Bu hile türünde hilekar çalışan satış iptal makbuzu düzenleyerek iptal bedelini zimmete geçirir. Hilekar önce satış fişi veya onun kopyasını elde eder. Çoğu zaman müşteriler onlara satış fişinin verilip verilmediğini bile fark etmezler. Hilekar elde ettiği satış fişinin ekine, sahte satış iptal makbuzu düzenler. Yetkili kişiye imzalatmak aşamasında ise hilekar çalışan bir çok farklı yollar deneye bilir. Örneğin: yetkilinin imzasını taklit edebilir, işletmelerde bazı yoğun zamanlarda yetkililer sunulan her şeyi imzalar, yetkili kişi ile hilekar çalışan işbirliğine gire bilir. Hileli İptallerin Akış Şeması Şekil 3.13 te detaylı gösterilmiştir (Financial Transactions 2009).

Hileli İadeler veya Hileli İptallerde, işletmeye fiilen herhangi bir mal girişi olmadığı halde mal iade kaydı yapılmakta veya iade edilen mal bedeli olduğundan yüksek gösterilmektedir. Bunun sonucunda da depodaki fiziki mal stoku eksik olmaktadır. Çalışanın bu stok eksikliğini gizlemek için stok sayım kartlarında tahrifat yapmak gibi çeşitli hileli işlemlere başvurması gerekmektedir (Şengür 2010).

Şekil 3.13 : Hileli İptallerin Akış Şeması.

3.5. Kayıt Öncesi Hileler

Önceden de bahsettiğimiz gibi, hasılat döngüsü ile ilgili yapılan hilelerden bir tanesi de, Kayıt Öncesi Hilelerdir (skimming). Bu hile türünde işletmeye giren fakat, kayıtlara geçmeye tahsilatların hilekar çalışan tarafından kendi menfaati için zimmete geçirilmesidir. Kayıt Öncesi Hilelerin işleyişi diğer hile türlerine göre daha kolaydır. İlgili hilekar çalışan işletmeye dahil olan parayı cebe atar, işlemin kaydını yapmaz veya yaptırmaz. Kayıtlara girmediği için bu hile türünün ortaya çıkartılması zordur. Ortaya çıkartılması ve önlenmesi ile ilgili olarak ilerideki bölümlerde detaylı bilgi verilecektir. ACFE nin Hile Ağacına göre Kayıt Öncesi Hileler üç başlık altında ele alınmıştır (ACFE 2004). (Şekil 3.14) Hazır değerlerle ilgili hilelerin % 28.2'si bu tür hilelerden oluşmaktadır (Kandemir 2010). İadeler Yönelik Hileler tez konumuza dahil olmadığı için bilgi verilmeyecektir.

Şekil 3.14 : Kayıt Öncesi Hileler.

3.5.1. Satışlara yönelik hileler

Bu hile türü en çok perakende satış yapan işletmeler için önem arz etmektedir. Satışlara Yönelik Hileler de işletme çalışanları tarafından iki şekilde yapılmaktadır:

1. Yapılan Satışların Kayda Alınmaması
2. Satışların Olduğundan Düşük Değerde Gösterilmesi

3.5.1.1. Yapılan satışların kayda alınmaması

Bu hile türünde konu başlığımızın isminde de görüldüğü üzere, hilekar çalışanlar tarafından yapılan satışlar kayda alınmamaktadır. Müşteri tarafından ödenen parayı kasa kayıtlarına girmeyerek zimmet geçirmektedirler. İşletmenin ne satış yapması ile ilgili olarak örneğin, işletme hizmet değil de mal veya ürün satarsa, hilekar çalışan

satışları kayda almamakla envanteri, zimmete geçirdiği para değeri karşılığında azaltmakta ve işletmeyi zarara uğratmaktadır. Hilekar çalışan tarafından yapılan satışların kayda alınmaması işlemi aşağıdaki şekildedir (Bozkurt, 2009) :

- Müşteriye mal veya hizmet satarak
- Satışın bedelini alıp
- Parayı cebe atıp
- Satışı kayda almamakta

Yapılan satışların tahsili sırasında çeşitli hile eylemleri yapılmaktadır. Bunlardan en sık yapılanı yukarıda da bahsettiğimiz üzere satışları kayda alınmaması, müşterinin verdiği paranın cebe atılmasıdır.

Yapılan satışların kayda almamasının bir diğer yolu ise, hilekarın işletmenin deposunu veya mağazasını, mesai dışı saatlerde haber vermeden açarak, yaptığı satışları cebe atmasıdır (Bozkurt 2009). Bu tür hileler merkezlerden veya kontrolden uzak olan yerlerde gerçekleşen ve sıklıkla yapılan hilelerdendir.

Bir diğer yöntem ise işletme tarafından satışların işletme dışında yaptırılması zorunlu olan sektörlerde gözlemlenen hilelerdir. Burada da ilk bahsettiğimiz gibi işletmenin mal veya hizmetini satarak, alınan paranın hilekar tarafından zimmete geçirilmesidir.

3.5.1.2. Satışların olduğundan düşük değerde gösterilmesi

Bu hile türünde hilekar işletme çalışanı, yapılan tahsilatın tamamını değil, bir kısmını almak için hileli eylemlerde bulunur. Müşteriden tahsil ettiği alacakların bir kısmını benimseyerek kalan kısmını işletmenin kayıtlarına yansıtmaktadır. Hilekar bunun için çeşitli yöntemler denemektedir:

1. Çalışan faturanın birinci nüshası ile ikinci nüshası arasına karton koyarak, bilgilerin ikinci nüshaya geçmesini engellemektedir. Bu uygulamada, müşteriye gönderilen fatura, yapılan satışın gerçek miktar ve birim fiyatını gösterirken, faturanın muhasebe kayıtlarına kaynak olan ikinci nüshasına yapılan yanlış kayıt ile çalışan, muhasebe kayıtlarında kasa veya alacaklar hesabına olması gerekenden daha düşük bir tutar kaydedilmesini sağlamaktadır (Şengür 2010). Hilekar çalışan aradaki farkı kendi zimmetine geçirmektedir.
2. Satışların Olduğundan Düşük Değerde Gösterilmesinin bir diğer yolu ise, sahte ıskonto oranları kullanmaktır. Yetkili çalışan tarafından yapılan bu hile de, mal

veya hizmet müşteriye tam değeri ile satılmış, ancak muhasebeye iskontolu fiyat ile satıldığına dair belgeler gönderilmiştir. Hilekar çalışan iskontolu fiyatla gerçek satış fiyatı arasındaki fark kadar parayı zimmete geçirmiştir.

3. Faturasız mal satan işletmelerde, envanter kayıtları tam olarak izlenmiyorsa, çalışan ıskonto uygulamasını burada da devreye sokabilir. Malı müşteriye 100 birime satar, muhasebeye 80 birime satmış gibi hesap verir. Envanterde sorun olmaz, indirimli mal satma yetkisi olduğundan aradaki farkı rahatça cebine atabilir (Bozkurt, 2009).

3.5.2. Alacaklara yönelik hileler

Alacaklara Yönelik Hileler daha açık anlamıyla desek tahsilatların çalınması, işletmenin alacak hesaplarında olan tahsilatların muhasebe kayıtlarına girmeden çalınması şeklinde tanımlamak mümkündür. Yapılan tahsilatların çalınması çok riskli bir eylemdir. Bunun ortaya çıkartılma olasılığı yüksek olup, gizleme olanakları sınırlıdır (Bozkurt, 2009). Çünkü alacakların tahsilinde gecikme veya gelmediği durumlarda, işletme alacaklı olduğu işletme veya kişilere bu konu ile ilgili çeşitli bilgilendirmeler gönderir ve karşı tarafta borcunu ödediğine dair evrak, belge vs. ile ispatlar. Böylece yalın hile çabuk ortaya çıkacaktır. Aşırı derecede fazla faturalama hataları, alacak devir hızının yavaşlaması, alacak tahsil süresindeki önemli artış, silinen alacaklardaki artış ve müşteri ödemelerinin kaydedilmesinde yaşanan gecikmeler bu tür hilelerin göstergeleri olabilmektedir (Wells, 2002).

Çaldığı tahsilatları gizlemek isteyen hilekar çalışan çeşitli yöntemler kullanır. Hilekar çalışan muhasebe kayıtlarına erişecek konumdaysa çalınan tahsilatların gizlenmesi daha kolay olacaktır. Hilekar alacak hesapları üzerinde çeşitli oynamalar yaparak bu hile eylemini gizlemektedir. Yaptığı gizleme eylemini genel olarak tanımlarsak, hilekâr tarafından el konulan işletme hesabının başka bir işletmeden gelen tahsilatla örtülmesi veya kapatılması eylemi yapılmaktadır (Bozkurt, 2009). Yani hilekar tarafından X işletmesinin tahsilatı çalınmakta, fakat bu hesaptaki acık Y işletmesinin ödediği tahsilatla kapatılmaktadır ve hilekar yakalanıncaya kadar böyle bir döngü söz konusudur.

Hilekar çalışan tarafından işletmenin muhasebe kayıtlarında yaptığı gizleme eylemleri:

1. Kayıtlara geçmeye alacağın çalınması durumunda, hilekar bir gider hesabını borçlandırıp, müşterinin alacak hesabını alacaklandırmaktadır. Bu yolla alacak hesabını normal duruma getirmektedir.
2. Var olan veya sahte alacak hesabının borçlandırılması:
 - a) Hilekar işletmenin kayıtlarında olan, ödeme zamanı gecikmiş ve muhasebe kayıtlarından silinecek bir alacak hesabına kayıt yapar. Ödemesi geciken alacak hesapları kayıtlardan silinirken, çalınan tahsilatlarda kayıtlarla birlikte çalınıp yok olacaktır (Şengür 2010).
 - b) Sahte alacak hesapları kullanarak yapılan gizleme eylemlerinde ise, yeni alacak hesapları oluşturularak borç kaydı yapılır, daha sonra sahte alacak kayıtları yaşlandırılarak muhasebe kayıtlarından silinir.
3. Bazı kişiler ise zimmetine geçirdikleri parayı satışlardan iade ve indirimler gibi kontra gelir hesabına kayıt yaparak gizleyebilirler (Wells, 2007).

4. HASILAT DÖNGÜSÜ HİLELERİNİN BELİRLENMESİ VE ORTAYA ÇIKARTILMASI

Tez çalışmamızın bu bölümü, hasılat döngüsünde ortaya çıkan hile türlerinin belirlenmesi ve onlara karşı önlemlerin alınması ile ilgili olacaktır. Hasılat döngüsü hilelerinin önlenmesine geçmeden önce, hile ile ilgili çalışanların, yöneticilerin ve üçüncü kişilerin yaptıkları hilelerin bıraktığı izler yani, Hile Belirtileri hakkında detaylı bilgi verilecektir. Daha sonra hilelerin ortaya çıkarılmasındaki yaklaşımlara yer verilecek, bölümün en sonunda ise hasılat döngüsü hilelerinin ortaya çıkartılması ve önlenmesi ile ilgili detaylı bilgiler verilecektir.

Türk Dil Kurumuna göre, önlemek: ‘bir şeyin olmasına ve yapılmasına engel olmak ve ortaya çıkan veya çıkacağı düşünülen bir tehlikeyi durdurmak, önüne geçmek’ şeklin de tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü).

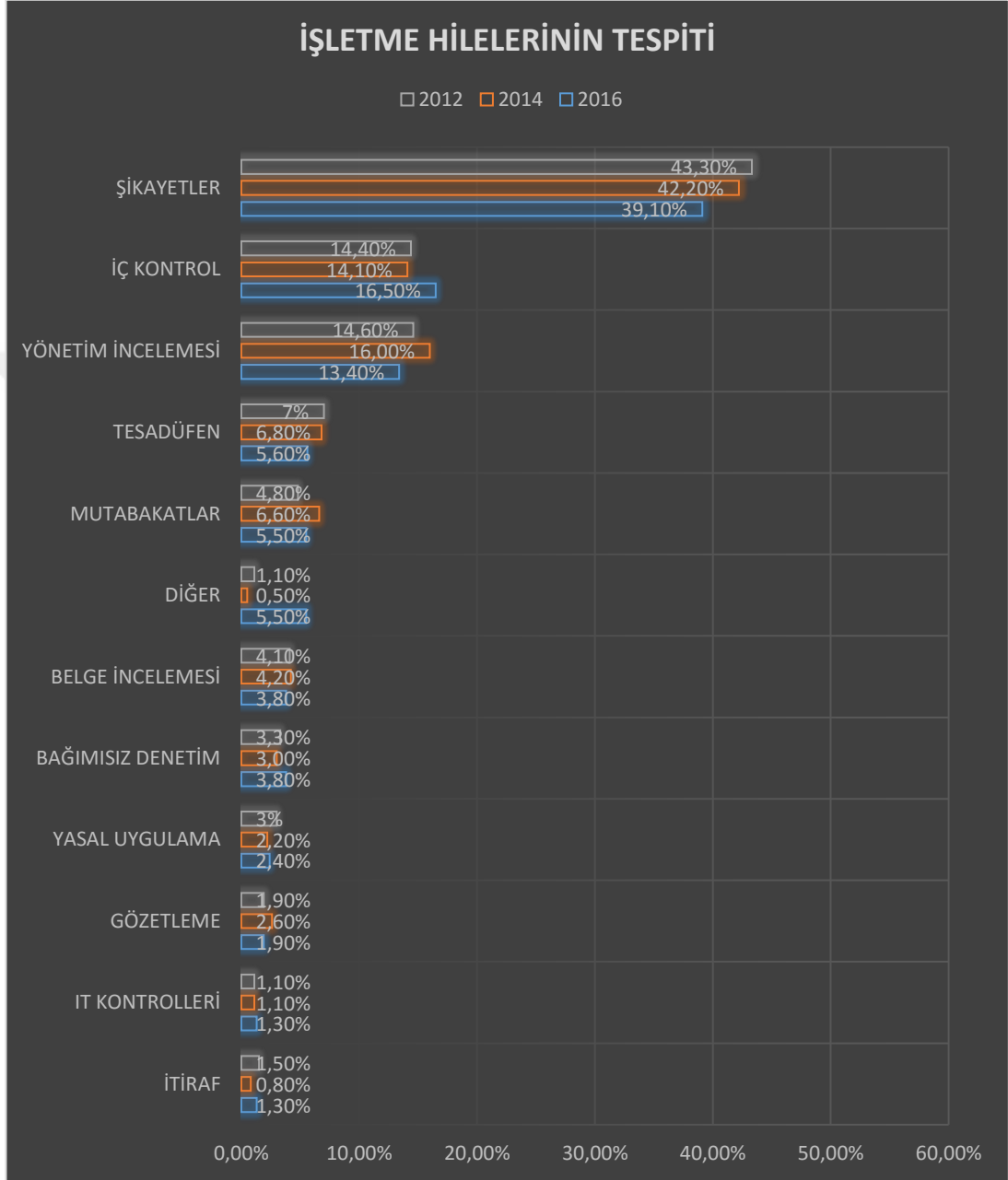
Daha önceki bölümde hilenin işletmeler açısından ne kadar zararlı olduğunu, işletmeleri maddi ve prestij açısından ne kadar zedelediklerini ve hatta hile sebebinden işletmelerin faaliyetlerine son vermesi gibi tehlikeleri içeren bir eylemdir. Hile eylemini ortaya çıkarmak veya önüne geçmek kolay bir iş değildir. Hile eylemi gizli yapıldığından dolayı ve çoğu zaman tek kişi tarafından yapıldığı için ortaya çıkarılmasında zordur. İşletmelerde hile eylemi gerçekleşmeden önce, işletme tarafından hilenin önlenmesine önem verilmeli bu konuda işlemler yapılmalıdır. Hilelerin önlenmesi için yapılan işlemler işletme açısından pahalı ola bilir, fakat unutmamak gerekir ki, yapılan çeşitli hileler sonucunda işletmeye daha çok maddi anlamda kayıplar yaşatmaktadır. Buna ek olarak da, hile eylemi başarılı bir şekilde sonuçlanırsa, bunun ortaya çıkartılması çok zor ve maddi açıdan işletmeye pahalıya mal olur. Hileyi önlemek hileyi tespit etmekten daha zordur (Demir 2014). Önleyici tedbirlerin alınması, işletmede hile eylemlerinin yapılmasını tam olarak önlememektedir. Bahsettiğimiz üzere hile eylemi yapıldıktan sonra hilekar tarafından gizlenmektedir. Bu yüzden ortaya çıkartılması zor ve zahmetli bir iştir.

Çeşitli hile önleyici yöntemleri işletmeler tarafından uygulanmaktadır. Bunlar, iç kontrol sistemi, iç denetim, dış(bağımsız) denetim ve farklı kontrol eylemleri olarak daha da sayılabilir. Önemli olan en büyük unsur ise, hile ile savaş toplu bir hareket olup, işletmelerde tek bir kişinin veya bölümün sorumluluğuna bırakılacak kadar küçük bir eylem değildir (Bozkurt, 2009).

ACFE tarafından 2016 yılında yayınlanan raporda, işletme hilelerinin önlenmesinde kullanılan yöntemler ve onların 2012, 2014 ve 2016 yılları üzere dağılımın yüzdesi Çizelge 4.1 de verilmiştir (ACFE 2016).

Çizelge 4.1 : ACFE, İşletme hilelerinin tespiti.

Yöntemler	2012	2014	2016
Şikayetler	43,3%	42,2%	39,1%
İç Kontrol	14,4%	14,1%	16,5%
Yönetim İncelemeleri	14,6%	16,0%	13,4%
Tesadüfen	7%	6,8%	5,6%
Muhasebe Mutabakatları	4,8%	6,6%	5,5%
Diğer	1,1%	0,5%	5,5%
Belge İncelemeleri	4,1%	4,2%	3,8%
Bağımsız Denetim	3,3%	3%	3,8%
Yasal Uygulama Taraından	3%	2,2%	2,4%
Gözetleme	1,9%	2,6%	1,9%
IT Kontrolleri	1,1%	1,1%	1,3%
İtiraf	1,5%	0,8%	1,3%

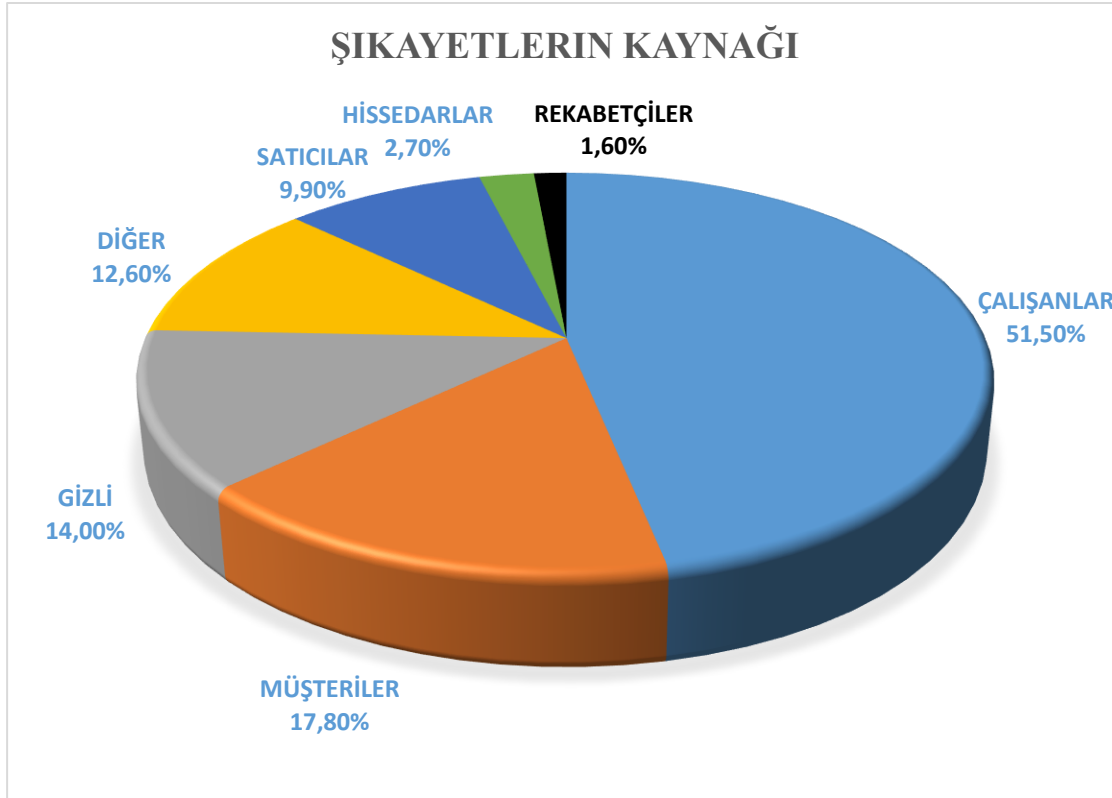
Şekil 4.1 : İşletme hilelerinin tespiti

Kaynak : (ACFE 2016)

ACFE tarafından 2012, 2014 ve 2016 yıllarında hazırlanan rapora göre hilelerin tespit edilmesinde en fazla şikayetler yöntemi kullanılmıştır. Özellikle 2012 yılında daha etkili olmuştur. Grafiğe baktığımızda şikayetlerden sonra en fazla iç kontrol sistemi

tarafından hilelerinin tespit edilmesi görülmektedir. İç kontrol bir işletmenin bölümleri, işlemleri veya faaliyetleriyle ilgilidir (Yılanıcı, 2006). Etkili bir iç kontrol sistemi işletmede yapılacak hilelerin önüne geçmede büyük pay sahibidir. Raporla göre işletme hilelerinin tespitinde yönetim tarafından yapılan incelemeler de etkili olmuştur. Tesadüfen, muhasebe mutabakatları, diğer, bağımsız denetim ve belge incelemeleri de hilelerin tespitinde rol oynamıştır. Çok az yüzdelerle de olsa bilgi teknolojileri(IT) ve itiraflar neticesinde de hileler tespit edilmiştir.

ACFE' in 2016 işletme hilelerinin tespit grafiğine göre, işletmeler de hilelerin tespiti en çok şikayetler esasında ortaya çıkmıştır. ACFE 2016 yılı için yapılan şikayetlerin kim tarafından yapıldığı ile ilgili dağılım yüzdesi vermiştir (ACFE 2016).

Şekil 4.2 : ACFE, Şikayetlerin Kaynağı, 2016.

İşletme çalışanları, işletmelerde yaşanan olayları en erken sezen ve hissedenlerdir. Bu sebep ten dolayı şikayetlerin kaynaklarına baktığımızda en çok çalışanlar tarafından gelen şikayetlerdir (51,5%). Grafikten de görüldüğü gibi, çalışanların yanı sıra, müşteriler (17,8%), anonim veya gizli (14,0%), diğer (12,6%) , satıcılar (9,9%) , ortaklar ve hissedarlar (2,7%) ve rekabetçi (1,6%) işletmelerden gelen şikayetlerin hilelerin ortaya çıkartılmasında kaynak olarak gösterilmiştir.

Yapılan şikayetler, şikayet edenlerin çeşitli sebepten şüpheye düşmesi ve hile eylemi ile ilgili izlerin görülmesi sonucunda yapılmaktadır. Bu izler hile belirtileri olarak ortaya çıkmaktadır.

4.1. Hile Belirtileri, Kırmızı Bayraklar (Red Flags)

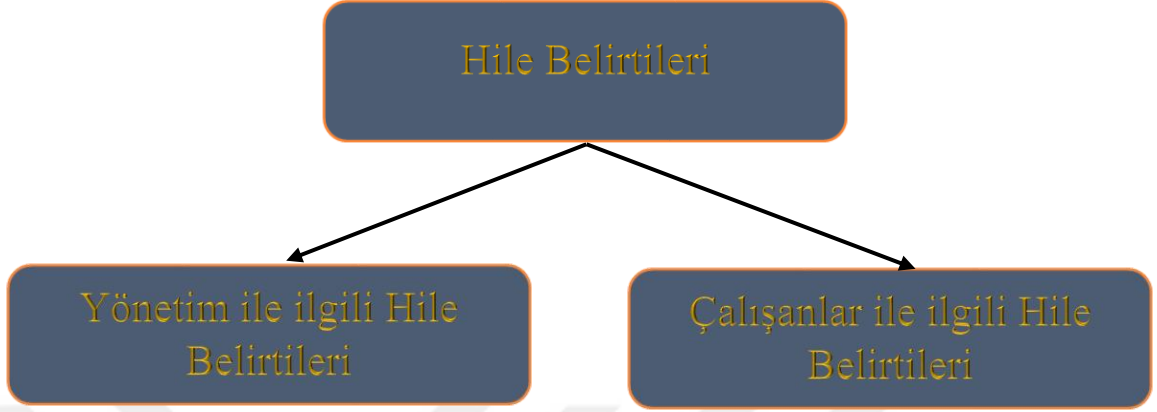
Kırmızı bayraklar, olağandışı veya normal aktivitelerden farklı olan bir dizi durumdur. Bu, bir şeylerin sıra dışı olduğunu ve daha fazla araştırılmasını gerektiren bir işaretidir. Unutmayın ki kırmızı bayraklar suçluluk veya masumiyet göstermez, sadece olası hile işaretlerini verir (DiNapoli 2007). Hile belirtileri işletmelerde hilelerin ortaya çıkartılmasında etkili rol oynamaktadır. İşletmelerde hilekar çalışan, yönetici ve üçüncü kişiler tarafından yapılan hileler, hile eylemi gerçekleştikten sonra yapılan eylem gizlenir yani ört bas edilir. Bu sırada hilekarlar cinayet suçluları gibi geride izler bırakırlar. Bu izleri hile belirtileri olarak kapsamlı şekilde açıklaya biliriz. Bahsettiğimiz izlerden yani belirtilere örnek olarak hilekarların davranış biçimlerinde farklılıklar göstere bilir. Sinirli davranırlar, fazla para harcarlar veya sakın kalırlar. Bu belirtilerin varlığı onların hile yaptıklarını göstermez. Fazla para harcaması çalışana miras kalması veya şans oyunların para kazanması ile ilgili ola bilir. Hile uzmanları potansiyel belirtilerini anlamak ve tespit etmek için araştırılacak şekilde eğitilmelidir (James 2011). Kırmızı bayraklar, denetçiler veya diğer ilgililer açısından, hile eyleminin nitelendirilmesinde bir tehlike işareti olarak fark edilir (Bozkurt, 2009). Yapılan çeşitli analiz ve yöntemler sonucunda beklenen durum ile gözlenen durum arasında olan uyumsuzluklar hile belirtisi olarak nitelendirilmektedir (Çetin 2015). ACFE tarafından 2012 yılında yayınlanan raporda hile belirtileri ile ilgili faillerin davranış şekli ve en çok gözlemlenen hile belirtilerinin yüzdesi verilmiştir (Chianese, Haimoff, McSwain & Wiseman, 2012).

Çizelge 4.2 : Faillerin Davranışsal Hile Belirtileri

Faillerin Davranışsal Hile Belirtileri	%
Aşırı yaşam düzeyi	35,6%
Finansal zorluklar	27,1%
Satıcı / Müşteri ile olağandışı yakınlık	19,2%
Kontrol sorunları Görev paylaşımındaki isteksizlik	18,2%
Bayi tutumu	14,8%
Boşanma, aile sorunları	14,8%
Sinirlilik, şüphencilik ve savunmasızlık	12,6%
Bağımlılık sorunları	8,4%
Geçmişte istihdamla ilgili sorunlar	8,1%
Yetersiz ödeme hakkında şikayet	7,9%
Tatilleri almayı reddetmek	6,5%
İşletme içerisindeki aşırı baskı	6,5%
Geçmiş hukuki sorunlar	5,3%
Yetki eksikliği hakkında şikayet	4,8%
Başarı için aşırı aile / baba baskısı	4,7%
Yaşam koşullarında istikrarsızlık	4,1%

Kaynak : (ACFE 2012)

Genellikle işletmelerde hile eyleminde bulunacak kişiler işletme çalışanları ve yöneticilerdir. Bu çerçevede hile belirtilerini iki başlık altında, Yönetim ve Çalışanlar ile İlgili Hile Belirtileri olarak sınıflandırabiliriz (DiNapoli 2007).

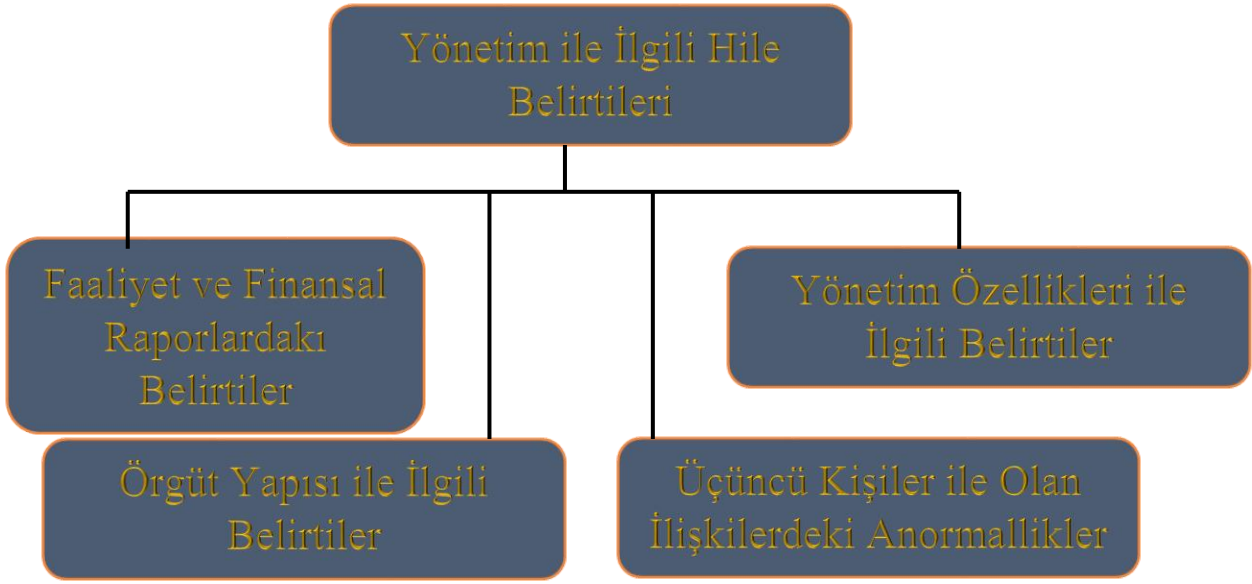

Şekil 4.3 : Hile Belirtileri

4.1.1. Yönetim ile ilgili hile belirtileri

İşletme yöneticileri tarafından yapılan hileler genellikle finansal raporlama ile ilgili yapılan hilelerdir. Yapılan hilelerin amacı işletmenin faaliyetlerinin durumunu, işletmeye gereken şekilde ayarlamak ve finansal Çizelge kullanıcılarını yanıltmaktır. İşletme yöneticileri finansal Çizelge hileleri ile kısıtlı kalmayarak, işletme çalışanları gibi kendi menfaatları için haksız kazançlar elde ederler. Yöneticiler tarafından yapılan bu hile türleri geride çeşitli hile belirtileri bırakmaktadır. Bu belirtilerden yola çıkarak hilelere engel olmak ve önlemek mümkündür. İşletme yöneticileri ile ilgili olan hile belirtileri dört başlık altında ele alınmıştır (¹ Bozkurt, 2009) :

1. Faaliyet ve Finansal Raporlardaki Belirtiler
2. Yönetim Özellikleri ile ilgili Belirtiler
3. Örgüt Yapısı ile İlgili Belirtiler
4. Üçüncü Kişiler ile Olan İlişkilerdeki Anormallikler

Şekil 4.4 : Yönetim ile İlgili Hile Belirtileri

4.1.1.1. Faaliyet ve finansal raporlardaki belirtiler

Yöneticiler tarafından yapılan finansal raporlama hileleri çalışanların yaptıkları hilelerle kıyaslandığında daha az yapılıyor, fakat maddi kayıplara bakarsak finansal Çizelge hileleri işletmeye büyük ölçekte zararlar veriyor. Finansal Çizelgelarda yapılan incelemeler ve analizler sonucunda bu hileler ortaya çıkarılmaktadır. Faaliyetlerin yürütülmesi ile ilgili hile belirtileri, işletmenin finansal Çizelgelerinin ve diğer raporlarının analiz edilmesi ile tanımlanan belirtilerdir. Bu belirtilerin bazıları şunlardır (ACFE 2014) :

- Kriz ortamında faaliyetleri sürdürme
- İkidenden fazla olmamakla mal veya ürünlere bağlı kalma
- Öz kaynak profilindeki yetersizlikler
- Gider ve gelir dengesizliği
- Nakit akışlarında sorunların yaşanması
- İşletmenin ilişkide olduğu taraflar ile işlemler sırasında yaşanan büyük tutarlarda sorunlar
- Bağımsız denetçi faaliyetlerinin kısıtlanması ve denetçilerin sıklıkla değiştirilmesi

Yukarıda sayılanlar dışında da faaliyet ve finansal Çizelgelarda ortaya çıkacak bazı hile belirtileri (DiNapoli 2007) :

- İşletmelerin banka hesaplarını anlamsız şekilde yenilemeleri
- İşletme hisse senetleri vs. varlıklarını normalin (piyasa değeri) altında satılması
- İşletmenin karlı bir ortamda aniden küçülmesi
- Yıl sonunda yapılan çok sayıda işlemler
- Ödenecek tazimantların yüksek oranlar içermesi ve fazlalığı
- Mali Çizelgelardaki rakamlarda olan değişiklikler
- Piyasada kötü prestij sahibi olma

Farklı kaynaklardan gösterilen hile belirtilerine ek olarak aşağıdakıları göstere biliriz (Bozkurt, 2009) :

- Finansal Çizelge rakamlarındaki açıklanmayan değişiklikler
- Kriz ortamında faaliyetleri sürdürme
- Hesap döneminin kapanışına yakın olağan olmayan veya büyük ölçekli ve karlı işlemlerin varlığı
- Kazançların kalite düzeyinde kötüye gidişi
- Kötü bir biçimde tanımlanmış işletme stratejileri
- Stratejilerin sağlıklı bir iletişim ortamında işletme kadrosuna aktarılmaması veya çalışanların bu stratejileri anlamamış olması
- Sektör ortalamalarına göre çok üst düzeyde güzel görüntü verme, satışlarda ve karlarda meydana gelen çok hızlı artışlar
- Sektörde çok kötü bir isim sahibi olma
- Yetersiz özkaynak yapısı
- Sürekli olarak yüksek düzeylerde nakit sıkıntısı içinde bulunma
- Yüksek borç ve faiz kısılacı
- Alacakların tahsilinde sıkıntılar veya diğer nakit akış sorunları
- Gelirlerden daha hızlı artan giderler
- Bir veya iki ürüne bağımlılık
- Anlamlı davalar

Faaliyet ve finansal raporlardaki bu gibi hile belirtileri, denetçi tarafından doğru analiz edilmeli ve hile eylemlerinin önlenmesinde büyük pay sahibidir.

4.1.1.2. Yönetim özellikleri ile ilgili hile belirtileri

Bu hile belirtileri, işletme yöneticilerinin ahlaki olmayan hareketlerini ve aşırı şekilde hile riskinin belirtilerini ifade etmektedir (Bozkurt, 2009) :

- Yüksek tutarlarda kişisel borçlu ve mali zorluklar içindeki yöneticiler
- Kumar veya buna benzer uygunsuz eylemlere meyilli yöneticiler
- Geçmiş karanlık veya sabıkalı yöneticiler
- Dürüst olmayan ve ahlaki nitelikleri taşımayan yönetim
- Çok üst düzeyde güven sağlamış yöneticilerin varlığı
- Düşük kaliteli yönetim kadrosu
- Mali başarıları, işletmenin başarısına bağlı yöneticiler
- Ayrıntılara gereken dikkati göstermeyen yöneticilerin varlığı
- Çalışanların düşüncelerine ve yorumlarına gereken değeri vermeyen bir yönetim biçimi
- Uzun yıllar boyunca izin kullanmamayı göze alarak, işletmeden ayrı kalmayı kabullenmeyen yöneticiler
- İşletmenin hisse başına kazanç düzeyini etkileyebilecek muhasebe seçenekleri konusunda yönetimin artan ilgisi

Yönetim özellikleri ile ilgili olarak aşağıda verilenler hile belirtisi olarak nitelendirilebilir (DiNapoli 2007) :

- Denetçilere bilgi vermede isteksizlik
- Denetçiler ile yöneticiler arasındaki anlaşmazlıklar
- Baskıcı bir yönetim anlayışı
- Karşılaşılan problemlerde kolayca strese girebilen ve bu durumu karşı tarafa yansıtan yöneticilerin varlığı
- Yöneticilerin bazı konular hakkında cevap vermekten kaçınması
- Yöneticilerin çalışma ortamında kolayca sinirlenebilmesi

Hilekar yöneticiler tarafından ortaya çıkan bu gibi hile belirtilerinden farklı bir davranış biçimleri de gösterebilirler, bu yüzden denetçilerin bu hususta dikkatli olmaları ve şüpheli davranışları gerekmektedir.

4.1.1.3. Örgüt yapısı ile ilgili hile belirtileri

Örgüt yapısı ile ilgili hileler genel anlamı ile, işletmelerde hile yapılabilecek ortamın varlığının olmasıdır. Bu zaman hilekar yöneticiler hile üçgenin üçüncü ayağı olan ‘fırsat’ ayağı ortaya çıkmaktadır. Yani işletmenin örgüt yapısındaki karmaşıklık hile eyleminin gerçekleşmesini sağlamaktadır. Yapılan bu hilelerle ilgili hile belirtileri aşağıdaki gibidir (Çetin 2015) :

- Yöneticiler ile iç denetim personeli arasındaki iletişim eksikliği nedeniyle koordineli çalışılmaması
- İç kontrol personelinin, yönetim kurulu veya denetim kuruluna düzenli aralıklarla kontrol raporu sunmaması
- İç kontrol personel sayısının yeterli olmaması
- İç kontrol personelindeki sık değişiklikler
- İç kontrol personelinin, önemli risk alanlarının denetimine zaman ayırmaması
- İç kontrol veya dış denetim bütçesinin yetersizliği
- Dış denetçi ve denetim programındaki beklenmedik veya açıklanamayan değişiklikler
- Denetim raporlarında, işletmenin iç kontrol zayıflıklarının bildirimi
- Denetim raporlarında belirtilen eksikliklerin düzeltilmemesi
- Finansal Çizelgelerin, faaliyet raporlarının ve diğer zorunlu raporların, yönetim arafından zamanında ve doğru olarak sunulmaması

Aşağıda verilenler de hile belirtisi olarak nitelendirilmektedir (Bozkurt, 2009) :

- Aşırı derecede karmaşık işletme yapıları
- Yönetim kurulu ve denetim komitesi üyelerinin sağlıklı bir biçimde organize edilmemiş olması (denetim komitesi üyelerinin bağımsız ve objektif esaslara göre çalışmayacak kişilerden oluşturulmuş olması gibi)
- İşletmede etik kuralların ve örgüt kültürünün zayıf bir görüntü vermesi
- Zorbalığa veya diktatörlüğe dayanan yönetim biçimleri
- Denetlenmeye veya başka denetim şirketleri tarafından denetlenen bağlı işletmeler ile yapılan anlamlı işlemler
- Yönetimin veya denetimin etkinliğini azaltan örgüt yapıları

- Özellikle yıl sonlarına yakın zamanlarda yapılan anlamlı, olağan olmayan ve üst düzeyde karmaşık işlemler
- Ortaklık ilişkisi olan diğer şirketler ile anlamlı ve olağan olmayan işlemler
- Etkili bir iç denetim bölümünün bulunmaması
- Yüksek oranda risk taşıyan bir sektörde faaliyette bulunma
- Kullanılmayan veya teknolojisi eskimiş varlıkların çokluğu
- Tepe yönetimlerde meydana gelen sık değişimler
- İşletmeyle ilgili taraflarla anlamlı ilişkiler

Genellikle kurumsallaşmış işletmelerin varlığı son yıllarda giderek artmaktadır. Kurumsallaşmış işletmeler, kendi ülkelerindeki işletmeleri ile sınırlı kalmayıp dış ülkelerde de faaliyetlerini sürdürmektedirler. Dış ülkelerde olan işletmeler coğrafi uzaklık nedeni ile kontrollerin azalmasına veya daha düşük kalitede kontrol edilmesine olanak sağlıyor. Bu durumlar ise hile üçgenin üçüncü ayağı olan ‘fırsat’ unsurunu tetikliyor.

Uluslararası işletmelerin karşı karşıya kaldıkları hile risklerinden biri ve bu doğrultuda yaranan hile riskleri aşağıda verilmiştir (Bozkurt, 2009) :

- Yurt dışında olan işletme bayilerinde işletmelerde yapılabilecek kişisel kullanımların ve diğer eylemlerin önüne geçmede yaşanan problemler
- Yapılan iç kontrol tedbirleri ve görevlerin ayrılığı ilkesinin uygulanmasında ortaya çıkan aksaklıklar
- Denetim ve kontrollerin eksikliği
- Bu tür işletmelerde onay verme ve diğer işletme prosedürlerinde olan yetersizlik
- İşletmelerin yurt dışında olan bayiliklerinde, normal olmayan faaliyetlerin izlenmesi ve denetlenmesindeki problemler
- İşletme varlıklarında olağan olmayan kayıplar
- Yapılan denetimlerin planlı programlı olmaması

İşletmelerin faaliyet gösterdiği sektörlerde meydana gelen bazı gelişmeler de hile belirtisi olarak değerlendirilebilmektedir (Çetin 2015) :

- Sektörde dalgalanmaların yaşanması

- İşletmede planlama yapılmaksızın hızlı bir şekilde genişleme olması işletmenin taraf olduğu davaların artması
- Sektör içinde ekonomik kriz vb. olayların meydana gelmesi
- Son derecede rekabetçi küresel piyasalar
- Hızlı teknoloji değişikliklerine maruz kalma
- Endüstride yaşanan gerilemeler
- İşletme aleyhine olan birleşmeler
- İşletmenin karlılığı ile endüstri karlılığı arasındaki tutarsızlıklardır.

4.1.1.4. Üçüncü kişiler ile olan ilişkilerdeki anormallikler

İşletmeler faaliyetleri sürecinde mal veya hizmet satışı veya alışı yapmaktadırlar. Yapılan bu işlemler üçüncü kişiler tarafından karşılıklı şekilde yapılmaktadır. Özellikle satınalmalar zamanı yöneticiler ve üçüncü kişiler arasında çeşitli hile eylemleri, direkt olarak açık vermez ve ortaya çıkartılması çok zor bir eylemdir. Aşağıda gösterilen hile belirtileri dikkate alınırsa ortaya çıkarma olasılığı artmaktadır (Bozkurt, 2009) :

- İşletmelerde denetçi vazifesini yapanların çok kısa zaman içerisinde değişmesi
- Eski ve yeni denetçiler arasında belirtilen konular ile ilgili problemler ve tartışmalar
- İşletme yöneticilerinin, bağımsız denetçilere karşı zorluk ve baskı yapması
- İşletmelerin ilişkide olduğu müşterilerle, kamu kurumları ile sıklıkla problemler yaşaması
- İşletme yöneticilerinin umursamaz tavrları
- İşletmenin maliye idaresi ile çeşitli sorunlar yaşıyor olması
- İşletmelerde gerekli departmanların, denetçilere her türlü bilgi ve desteği vermemesi
- Denetçileri yaptıkları denetimi bitirmesi açısından, doğru olmayan, çeşitli şartlar ve talepler konulması
- İç denetim bölümünün faaliyetlerinin kısıtlanması
- İşletme denetçileri ve bağımsız denetçiler tarafından öneriler tekliflerin ve uygulamaların göz ardı edilmesi
- İşletmenin finansal yapısını kesintiye uğratabilecek davaların devam etmesi
- Aşırı düzeyde farklı bankalarla çalışma

- İşletmenin iş yaptığı finans kurumları ile işletme yöneticilerinin ilişkileri
- Yönetimin çelişkili ve yeterli olmayan kanıtlar sağlaması
- İşletme ortaklarına gerçeğe uygun olmayan çeşitli bilgilerin verilmesi
- Yatırımcılarla normal olmayan davranışlar ve davalar
- İşletme içinde satış, birleşme ve işletme yönetimine sahiplenme çabaları
- Dış etkenlerle yaşanan problemler

Bu durumlarda hile belirtisi olarak nitelendirilmektedir (DiNapoli 2007) :

- Ürün ve hizmetler hakkındaki şikayet sayısının artması
- Tedarikçilerin sayısının azlığı
- Denetçilere bilgi vermede isteksizlik
- İşletmenin denetçilerinde meydana gelen sık değişimler.

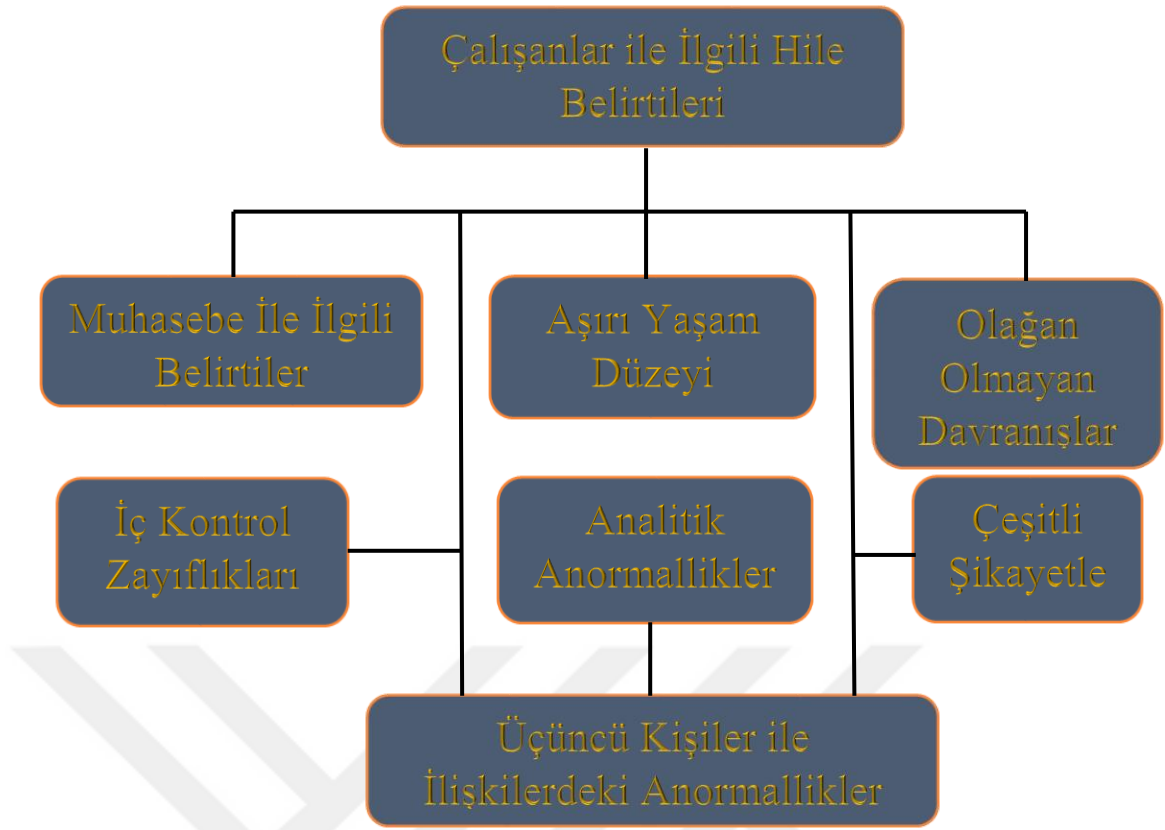
4.1.2. Çalışanlar ile ilgili hile belirtileri

İhtiyaç teorisine göre çalışanlarda iş tatminini belirleyen ana neden, işin çalışanın ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamamasıdır (Çelik 2010). İnsan kendisine gereken ihtiyaçların karşılandığı zaman yaptığı işten memnun olur. Eğer ihtiyaçları karşılanamazsa işletme çalışanları hile eylemine başvurmaktadır.

Yönetim hileleri ile kıyaslandığında işletmede çalışanların sayı çokluğunun olması ve buna paralel olarak işletme çalışanlarının hile yapma ihtimallerini artırmaktadır.

Yönetim ile ilgili yapılan hile belirtileri ile birlikte tez çalışmamızın konusu olan hasılat döngüsünde hile denetimi, ağırlıklı olarak çalışan hileleri üzerinedir. Bu bölümde ise, çalışanların yaptıkları hile eylemlerinin ortaya çıkartılmasında önemli yeri olan çalışanlarla ilgili hile belirtileri üzerinde duracağız. Çalışanlar ile ilgili hile belirtileri yedi ana başlık altında ele alacağız (Bozkurt, 2009) :

1. Muhasebe İle İlgili Belirtiler
2. İç Kontrol Zayıflıkları
3. Analitik Anormallikler
4. Üçüncü Kişiler ile İlişkilerdeki Anormallikler
5. Aşırı Yaşam Düzeyi
6. Olağan Olmayan Davranışlar
7. Çeşitli Şikayetler.

Şekil 4.5 : Çalışanlar ile İlgili Hile Belirtileri

4.1.2.1. Muhasebe ile ilgili belirtiler

İşletmelerde hilekarlar tarafından yapılan hile eylemleri gerçekleştiikten sonra, hilekarlar hile eylemini gizlemeye çalışırlar. Çünkü gizlenmeyen hile eylemi hemen ortaya çıkar ve bu hilekar için uygun olmayan durumlar sergileyebilir. İşletmelerde yapılan hileleler, işletmenin muhasebe sisteminde çeşitli düzenlemeler sonucunda gizlenir.

Muhasebenin kısaca tanımı yapacak olursak, ‘muhasebe işletmelerin mali işlemlerini kaydeden, sınıflandıran, özetleyen ve raporlayan bir birimdir’. Muhasebe süreci belgeler ile başlayıp, raporlanan finansal Çizelgelerle son bulan bir sistemdir. Hilekarlar muhasebe sistemini kullanarak işlemlerin kayıtları olan belgeler üzerinde hileli işlemler yapabilir veya yevmiye kayıtlarına ulaşarak onlar üzerinde çeşitli düzenlenemeler yapa bilirler. Bu kapsamda muhasebe ile ilgili hile belirtileri iki başlık altında (Bozkurt, 2009) :

- Muhasebe Belge ve İşlemlerindeki Hile Belirtiler
- Yevmiye Kayıtlarındaki Hile Belirtiler

Muhasebe Belge ve İşlemlerindeki Hile Belirtiler

Muhasebe belgelerinde tespit edilen belirtiler, hile denetim ile ilgili prosedürlerin temelini oluşturur. Genel olarak bakıldığında, hilekar çalışanlar hileli belgeler kullanarak eylemlerini gerçekleştirdiğinden dolayı, denetçiler de belgeler üzerinde kontrollerini yaparak, hileleri ortaya çıkartmaya çalışırlar (Vona 2011). Belgelerde yapılan hileler geride aşağıdaki hile belirtilerini bırakmaktadır (Chianese ve diğerleri, 2012):

- Aynı cari hesaptan birden fazla bulunması
- Bilinmeyen işletme isimleri ve adresler
- Envanter tutarsızlıkları
- Tahsilat ve ödeme makbuzlarındaki düzeltmeler
- Kayıp belgeler
- Orijinal belgelerin bulunmaması
- Sık sık değişen satıcı adresleri

Belgeler üzerinde yapılan hilelere ilişkin hile belirtileri Ek – 2 kısmında verilmiştir.

Yevmiye Kayıtlarındaki Hile Belirtileri

İşletmelerde hilekar çalışanlar tarafından yapılan hile eylemleri, zimmete geçirildikten sonra, yapılan hilenin gizlemesi aşaması gelmektedir. Genellikle bu işletmenin muhasebe sistemine giriş yaparak yapılmaktadır. Zimmete geçirme eyleminde, yani işletmenin varlığı hilekar tarafından çalındıktan sonra işletmenin varlıklarında azalma oluşacaktır. Buda etkisini bilançoda gösterecek ve bu eylem çok kolaylıkla ortaya çıkacaktır. Hile yapan kişinin bilançoda eşitliği tekrar sağlaması gerekmektedir. Bu amaçla aşağıda sıralanan işlemlerden birinin yapılması gerekmektedir (Bozkurt, 2009):

- Zimmete geçirilen veya çalınan tutar kadar işletme borçlarını azaltmak
- Zimmete geçirilen veya çalınan tutar kadar işletme öz kaynaklarını azaltmak
- Sahte bir muhasebe kalemi, örneğin gider veya gelir kalemleri ile oynayarak işletme kar, zararının değiştirilmesi

Aşağıda verilenler de yevmiye kayıtlarında hile belirtileri olarak görülmektedir (Çetin 2015) :

- Cari hesap mutabakatlarının yapılamaması
- Düzeltme kayıtlarının çok fazla yapılması
- Hesaplar arasında yapılan karışık virman kayıtları
- Açıklanamayan kayıtlar
- Finansal Çizelgelardaki açıklanamayan değişiklikler

4.1.2.2. İç kontrol zayıflıkları

‘İç kontrol, bir işletmenin varlıklarını korumak, muhasebe bilgilerinin güvenilirliğini sağlamak, faaliyetlerin etkinliğini artırmak ve oluşturulmuş işletme politikalarına uygunluğu sağlamak için yönetim tarafından kabul edilmiş metodlar ve ayrıntılı örgüt planından oluşur’ (Yılancı, 2006). Tanımdan da anlaşıldığı gibi iç kontrol işletmeler açısından ciddi önem arz etmektedir. Bir işletmede zayıf iç kontrol yapısının olması veya iç kontrol yapısının olmaması işletmede hileye uygun ortamın bulunması demektir. İç kontrol ve kontrol yapıları ile ilgili bilgi verilmeyecektir, konumuz gereğince iç kontrol yapısının hile eylemi açısından işlemleri incelenecektir

Hile eyleminin yapılması açısından iç kontrol zayıflıkları iki başlık altından incelenecektir (Bozkurt, 2009) :

1. İç kontrol yapısının olmaması veya zayıf olması ile ilgili belirtiler
2. Görevlerin ayrılığı ilkesindeki zayıflıkları ile ilgili belirtiler

İç kontrol yapısının olmaması veya zayıf olması ile ilgili bazı belirtiler verilmiştir:

- İç kontrol yapısının zayıf olması ile ilgili bazı örnekler aşağıda verilmiştir:
- İptal edilen veya ciro edilen çeklerin aylık bazda gözden geçirilmemesi
- Ücret çeklerinin çalışan kartları ile karşılaştırılmaması
- Banka hesapları arasında transfer edilen fonların sorgulanmaması
- Banka mutabakatlarının aylık bazda yapılmaması, bu işlemde farklı bir çalışanın sorumlu olmaması
- Farklı bir kişinin orijinal belgeler ile karşılaştırma yaparak çekleri imzalamaması

Görevlerin ayrılığı ilkesindeki zayıflıkları ile ilgili bazı belirtiler verilmiştir:

- İşletmede nakit ödeme ve tahsilatlarını yapan yetkili kişi ile bu işlemleri kaydeden kişinin aynı olması

- İşletmede satın alma bölümünde siparişi veren, alan ve ödemesini yapan kişinin aynı olması
- İşletmede muhasebe işlemlerini takip eden ve yetkili işlemleri yapan kişi sayısının ikinin altında olması
- Satış sırasında işlemlerin örneğin miktar, tutar vs. kontrollerin yapılmadan bir kişi tarafından hazırlanması ve onaylanması
- İşletmede bulunan boş çeklerin saklanması bir çalışana devredilmesi
- Yöneticiler tarafından görev dağılımının, yani yetkilendirmelerin yapılmaması
- Yönetim kuruluna bağlı bir denetim komitesinin olmaması veya yetersizliği
- Raporlama sisteminin güvenilir olmaması

4.1.2.3. Analitik anormallikler

Analitik anormallikler, işletme faaliyetlerine ilişkin yapılan işlemlerde veya raporlarda ortaya çıkan, miktar, tutar, oran vb. hesaplamalardaki olağandışı durumları ifade eder (Çetin 2015). Bağımsız denetimde, denetçiler tarafından sıklıkla kullanılan analitik incelemeler işletmelerin mali Çizelgelerinin analiz edilmesi dolayısıyla işletmelerin durumlarının gösterilmesinde kullanılan yöntemlerdir. Analitik inceleme prosedürlerinin tanımı AICPA tarafından 1988 yılında yayınlanan SAS No:56 ‘Analitik Prosedürler’ yönetmeliğinde şu şekilde yapılmıştır; ‘çeşitli finansal ve finansal olmayan veriler ile işletmenin kayıtları arasındaki anlamlı ilişkilerin incelenmesiyle elde edilen bilgilerin, denetçi tarafından geliştirilen beklentilere uyup uymadığına bakılması işlemlerine analitik inceleme prosedürleri adı verilmektedir’ (Dönmez 2011).

Denetim esnasında planlama, kanıt toplama ve raporlama aşamalarında denetçinin kullanacağı analitik inceleme prosedürleri yaygın olarak üç çeşit olarak belirtilmiştir. Bunlar (Bozkurt 2007) :

1. Trend Analizleri
2. Oran Analizleri
3. Ussallık Testleri

Bu üç tekniğin yanı sıra,

4. Karşılaştırmalı Çizelgeler Analizi
5. Dikey Analiz

Analitik anormalliklere örnek olarak (Bozkurt, 2009) :

- Stoklarda yaşanan belirsiz kayıplar
- Tanımlama ve belirlemelerden sapmalar
- Hurda ve atıklarda belirgin yükselmeler
- Normalin üzerinde mal veya hizmet alımları
- Hesap bakiyelerinde belirli dalgalanmalar
- Nakit fazlalık veya noksanlıkları
- Şüpheli alacakların artması
- Mantık dışı harcamalar
- Giderlerde artışlar
- Hacim artarken artan birim fiyatları
- Stok azalırken borçların artması
- Hacim artarken azalan atık ve döküntüler
- Satışlara rağmen stok envanterinde yükselme
- Raporlanan kazançlarda artış olmasına karşın nakit akışında görülen yetersizlikler, olarak verilebilmektedir.

4.1.2.4. Üçüncü kişiler ile ilişkilerdeki anormallikler

İşletme çalışanları işletmede sürekli üçüncü kişilerle ilişkilerde bulunmakla çeşitli hile eylemleri içerisinde buluna bilirler. Bu ilişkilerde ortaya çıkan anormallikler hile belirtileri olarak nitelendirilebilir.

Üçüncü kişiler yani, işletme çalışanları ile ilişkide olan müşteri ve satıcı işletmeler hile eyleminde buluna bilirler ve aşağıda verilenler üçüncü kişiler ile ilişkilerde hile belirtiler olarak değerlendirilebilir (Bozkurt, 2009) :

- Uygun olmayan ıskonto oranları ile mal teslimatı yapılabilir
- Zamanından önce mal sevkiyatı yapılabilir
- İçeriden bilgi sızdırılabilir
- Sağlam mallar, düşük kaliteli veya defolu nitelenmesi ile satılabilir
- Depo sorumlusu çalmış olduğu malları düşük fiyattan müşterilere sata bilir
- Vadelerde olağandan fazla süreler tanınabilir
- Borç ödenmemiş gibi gösterilebilir
- Kredi durumu bozuk olan müşteriye vadeli mal satılabilir

- Müşterilere ödemeler konusunda çeşitli dengesiz yararlar sağlanabilir

Yukarıda verilen hile belirtileri, hasılat döngüsünde çalışanların üçüncü kişilerle yani, müşterilerle yaptığı çeşitli hile eylemlerinin belirtileridir. Aynı zamanda müşteri hesaplarında dengesizlikler, çeşitli şikayetler, müşteriler ile olduğundan fazla samimiyet, satılan malların düşük kalitesi, eksik teslimatlar ve miktarlarda önemli artış ve azalışlar da hile belirtileri olarak nitelendirilebilir.

4.1.2.5. Şikayet ve uyarılar ile ilgili hile belirtileri

ACFE tarafından 2016 yılı için yayınlanan raporda geçmiş yıllar üzere yani, 2012, 2014 ve 2016 yıllarında işletmelerde hilelerin ortaya çıkmasında en çok kullanılan araçlardan biri olan şikayetlerdir (ACFE 2016). İşletmeler de kurulan çeşitli ihbar hatlarından, telefon ve mail hatlarından elde edilen şikayetler ve uyarılar doğrultusunda bir hile eylemlerinin önüne geçmek mümkündür.

İşletmeleri denetleyen dış ve iç denetçiler genel olarak belgeler le incelemeler yapmaktadırlar. Onlar çalışanların hayat seviyesi veya davranışları ile ilgili çok az veya herhangi bilgi sahibi olmamaktadırlar. İşletme çalışanları veya yöneticileri ise hilekar arkadaşlarının durumunu hakkında bilgi sahibi olup herhangi şüpheli durumu daha erken göre bilirler. Fakat bu durumda da çeşitli ihbar ve şikayetlerde birini suçlayacak kadar deliller ve belirtileri sezmeleri gerekir. Çoğu zamansa belirti veya şüphe duydukları bir hile eylemini şikayet etmekten kaçınabilirler. Bunun çeşitli sebepleri aşağıda verilmiştir (Bozkurt, 2009) :

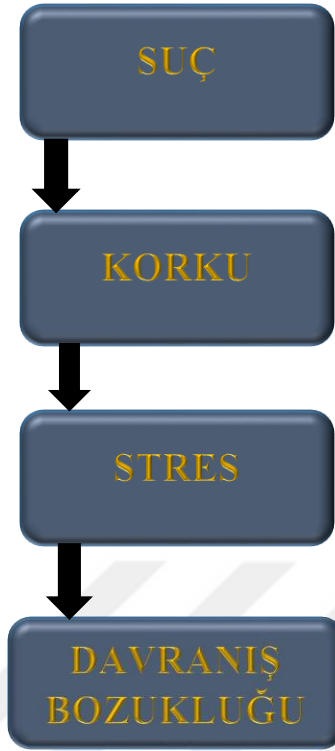
- Hile eyleminde elde kanıt veya delil olmadığı için, eylemin yapıldığına net emin olmak mümkün değil. Hile eyleminde şüphe anlattığımız gibi bir belirtidir. İnsanlar bir şüpheye göre bir birilerini suçlamaktan çekinmektedirler. Mesela, bir kişinin yaşam düzeyi değişti diye birini ihbar etmek veya şikâyette bulunmak zor bir karardır
- Bazı çalışanlar yaptıkları ihbar sonucunda hile eyleminin önlenmesine muvaffak olur, fakat sonra ön plana çıkmaktan korktuğu ve başına kötü bir şey geleceğini düşünerek geri adım atmaktadırlar
- İşletme ortamında karşılaşılan sorunlardan biride ihbar ve şikayet eden birine gözdağı verilmesidir. Genellikle bu durum, yöneticilere karşı yapılan ihbar ve şikayetlerde görülmektedir. Şikayeti yapan kişi yöneticilerin nasılsa ihbarın veya şikayetin kim tarafından yapıldığını öğreneceğini düşünüp, geri adım

atmasıdır. Çalışanlar işlerini yitirmek korkusundan dolayı hile eylemine göz yummaktadırlar

- Birini ihbar etmek toplum tarafından hoş karşılanmamıştır. Bu yüzden çoğu kişi eylemin farkında olsa bile ihbar ve şikayet yapmamaktadır. Fakat şöyle düşünelim yapılan hile eyleminin ihbarı bu hileyi önleyecek ve işletme açısından durum kötüye gitmeyecektir ve birine yâda birilerine zarar verilmeyecektir. Yani bu inanışın ne kadar boş ve anlamsız olduğu ortaya çıkıyor.
- Genellikle işletmeler şikayet ve ihbar hatlarının yani, hile önleyici vasıtaların kullanımını için hiçbir düzenlemeler yapmamaktadır.

4.1.2.6. Olağan olmayan davranışlar

Olağan olmayan davranışlar, işletmelerde hile yapan kişi veya kişilerin davranışlarında meydana gelen çeşitli değişiklikler sonucunda ele verdiği hile belirtileridir. İlk kez hile yapan birisi, korku ve suçluluk gibi duygulara kapılabilmektedir. İnsan vicdani ile baş başa kaldığında suçluluk hissi ve yakalanma korkusu onu çeşitli davranış biçimleri sergilemesine sebep olmaktadır. Kişide farklılaşmayı getiren süreç aşağıdaki aşamayı izlemektedir (Arzova 2003) :

Şekil 4.6 : Davranış Değişikliği Süreci

Davranış değişiklikleri ve bozuklukları ile ilgili meydana gelen hile belirtileri aşağıda verilmiştir (Bozkurt, 2009) :

- Yeterince uyuyamamak
- Fazla alkol ve sigara kullanmak
- Uyuşturucu ve benzeri maddeler kullanmak veya başlamak
- Psikolojik bozukluklar
- Her şeye şüphe ile yaklaşmak
- İşten atılma korkusu
- Sinirlilik
- Olaylara sert tepki
- Aşırı alınganlık
- Hastalanmaktan çekinme
- İnsanlara karşı kendini suçlu hissetme
- Kendini savunmacılık
- Normal olmayan tartışmalar başlatmak
- Yaptığı suçların sonucunu bilerek hep gergin olmak

- Hep birşeyler olacakmış gibi beklemek
- Davranış bozuklukları içermek, olmayan tepkiler vermek
- İzin kullanmadan sürekli işe devam etmek

4.1.2.7. Aşırı yaşam düzeyi

İşletmelerde çalışanlar tarafından yapılan hilelerin nedeni, aldıkları parayı yeterli görmemesi veya maddi sorunlar içermesidir. Hile üçgenin üçüncü ayağı olan haklı gösterme unsuru, işletme çalışanlarının aldıkları maaşları yeterli olmadığı için veya ‘işletme hakkım olanı vermediği’ için hile eylemini devam ettirmektedir.

İşletme çalışanlarının yaşam düzeyinin değişmesi çok kolay tespit edilen bir belirtidir. Çalışanın aldığı maaş ile onun yaşam düzeyi ile kıyaslamakla bunu ortaya rahat bir biçimde çıkarmak mümkündür. Unutmamak gerekir ki işletme çalışanın yaşam düzeyinin değişmesi onun hile eyleminin içinde olduğu demek değildir. Onun yaşam düzeyinin değişmesine sebep olaabilecek kriterleri ve şansları göz ardı etmemiz lazım.

Hilekar tarafından zimmete geçirilen paranın veya çalınanların harcamaya konulması, bir belirti olarak değerlendirilmektedir. Hilekar tarafından harcamaya başladıktan sonra, yakın çevresinden sezilecek şekilde, hayatında değişmeler olacaktır. Bunlar (Çelik 2010) :

- Hilekarın ev veya pahalı araba alması
- Sosyal kulüplere ve pahalı restoranlara gitmesi
- Kıyafetindeki marka yükselişi
- Farklı yatırımlar alması
- Lüks tatiller yapması vs.

4.1.2.8. Yüksek ve düşük hile riski içeren ortamlar

Bazı işletmelerde çalışanlar tarafından yapılan hile eylemleri diğer işletmelerde yapılan hile eylemlerine göre azınlık içermektedir. Yani, işletmelerde yapılan hile eylemleri her işletme de aynı olmayıp, farklılık göstermektedir. Buna sebep, işletmelerin yapısal özellikleri vs. nedenler ola bilmektedir. Aşağıdaki sayfada verilmiş Çizelge 4.3 te, farklı özelliklere göre düşük ve yüksek hile riski içeren işletmeler verilmiştir (Bozkurt, 2009).

Çizelge 4.3 : Yüksek ve Düşük Hile Risk Ortamları

DEĞİŞKENLER	YÜKSEK HİLE RİSKİ	DÜŞÜK HİLE RİSKİ
Yönetim Biçimi	- Hükmedici	- Katılımcı
Yönetim Eğilimi	- Düşük Güven - Güce Yönelik	- Yüksek Güven - Başarıya Yönelik
Yetki Dağılımı	- Tepe Yönetimde Toplanan, Merkeziyetçi	- Tüm Yönetim Kademelerine Dağılan
Planlama	- Merkezi - Kısa Vadeli	- Merkezi Olmayan - Uzun Vadeli
İşletme Hedefi	- Kara Odaklı	- Müşteri Odaklı
Raporlama	- Sıradanın Raporlanması	- Olağan Olmayan Raporlanması
Politika ve Kurallar	- Katı, Esnek Olmayan ve Güçlendirilmiş	- Akla Uygun Politika ve Kurallar
Ödüllendirme Sistemi	- Cezalandırıcı - Cimri - Politik	- Güçlendirici - Cömert - Adil
Performansın Geri Beslenmesi	- Eleştirici - Olumsuz	- Destekleyici - Olumlu
Etkileşim Biçimi	- Baştan Savmacı ve Önleyici	- Yüzleştirici ve Açık Tavrı Takınma
İyi Davranışın Karşılığı	- Çoğunlukla Parasal	- Dikkate Alma, Promosyon, Ek Sorumluluklar ve Para
İşletme Etiği	- Kararsız, Hayal Kırıcı ve Gelgitçi	- Açıkça Tanımlanmış ve Düzgün
İç İlişkiler	- Üst Düzeyde Rekabetçi ve Düşmanca	- Dostça, Rekabetçi ve Destekleyici
Değerler ve İnançlar	- Ekonomik, Politik ve Kişi Odaklı	- Sosyal, Duygusal ve Grup Odaklı
İnsan kaynakları	- Yüksek Değişim - Yıkıcı - Kaytarıcı	- Yeterli Terfi Olanağı - Düşük Değişim - Tatmin Edici
Kuruma Bağlılığı	- Düşük	- Yüksek
Ana Finansal Konu	- Nakit Akışı Sorunları	- Yeni Yatırım Olanakları
Yönetim Yapısı, Sistem ve Kontroller	- Bürokratik - Emredici - Esnek Olmayan - Rahatsız Edici Kontroller	- Bürokratik Olmayan - Sistematik - Değişikliğe Açık - Kendi Kendini Kontrol
İç İletişim	- Biçimsel, Yazılı, Katı, Övüngeç ve Belirsiz	- Biçimsel Olmayan, Sözlü, Net, Dostça ve Dürüst

Kaynak : (Bozkurt, 2009)

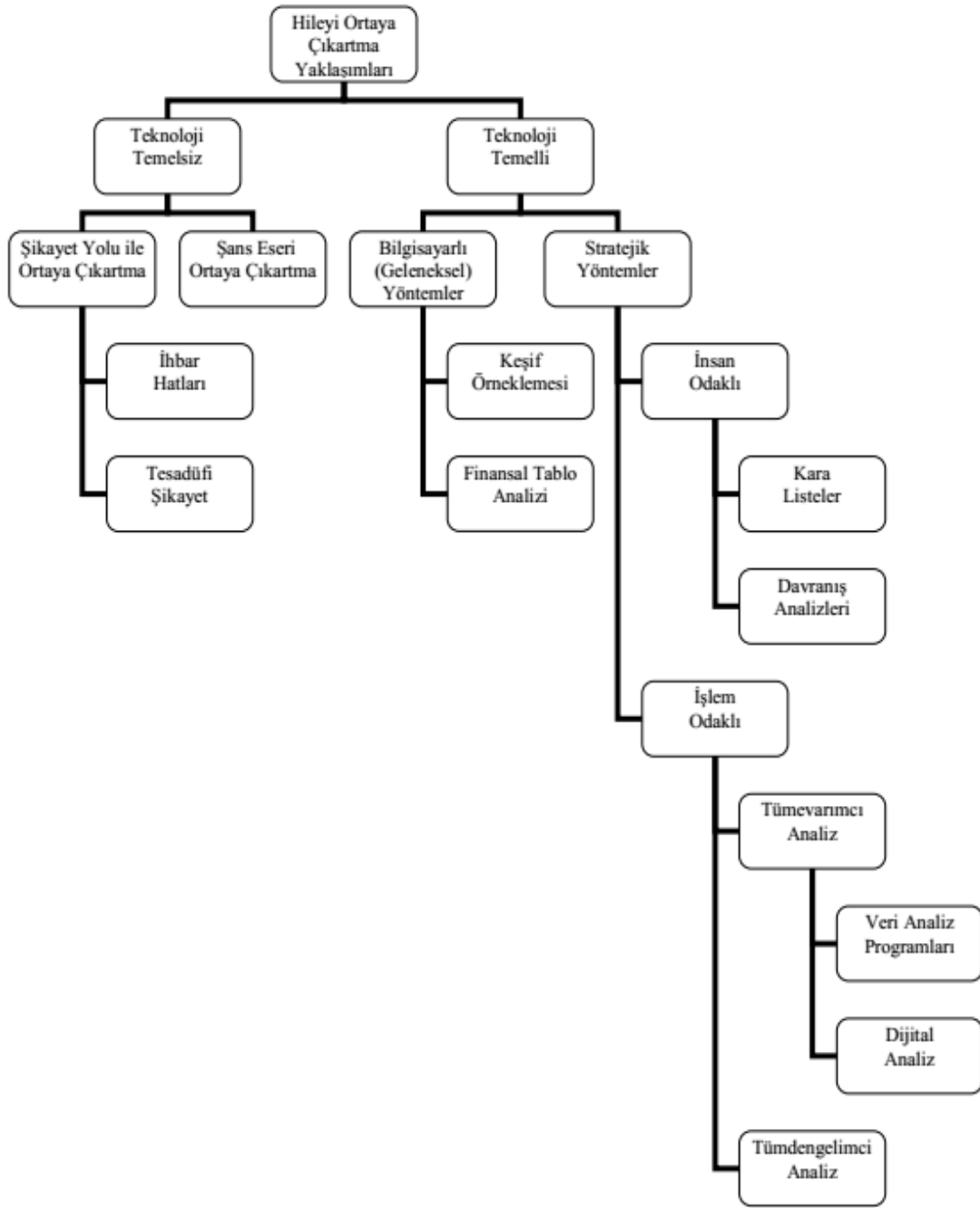
4.2. Hile Denetiminde Yaklaşımlar

Hile Denetimi hukuki sorgulama yöntemleri ile standart denetim tekniklerini birleştiren yeni bir alandır. Hile denetimi bir hile şemasını ortaya çıkarmakta olup, görüşmeler, analitik ve bağımsız prosedürler gibi standard denetleme teknikleri üstüne kuruludur (Emir 2008). Hile denetiminin amacı, finansal Çizelgelerin bağımsız denetiminden farklı olarak, finansal Çizelgelerin hazırlanma esasına dayanan genel kabul görmüş muhasebe ilke ve politikaları hakkında görüş vermektir ziyade, hileli işlemlerin ortaya çıkarılmasıdır (Güneş 2014). Hile Denetiminde üç ayrı yaklaşım vardır (Erol 2016), bunlar:

- Pasif Yaklaşım - Denetim, mevcut olduğu ve etkin ve verimli şekilde işlediği varsayımı ile gerçekleştirilir. Denetim yaklaşımının amacı, kontrollerin varlığını belirlemek ve kırmızı bayraklara karşı tetikte olmaktır. Örnekleme rastgele ve tarafsız şekilde yapılır.
- Reaktif Yaklaşım - Bu yaklaşımda incelemeler hile iddialarının neticesinde yapılır ve uygulanan prosedürler bu spesifik iddiaları çözmeye yönelik oluşturulur.
- Proaktif Yaklaşım - Bu yaklaşımda hilenin tespitine yönelik araştırmalar herhangi bir hile iddiası veya hilenin gerçekleşmesine sebep olabilecek bir kontrol zayıflığı olmadan başlatılır.

Birçok edebiyatlarda hile denetimi ile yaklaşımlarda esas olarak reaktif ve proaktif yaklaşımlar incelenmektedir. Pasif yaklaşım ile ilgili edebiyatlarda çok yer verilmemiştir. Tez konumuzda reaktif ve proaktif yaklaşımlar ile ilgili bilgiler verilecektir.

Diğer bir bakış açısı ile hileyi ortaya çıkartma yaklaşımları veya yöntemleri, teknoloji temelli olmaları veya olmamaları açısından bir sınıflandırmaya da tabii tutulabilirler. Bu açıdan gelen sınıflandırma aşağıdaki Şekil 4.7 de yer almaktadır (Bozkurt, 2009).

Şekil 4.7 : Hileyi Ortaya Çıkartma Yaklaşımları.

Şekil 4.8 : Hilelerin Ortaya Çıkartılması

4.2.1. Reaktif yaklaşımlar

Genellikle işletmelerde yapılan ihbarlar ve şikayetler üzerine yada hile belirtilerinin tespit edilmesi ile başlayan bir yaklaşım metodudur. Bu yaklaşıma reaktif denilmesinin nedeni, denetçinin incelemeye başlamak için önemli bir hile belirtisinin ortaya çıkmasını beklemesidir (Şengür, 2010).

Reaktif yaklaşımlarda hilelerin ortaya çıkartılması tesadüfi, hile belirtileri, şikayet ve ihbarlar üzerine kurulmuş bir yaklaşımdır. Bahsettiğimiz üzere bu yaklaşımda hile belirtisinin olması önemli bir etgendir. Denetçi bu belirtilerden yola çıkarak mevcut hile belirtisinin hile veya hatadan kaynaklandığını araştırmaktadır. Bu yaklaşım modelinde esas önemli unsur olan ‘şikayetler’ hilelerin ortaya çıkartılmasında çok etkili olmaktadır. ACFE in 2016 yıl raporunda yayımlanan, 2012, 2014 ve 2016 yıl için işletmelerde hilelerin ortaya çıkartılmasın da en çok yüzdeye sahip olan şikayetler olmuştur. 2012 yılı için %43,3 2014 yılı için %42,2 ve 2016 yılı için ise %39,1 olmuştur. İşletmelerde şikayetlerin etkili ve devamlı olması için kurulan ihbar hatları da işletmelerde açısından hile önlenmesinde etkili olmuştur. Ayrıca kurulan ihbar hatlarının maliyet açısından pahalı olmaması işletmeler tarafından tercih edilmektedir.

4.2.2. Proaktif yaklaşımlar

Hile denetiminde proaktif yaklaşım, fırsat ve tehditleri doğmadan görmek, olabilecekleri öngörmek ve önlem almak amacıyla uygulanan yöntem ve tekniklerdir (Abdioğlu 2007). Proaktif yaklaşımda denetçiler ortada bir hile belirtisi veya hile olmadan gerçekleşebilecek hilelerin önlenmesi için araştırmalar ve önlemler almaktadırlar. Daha açıkça anlatırsak, denetçi işletmede yapılan ve yapılabilecek

hileleri, hile eylemi yapılmadan önce ortaya çıkarmasıdır. İşletmede olası hile riskleri belirlendikten sonra, denetçi bu hilelerin işletmede yapılıp yapıldığını araştırmaktadır.

Reaktif yaklaşımın aksine, proaktif yaklaşım hile belirtisinin veya göstergesinin ortaya çıkmasını beklemediği için, hileler çok daha erken tespit edilmekte ve hile nedeni ile meydana çıkabilecek maddi kaybın tutarı önemli ölçüde azaltılmaktadır (Şengür 2010). Hile denetiminde proaktif yaklaşımlarda teknolojik imkanların kullanımı çok yaygındır. Denetçiler tarafından kullanılan denetim programları ister finansal Çizelgelerin analizinde istersede finansal olmayan verilerin incelenmesinde ve karşılaştırılmasında çok yaygın ve kullanışlıdır. Denetim programının işlevlerini yerine getirebilmesi için önceden işletme bilgilerinin yer aldığı bir veri tabanı oluşturulur ve bu veri tabanı denetim programlarına entegre edilerek, denetim işlemlerinin yapılması sağlanır (Çetin 2015). Proaktif yaklaşımlar üç başlık altında incelenmektedir (Bozkurt, 2009).

1. Bilgisayarlı Yöntemler (Geleneksel)
2. Stratejik Yaklaşımlar
3. Bilgisayar Destekli Denetim Teknikleri

4.2.2.1. Bilgisayarlı yöntemler (Geleneksel)

Bilgisayarlı Yöntemler denetçiler tarafından çok yaygın kullanılmakta olup, genellikle örnekleme yöntemi ve finansal Çizelge analizi şeklinde yapılmaktadır. Denetçi işletmenin finansal Çizelgeleri üzerinde çeşitli testler, karşılaştırmalar ve çalışmalar yapmaktadır. Bunun sonucunda ortaya çıkan neticeleri ele alarak denetçi işletme de hile belirtilerini değerlendirmekte ve bunu kendi raporunda yorumlayarak yazmaktadır.

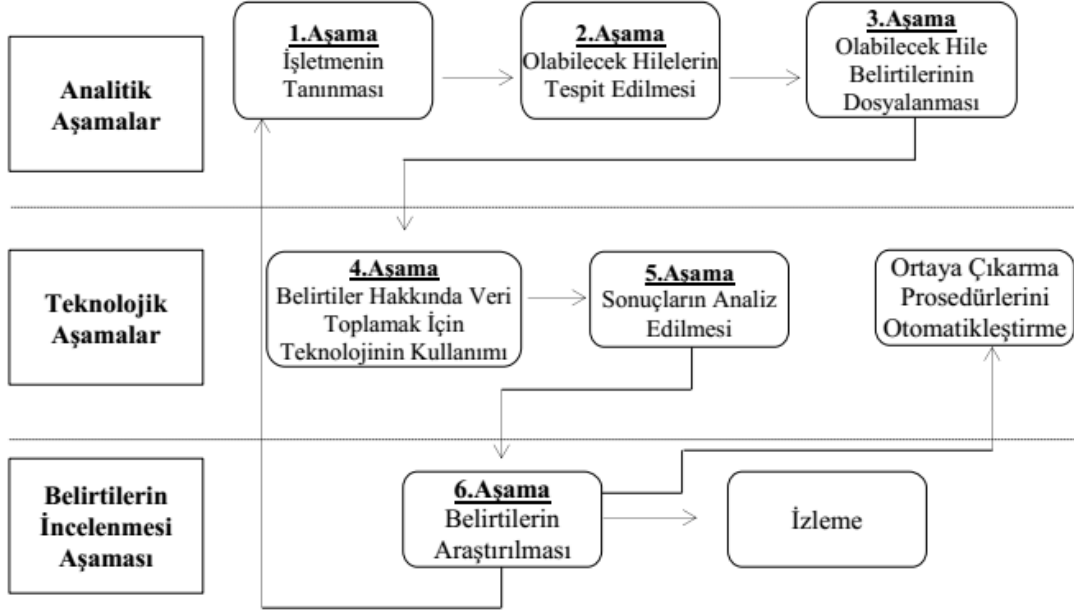
Örnekleme yönteminde ise, denetçinin işletmenin bütün verilerini denetleyecek durumda olmaması halinde, bütün esas verilerden örneklem oluşturarak işletmede denetim yapmaktadır. Ayrıca bu programlar kullanılarak işletmenin veri tabanındaki birden fazla dosyalar aynı zamanda ve karşılıklı şekilde incelenmesi mümkündür.

4.2.2.2. Stratejik yaklaşım

Stratejik yaklaşım geleneksel yaklaşım gibi proaktif yöntemlere dahil bir yaklaşım türüdür. Burda da hile belirtilerini oluşmasını beklemeden hile belirtilerinin olası

ihtimallari stratejik yaklaşımlarla belirlenir. Stratejik yaklaşım modeli doğru ve faydalı sonuçlar vermektedir. Stratejik yaklaşımın uygulanmasında yer alan aşamalar aşağıda verilmiştir (Bozkurt, 2009) :

1. İşletmenin Tanınması
2. İşletmede Var Olabilecek Olası Hilelerin Tanımlanması
3. Her Tür Hile İçin Olası Hile Belirtilerinin Dosyalanması
4. Belirtiler Hakkında Veri Toplamada Teknoloji Kullanımı
5. Sonuçları Analiz Etme ve Sadeleştirme
6. Belirtileri Araştırma
7. Döngüyü İzleme
8. Ortaya Çıkartma Prosedürlerini Otomatikleştirme (Çetin 2015).

Şekil 4.9 : Stratejik Yaklaşımın Uygulanma Aşamaları

Kaynak : (Albrecht, Chad 2017)

1. İşletmenin Tanımı

İşletmenin tanımı stratejik yaklaşım yönteminin temel unsurudur. Burda denetçi yeni işletmede olası hileleri tahmin etmek de zorluk çekebilir, bunun için denetçinin işletmeyi daha iyi tanıması için işletmenin departmanlarını ayrı ayrı ve iyi bir şekilde tanıması gerekir. Bir işletmenin tanınması ile ilgili olarak yapılabilecek başlıca çalışmalar aşağıdaki gibidir (Bozkurt, 2009) :

- Ortaya çıkartma ekibine, işletmeyi iyi tanıyan bir çalışan alınır
- İşletmenin tüm birimleri ayrıntılı bir biçimde gezilir ve tanınır
- Sektördeki rekabet süreci ile ilgili bilgi toplanır. Eğer mümkün olursa, rakiplerin çalışma tarzları hakkında bilgi edinilir
- Kilit çalışanlarla görüşmeler yapılır
- Mali Çizelgeler ve diğer önemli belgeler analiz edilir
- Güvenlik personeli ve denetçilerle çalışılır.

2. İşletmede Var Olabilecek Olası Hilelerin Tanımlanması

Denetçiler tarafından işletme tanınmasından sonraki aşama olan hilelerin tanımlanmasında, işletmede risk değerlendirilmesi yapılır. Burda işletmede hangi hilelerin ola bileceği, hilelerin nasıl ve ne şekilde yapılacağı konusunda değerlendirmeler yapılır. Bu süreçte işletmede olan departmanlar daha alt departmanlara bölünmüş şekilde detaylıca incelenir. Hilelerin tanımlanması aşamasında işletmede çalışan ilgili kişilere soru cevap şeklinde sorular sorulur ve bu sorular doğrultusunda hile ile ilgili çeşitli notlar değerlendirmeler ele alınır. Buna örnek olarak aşağıdakıları göstere biliriz (Çalış, Keleş & Engin 2014) :

- Birimde çalışanlar kimlerdir? Ne tür satıcı veya müşteri vardır?, İşletme içi veya dışı iletişim nasıl olmaktadır?
- Bu birimde ne tür hileler yapılabilir?
- Çalışanlar veya yöneticiler hangi yollardan hile yapabilirler?
- Satıcı veya müşteriler işletmeye karşı nasıl hile yapabilirler?
- Satıcı veya müşteriler hile yapmak amacıyla, çalışanlarla nasıl iletişim kurabilirler?

3. Her Tür Hile İçin Olası Hile Belirtilerinin Dosyalanması

Bu süreçte olası hileler belirlendikten sonra, hile türleri ayrı ayrı değerlendirilip dosyalanmaktadır. Unutmamak lazımki, yapılan dosyalar ve olası ihtimal edilen hileler kesinlikle hile eylemi içermektedir. Olası hileleri çalışanlar ile ilgili hile belirtilerinde sınıflandırdığımız kimi bir sınıflandırmaya tabii tutula bilir. Dosyalanan yani sınıflandırılan olası hileler bu süreçten sonra gelen süreçlerde ele alınıp incelenmekte ve hile eylemi içerip içermediği konusunda net bilgiler vermektedir.

4. Belirtiler Hakkında Veri Toplamada Teknoloji Kullanımı

Hile denetiminde teknolojinin kullanımı denetçiler açısından onların işlerini oldukça kolaylaştırmaktadır. Hem zaman tasarrufu açısından hem de çeşitli kalemleri veya verileri bir birle karşılaştırmak açısından oldukça kullanışlıdır.

Belirtiler hakkında veri toplamada, ilk önce veri tabanı kurularak tüm veriler bu tabana eklenir. Veri tabanı vasıtasıyla analizler ve incelemeler yapılarak hile belirtilerinin ortaya çıkmasına önemli derecede katkı sağlamaktadır.

5. Sonuçları Analiz Etme ve Sadeleştirme

Veriler veri tabanından alındıktan sonra sonuçların analiz edilmesi ve sadeleştirme süreci gelmektedir. Denetçi aldığı veriler ile beklenen verileri karşılaştırarak ortaya çıkan belirtileri ve anormallikleri analiz eder.

İncelemeler sırasında çoğunlukla zaman serisi analizleri kullanılmaktadır. Bunun nedeni, hilenin çoğunlukla ilgili verilerde zaman içerisindeki değişimlere bakılarak ortaya çıkartılmasından dolayıdır (Bozkurt, 2009). Zaman içerisinde yaranan normal olmayan değişimler hile habercisi olarak kabul edilmektedir.

6. Belirtileri Araştırma

Denetçiler hile belirtisi olarak şüphelendikleri eylemleri işletmede uygun kişilerle görüşüp, belgelerle incelemeler yaparlar. Bu konu denetçilerin destek aldığı bilgisayar yazılımları ile analizlerini sürdürürler. Yapılan bilgisayarlı analizler geleneksel yaklaşımlara göre daha net ve anlamlı sonuçlar vermektedir.

7. Döngüyü İzleme

Denetçiler ortaya çıkan belirtileri izlemek durumundadırlar. Denetçiler işletmede yapılan hile eyleminin gerçekleşmesine sebep olabilecek eylemlerin düzeltilmesi ve ortadan kaldırmasını hedefler.

Ayrıca döngü tamamlandığında, ortaya çıkan sonuçlar, denetçilere, yöneticilere ve araştırmacılara işletmenin tanınması ve hile türleri konusunda sağlıklı bilgiler sağlamaktadır (Bozkurt, 2009).

8. Ortaya Çıkartma Prosedürlerini Otomatikleştirme

Stratejik yaklaşım metodu işletmelerde hilelerin önlenmesi açısından çok etkili bir yöntemdir. Bu yöntem işletmede yapılabilecek hileleri asgariye indirmeyi ve neredeyse hiç hile yapılmasına izin vermemektedir. Fakat işletmeler açısından bu metodun çok pahalı olması onun kullanımının da fazla yaygın olmamasını etkilemektedir. Unutmamak lazım ki stratejik yaklaşım metodu pahalı olması ile birlikte, işletme yapılabilecek çeşitli maddi boyutlardaki hilelerin önlenmesinde etkili olacaktır ve bu gibi maddi kayıplar yaşatma ihtimali çok aza inecektir.

Ortaya çıkarma prosedürleri bilgisayar vasıtası ile yapılmakta olup, tekrarlanan çalışmalar açısından kolaylık sağlamaktadır. Bilgisayarlarda hazır olan algoritmeler ve

analizler programlanmış şekilde hazır olup, ortaya çıkacak yeni veriler veya veri girişi zamanı sorunların engellenmesi açısından kolaylık sağlamaktadır.

4.2.2.3. Bilgisayar destekli denetim teknikleri (Computer assisted audit techniques CAATs).

Bilgisayar destekli denetim teknikleri (BDDT), denetçiye, denetimin verimliliğini ve etkinliğini artırma olanağını sunan bilgisayar destekli araç ve tekniklerdir (Elitaş & Karagül 2010).

Bilgisayar destekli denetim teknikleri bir başka tanıma göre; denetim sürecinde, finansal Çizelge verilerinin kontrolü, test edilmesi, doğrulanması, analiz edilmesi ve yorumlanmasında, denetçilere yardımcı olan teknoloji, yazılım ve çeşitli araçların kullanılmasıdır (Tumi 2013-2014).

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere bilgisayar destekli denetim teknikleri, denetçilere yaptıkları denetlemelerde zaman ve testler açısından oldukça kolaylık sağlamaktadır. Bilgisayar destekli denetim teknikleri, bilgisayar vasıtasıyla denetim programlarının kullanıldığı bir metoddur. Bu programlar veya yazılımlar sayesinde milyonlarca veriler analiz edilebilir, normal olmayan durumları belirtebilir ve neredeyse bu teknikle vasıtasıyla inceleme prosedürleri sınırsız olmaktadır. Bu analizlere ve karşılaştırmalara örnek olarak (Elitaş & Karagül 2010) :

- Mükerrer çek numaralarının karşılaştırılması
- Satıcıların posta kutuları ve adresleriyle araştırılması
- Çalışanların adresleriyle satıcıların adreslerinin karşılaştırılması
- İşlem sıralarının takip edilmesi
- Aynı posta adresine sahip satıcıların araştırılması, gibi.

Bilgisayar destekli denetimlerde, işletmede çalışanlar ve işletme faaliyetleri hakkında bilgilerin yer aldığı veri tabanları kullanılarak veri analizi yapılır. Veri analizi, sayısal veya sayısal olmayan alanlarda olabilecek anormallikleri veya standartların dışında kalan değerleri ortaya çıkarmaya yönelik çalışmalardır (Bozkurt, 2009).

4.3. Hasılat Döngüsünde Hile Belirtileri ve Hilelerin Ortaya Çıkartılması

Hasılat döngüsünde en çok yapılan hileler fatura, çek, yazar kasa ve kayıt öncesi hileler olarak ikinci bölümümüzde ele almıştık. Tez konumuzun bu bölümünde fatura, çek,

yazar kasa ve kayıt öncesi hileler ile ilgili hilekarların geri de bıraktıkları hile belirtileri ve bu hilelerin ortaya çıkartılması ile ilgili olarak detaylı bilgi verilecektir.

4.3.1. Fatura hile belirtileri ve ortaya çıkartılması

Hasılat döngüsünde büyük öneme sahip olan belgeler içersinde faturaların ilk sırada geldiğini söylesek yanılmayız. Faturalar hakkında ilk bölümümüzde, fatura hileleri hakkında ikinci bölümümüzde ve en son bu bölümde fatura hile belirtileri ve önlenmesi ile ilgili bilgiler verilecektir. İşletmelerde genel olarak fatura hileleri ile ilgili belirtiler aşağıdaki gibidir:

- Faturalarda, sipariş tarihi, teslim tarihi, adres vb. önemli bilgilerin eksik olması
- Faturaların profesyonelce hazırlanmamış olması
- Satış sürecinde görevler ayrılığı ilkesine uyulmaması
- Faturaların belirli zorunlu hükümlere uygun olmaması
- Fiziki envanter ile kaydi envanter arasındaki açıklanamayan farkların ortaya çıkması
- Faturaların ekinde destekleyici belgelerin (sipariş formu, irsaliye vb.) bulunmaması veya destekleyici belgelerle uyuşmaması
- Faturaların veya diğer belgelerin fotokopi olması
- Faturaların küsüratlı olmayıp, yuvarlanmış tutarlar içermesi

Hasılat döngüsünde faturalar ile ilgili hile belirtileri ve iç kontrol hedeflerinde olan görevlerin ayrılığı ilkesi aşağıda ayrıntılı şekilde ele alınmıştır (Bozkurt, 2009) :

Satış sürecinde yer alan işlemlerde görevlerin ayrılığı ilkesinin uygulanması

- Satış siparişlerinin hazırlanması
- Kredi ve kredi koşullarının onaylanması
- Kredi ile ilişkili veri dosyalarına ulaşımın onaylanması
- Yüklemenin onaylanması
- Yükleme belgelerinin alınması
- Yükleme için malın hazır duruma getirilmesi
- Satış faturasının düzenlenmesi
- Faturanın doğruluğunun kontrol edilmesi
- Fiyatlama ile ilgili veri dosyalarına erişimin onaylanması

- Standart fiyatlardan sapmaların onaylanması
- Faturanın tam olup olmadığının doğrulanması
- Satış kayıtlarının yapılması
- Alacak hesabı kayıtlarının oluşturulması
- Yükleme ile faturanın doğrulanmasının yapılması
- Alacak hesabı kayıtları ile büyük defter mutabakalarının yapılması
- Aylık alacak kalemlerinin yaşlandırılmasının incelenmesi ve onaylanması
- Aylık müşteri raporlarının hazırlanması ve raporlanması
- Müşteri soruşturmalarının ve oluşan farklılıkların incelenmesi ve izlenmesi
- Müşterilerden gelen ödemelerin alınması
- Tahsil edilemeyen alacakların değersiz duruma getirilmesinin onaylanması
- Satış ve alacak hesaplarının doğruluğunun ve güvenilirliğinin kontrol edilmesi. Hesaplarla ilgili dosyalara erişimin gözden geçirilmesi.

Satış iadeleri ve iskontolar ile ilgili görevlerin ayrılığı ilkesi aşağıdaki gibi verilmiştir:

- İadeler ve bunların alacak yönünden kaydına izin verilmesi
- İade edilen malların alınması
- İlgili kayıtların yapılması
- Cari hesabın onaylanması
- Mal iadesi yerine, müşterilere yarar sağlayan iskonto işlemlerine onay verilmesi
- İlgili kayıtların yapılması
- İadeler veya iskontolar sonucu yapılan işlemlerin kontrol edilmesi
- Cari hesapların doğruluğunun ve güvenilirliğinin kontrol edilmesi ve ilgili dosyalar erişimin sağlıklı olup olmadığının gözden geçirilmesi.

Fatura hilelerinde yapılan incelemelerimizde, tezimizin ikinci bölümünde fatura hilelerinin hasılat döngüsü çerçevesinde alt başlıklarla detaylı şekilde ele almıştık. Bu kısım da ise fatura hile belirtilerini yine hasılat döngüsü çerçevesinde ilgili başlıklarla inceleyeceğiz.

Rüşvet yolu ile yapılan hilelerin belirtileri aşağıda verilmiştir (Bozkurt, 2009):

- İşletme çalışanları ile müşteri işletmelerin ilişkilerinde aşırı yakınlığın bulunması
- İşletmede görevler ayrılığının olmaması veya zayıf olması

- Satış bölümünde çalışanların sosyal statülerinin olağan olmayan şekilde değişmesi
- Stok mevcutlarının, olması gereken miktarlardan az olması,
- Mal veya hizmet satışı için gereken araştırmaların yeterince yapılmaması
- Farklı mal veya hizmet satışları için sürekli olarak belirli müşterilerin kullanılması.

Teslim sırasında yapılan hile belirtileri (Pickett 2011) :

- Satıcı işletmenin, malları teslim ettiği işletmeye değil, başka bir alıcı işletme adına fatura düzenlemesi sonucunda, faturada belirtilen alıcı işletmenin envanterinde tutarsızlıklar oluşacaktır.
- Teslimi gerçekleşmeyen alımların olması durumunda da, envanter tutarsızlıkları oluşacağından, hilelerin ortaya çıkartılması kolaylaşacaktır.
- Satıcının teslim ettiği malların miktarları ile belgelerde yer alan malların miktarlarının uyuşmaması, satıcının hile yaptığı şüphesini doğuracaktır. Aynı satıcının başka teslimlerinin de benzer durumların olması hile yapıldığı ihtimalini güçlendirecektir.
- Satıcılar ayrıca kendilerinden talep edilen mallar yerine, üretimlerinden çıkan kusurlu malları alıcıya teslim etmeye çalışırlar. İşletme kontrollerinde bozuk malların bulunması satıcı hilesinin yapıldığı şüphesini ortaya çıkarabilir.
- İşletmenin ürettiği malların kalitesinin düşmesi sebebiyle araştırma yapıлып, üretimde kullanılan hammaddelerden kaynaklandığı tespit edilebilir. Bu da satıcı işletmenin istenilen kalitede hammadde teslim etmediğini gösterir.
- Satıcıdan gelen belgelerde farklı teslim adreslerinin yer alması, teslim hilesinin yapıldığı anlamını taşıyabilir.

Fatura hileleri ile ilgili olarak, kırmızı bayraklar olarak değerlendirilen hile belirtileri Ek – 2 kısmında verilmiştir.

4.3.2. Çek hilelerinin belirtileri ve ortaya çıkartılması

İşletmelerde kullanılacak çeklerin güvenliği ve kullanımı için şu hususlara dikkat edilmelidir (Goldmann 2010) :

- Çek defterleri yetkili kişiler haricindeki çalışanların ulaşamayacağı yerlerde, gerekirse kasa vb. yerlerde saklanmalıdır

- Satın almada kullanılan destekleyici belgeler olmadan veya ödeme emri gelmeden çek düzenlenmemelidir
- Belirli bir meblağın üzerinde olan çekleri, birden fazla kişi kontrol edip imzalamalıdır
- Belirli bir meblağın üzerinde olan çek ödemeleri için, ödeme sırasında bankanın işletmeden onay alması sağlanmalıdır. Diğer işletmelerden, satışlar karşılığında alınan çeklerin muhafazası sağlanmalıdır. Fiili olarak işletmede (genellikle kasada) bulunan çekler ile kayıtlarda yer alan çeklerin karşılaştırılması yapılmalıdır. Uyuşmazlık olması durumunda, uyuşmazlığın nedenleri araştırılmalıdır .

Çek hilelerin önlenmesi için en uygun olan yöntem görevlerin ayrılığı ilkesidir. Çek işlemleri ile ilgili görevlerin ayrılığı ilkeleri aşağıdaki gibi sıralanmıştır (Bozkurt, 2009):

- Çekin Düzenlenmesi
- Çekin İmzalanması
- Çekin Dağıtımı
- Banka doğrulamaları

Çek hileleri ile ilgili olarak, kırmızı bayraklar olarak değerlendirilen hile belirtileri Ek – 3 kısmında verilmiştir.

4.3.3. Kayıt öncesi hilelerin belirtileri ve ortaya çıkartılması

Kayıt öncesi hilelerden bahsederken onları iki başlık altında incelemiştik. Bunlar satışlara yönelik ve alacaklara yönelik kayıt öncesi hileler olmuştur. Tez konumuzun bu kısmında satışlara ve alacaklara yönelik kayıt öncesi hilelerin belirtileri ve ortaya çıkartılması ile ilgili bilgi verilecektir.

Satışlarla ilgili kayıt öncesi hileler iki başlık altında :

1. Düşük Gösterilen Satış Hileleri ile ilgili Belirtiler ve Ortaya Çıkartılması
2. Kayda Alınmayan Satışların Doğurduğu Hilelerin Belirtileri ve Ortaya Çıkartılması.

Düşük Gösterilen Satış Hileleri ile ilgili Belirtiler ve Ortaya Çıkartılması

Hilekar çalışan işletmenin satışlarını olduğundan düşük göstererek işletmenin parasını zimmete geçirmektedir. Bu hile eylemini ortaya çıkarmak ve önlemek için aşağıda verilenlerden yararlanabiliriz (Bozkurt, 2009) :

- Faturalardaki satış fiyatları ile fiyat listeleri belirli zamanlarda karşılaştırılarak kontrol edilmelidir.
- Satışların maliyeti aynen kalırken, olduğundan düşük gösterilen satış tutarları nedeniyle işletmenin satış karında azalmalar oluşacaktır.
- Bağımsız bir kişi fiyatlarda yapılan düzeltmeleri ve sapmaları belirli zamanlarda kontrol etmelidir.
- İşletmeden iskonto aldığı görünen müşteriler ile doğrudan doğrulama yapılmalıdır.
- Özellikle iskonto rakamları, satış fiyatları ve satış tutarlarının gelişimini gösteren trend analizler yapılmalıdır.

Kayda Alınmayan Satışların Doğurduğu Hilelerin Belirtileri ve Ortaya Çıkartılması

Kayda alınmaya satışlar yani, satış gerçekleştiğinde hilekar çalışan gerçekleştiren satış kayda almamakta ve parayı zimmetine geçirmektedir. Kayıt öncesi hırsızlık olarak nitelendirilebilir. Bu hile eylemi ile ilgili hile belirtileri ve ortaya çıkarma yöntemleri aşağıda sıralanmıştır:

- Nakit tahsilatı noktaları elektronik kameralar ile gözlenmelidir. Çalışmaları sırasında kamera aracılığı ile gözlenmek, hile yapmayı düşünenlere caydırıcı etki yapacaktır.
- Müşterilerin alımları sırasında alış belgelerinin düzenli olarak verilmesini sağlayacak önlemler alınmalıdır.
- Satışla ilgili belgeler sıra numaralı olmalı ve düzenlenen belgeler, belirli dönemlerde sıra numaraları açısından kontrol edilmelidir.
- Bu tür hileler, işletmenin stoklarına yönelik yapılan kayıtların gözden geçirilmesi ve analiz edilmesi ile ortaya çıkartılabilir.
- Stoklarda rastlanan önemli düzeylerdeki eksiklikler, kayda alınmayan satışların göstergesi olabilir. Bu nedenle stok kontrol prosedürleri uygulanmalıdır.

- Hile yapmak için fırsat kollayan çalışanlar, mesai saatleri dışında işletmeye gelerek satış yapmaya çalışabilirler. Bu açıdan işletmenin belli belirli alanlarında 24 saat kamerlarla gözlenmesi ve bu alanlara girişlerin belirli saatler kısıtlanması önlem olarak görülebilir

Kayda alınmaya satışlar ile ilgili bazı hile belirtileri:

- Toplam dönen varlıklara göre azalan nakit düzeyi
- Vadeli satışlara göre nakdin azalma göstermesi
- Önceki dönemlere göre cari oranının azalması
- Önceki yıla göre kar oranının azalması
- Alacak hesaplarından tahsilatların azalması.

Alacaklara yönelik kayıt öncesi hileleri genel olarak yapılan tahsilatın hilekar çalışan tarafından çalınması ile ilgilidir. Bu hile eyleminin ortaya çıkartılması ve bazı hile belirtileri aşağıda verilmiştir (Bozkurt, 2009) :

- Bir çalışanın tek başına tüm kayıt sistemine hakim olması önlenmelidir. Görevlerin ayrılığının tam olarak sağlana bilmesi için, alacaklarla ilgili süreç en azından üç çalışan arasında paylaştırılmalıdır
- Alacak hesaplarına yapılan tahsilat kayıtları ile banka kayıtları belirli sürelerde karşılaştırılarak kontrol edilmelidir
- Bu tür hilelerde çoğunlukla hesaplar üzerinde oynanarak gizleme işlemi gerçekleştirildiğinden silinen veya şüpheli alacak durumuna getirilen alacaklar ayrıca incelenmelidir
- Kasa hareketi ile banka hareketleri sürekli olarak karşılaştırılmalıdır
- Alacak hesaplarında yapılacak her türlü iptal, onaya tabi olmalıdır. Kayıt yapan kişi iptal yetkisi olmamalıdır.
- Hareketsiz duran hesaplardaki işlemler incelenmelidir. Bu tür hesaplara yapılan girişler gizleme belirtileridir.
- Bağımsız bir kişi tarafından belirli dönemlerde alacak hesaplarının doğrulaması yapılmalıdır.

Yapılan tahsilatların çalınması ile ilgili olarak aşağıda bazı hile belirtileri verilmiştir:

- Aşırı faturalama hataları
- Alacakların dönüşüm hızında yavaşlama

- Müşteri demelerinin hesaplara aktarılması
- Alacak hesaplarından aşırı iptaller
- Alacak hesaplarından gelen ödemelerde azalma
- Müşteri Şikayetleri.

5. ÖRNEK BİR İŞLETMEDE HASILAT DÖNGÜSÜNE İLİŞKİN UYGULAMA

5.1. Uygulamanın Amacı

Bu bölümüne kadar yapılan çalışmada hasılat döngüsü, genel hile kavramları, hasılat döngüsü hileleri ve bu hilelerin önlenmesi ile ilgili açıklayıcı bilgiler verilmiştir. Çalışmanın sonuncu bölümü olan uygulama bölümünde, hasılat döngüsüne ilişkin topdan satış yapan ve Azerbaycan, Bakü de faaliyetini sürdüren özel bir işletmeden elde edilmiş olan gerekli ve uygun datalarla uygulama bu bölümde sunulacaktır.

Uygulamanın amacı elde edilmiş olan datalarla, satış yapan işletmenin hile eylemine ne kadar açık olduğu, analizler sonucunda yapılmış veya yapılabilecek hilelerin tespit edilmesini, uygulama yapılan işletmenin hile eylemlerine karşı ne kadar dikkatli bulunduğu, önlem tedbirlerinin yeterli olup olmaması vs. amaçlanmaktadır. Genel olarak elde edilen datalar hasılat döngüsüne ilişkin olan, müşteri siparişi, irsaliyeler, ödeme belgeleri ve döngünün en önemli belgesi sayılan, faturalardır. Bu belgeler arasında uyumlu ve düzenli bir şekilde yapılan analizler ve onların sonuçları çalışmanın sonraki bölümlerinde verilecektir.

İşletmeden elde edilen datalar ve bilgiler çok zorlukla elde edilmiştir. İşletmelere bu hususda rica ettiğimiz zaman herkes önyargılı bir şekilde ‘hayır’ demektedir. Bu işletmeden ise onay almak, bilgi ve belgeleri elde etmek kolay olmadı, fakat detaylı değil de kısıtlı bilgiler bizimle paylaşıldı.

5.2. İşletme İle İlgili Genel Bilgiler

Uygulamamıza konu olacak özel ABC işletmesi Azerbaycanın başkenti Baküde faaliyetini sürdürmektedir. Konumu gereği işletme merkeze oldukça yakındır. İşletme 08.04.2007 tarihinde hizmete açılmıştır. İşletme hacmine göre küçük aile şirketi gibi nitelendirebiliriz. Faaliyet alanları genel olarak beyaz eşya ticaretidir. Aynı zamanda işletme küçük bazda mobilya üretimi ile de faaliyet alanını genişlendirmektedir. İşletme beyaz eşya ticaretine yan olarakta farklı dallarda mevsimlik gıda ürünleri

ticaretini yapmaktadır. Elde ettiğimiz datalar şirketin toptan ticaretini yaptığı gıda ürünleridir. Genellikle işletme bu ürünleri Moskovadan ithal edip, yerli super ve hipermarketlere pazarlamaktadır. Çok zorluklarla elde edilmiş datalar 01.04.17 – 31.08.17 tarihleri arasında satış yaptığı süper ve hipermarketlerin faturaları, yükleme belgeleri, onaylı satış fiyatı listesi, sipariş formu vs. dir.

5.2.1. İşletme çalışanları hakkında bilgiler

İşletmemiz küçük işletme olduğundan dolayı departman ve işçi sayısı çok fazla değildir. İşletme altı departmana bölünmektedir. Bunlar: muhasebe, yönetim, depo, mağaza, satış ve mobilya departmanlarından oluşmaktadır. Her bölüm ve çalışan sayısı aşağıdaki Çizelgede verilmiştir.

Çizelge 5.1 : Departmanlar ve Çalışan Sayısı

DEPARTMANLAR	ÇALIŞAN SAYISI
Yönetim	2
Mağaza	4
Depo	4
Muhasebe	3
Satış	17
Mobilya	5
Toplam Çalışan Sayı	35

İşletmede departmanlar arasında insan kaynakları bölümü verilmemiştir. İşletmede geçirdiğimiz zaman çerçevesinde buna şahid olduk ve işletme çalışanlarından elde etmiş olduğumuz sözel bilgilerle de bu husus onayladı. İşe alımlar genel olarak yönetim kadro tarafından gerçekleştirilmektedir ve bunun adil ve adaletli olmadığı şüphesindedir. Bu gibi işe alımlar aslında işletmenin faaliyetini zora sokmaktadır ve hile eylemine giriş gibi benzetme de yapmak mümkündür.

Çizelge 5.2 : İşletmenin Eğitim Durumu

EĞİTİM DURUMU	ÇALIŞAN SAYISI
Doktora	-
Yükseklisans	1
Lisans	12
Yüksek Okul	9
Lise	13
Toplam	35

Elde ettiğimiz bu veriler gözlem ve işletme çalışanları ile sözel elde edilmiştir. İşletme tarafından bu bilgiler hakkında belge sunmaktan kaçınılmıştır. Çizelge 5.2 den de görüldüğü üzere işletmede eğitim düzeyi genel olarak lise ve lisans bazında ve elde ettiğim sözel bilgiye göre işletme tarafından çalışanlar için hile eylemine karşı ve başka eğitimler verilmemektedir.

5.3. Uygulama Modeli ve Planlama

Elde etmiş olduğumuz datalar, ABC işletmesinin 01.04.2017 ve 31.08.2017 tarihlerinde Azerbaycanda faaliyetini sürdüren X süpermarketler şebekesine siparişler esasında göndermiş olduğu gıda ürünlerinin müşteri siparişleri, irsaliyeler, faturalar ve ödeme belgelerinden oluşan evraklardır. Ancak depo envanteri ile ilgili olarak işletmeden herhangi belge alınmamıştır. Tez konusu dahilinde verilmiş evrak ve belgeler Azerbaycan dilinde olduğundan Türkçeye tercüme edilmiştir.

Hasılat döngüsünde olduğu gibi işletmede de işlemler müşteri siparişi esasında başlıyor. X süpermarketler şebekesi ABC işletmesine sipariş belgesini gönderiyor. Aynı zamanda X süpermarketler şebekesi ABC işletmesi ile uzun zamandır ticaret yapmaktadır. Bu belge esasında siparişler hazırlanarak yola çıkıyor. ABC işletmesi

irsaliyeleri ürünlerle birlikte esasını onlara kopyasını kendilerinde saklamakla gönderiyor. Siparişler X işletmesi tarafından kabul edildikten sonra uygun olarak fatura kesilip gönderiliyor. Fatura esasında ödeme banka vasıtasıyla ABC işletmesinin hesabına havale ediliyor. ABC işletmesi tarafından bize verilen datalar Nisan ve Ağustos aylarını kapsamaktadır, fakat nisan ve mayıs aylarında X Süpermarketler zinciri tarafından müşteri siparişleri gönderilmemiştir. İşletmeden aldığımız bilgilere göre bu dönemlerde siparişler X Süpermarketleri tarafından telefonla istenmiştir. Evrak niteliği olmadığından işletme tarafından bize verilmemiştir. Haziran, temmuz ve ağustos aylarına ilişkin müşteri siparişleri mevcuttur.

Hasılat döngüsünde önemli sayılan hedef ve kontroller aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- Döngüde kullanılan belge ve kayıtlar
- Döngünün işleyişi
- Döngünün iç kontrol hedefleri
- Oluşturulan anahtar kontroller

Elimizdeki mevcut datalarla döngü işlemlerinin test edilmesi Çizelge 5.3 de verildiği gibi hazırlanmıştır.

Çizelge 5.3 : Hasılat Döngüsündeki İşlemlerin Test Edilmesi

Hasılat Döngüsündeki İşlemlerin Test Edilmesi
1. Döngüdeki işlemlerin belgelerini, yani yapılan işlemlerin belgelere dayanmasını ve işlevlerin uygun olarak düzenlenip düzenlenmediklerini incele.
2. Müşteri sipariş formu, irsaliyeler ve satış faturalarını karşılaştırarak incele.
3. Tüm satışlar irsaliyelere dayanmakta mıdır?
4. Tüm satış faturaları ve irsaliyeler önceden numaralanmış mıdır?
5. Tüm satış faturalarını ve irsaliyelerin sıra numaralarını incele
6. Satış faturalarını detaylı incele, fatura numarası ardışık mı, usulüne uygun mu, onaylar tam mı, stok kodu adedi tutuyor mu, alıcının vergi numarası var mı?
7. Satış faturalarındaki işlemleri yeniden hesapla.
8. Yükleme yapılan malların tutarları, satış faturalarına ve kayıtlara doğru olarak geçmiş midir?
9. Yükleme ile ilgili olarak yapılan satış kayıtları gerçek müşterilere aittir mi?
10. İrsaliyelerle satış faturalarının tarihini karşılaştır.
11. Yapılan tüm işlemlerin görevlerin ayrılığı ilkesine uygun olup olmadığını incele.
12. Müşterilere aylık olarak raporların gönderilip gönderilmediğini araştır.
13. Ödeme belgeleri ile satış faturalarını karşılaştır.
14. İrsaliye numaraları ile ödeme belgelerindeki numaraları karşılaştır (ödemeler irsaliye numaraları esasında ödenilmiştir).

Uygulamamızı Çizelge 5.3 de gösterildiği gibi, 14 maddelik test programına tabii tutarak dataları inceleyeceğiz. Testleri herhangi bir denetim programı ile değil birincil dataları karşılaştırarak yorumlayıp uygulamamızı bu seyirde tamamlayacağız.

5.4. Testlerin Uygulanması

Daha önce bahsettiğimiz gibi işletmeden elde ettiğimiz datalar 01.04.2017 – 31.08.2017 müşteri siparişi, irsaliyeler, faturalar ve ödeme belgeleridir. Genel olarak siparişlerin gelmesinden 3 – 4 gün sonra siparişler teslim edilmektedir, aynı zamanda fatura karşılığı ödemeler 30-35 gün sonra havale edilmektedir. Bunları daha detaylı inceleyeceğiz. Siparişler göstereceğimiz tarihlerde gönderilmiştir ve bu tarihlere uygun irsaliyeler ve faturalar mevcuttur.

Test işlemlerinin maddeler halinde incelenmesi dört altmadde şeklinde yapılmıştır. Altmaddeler aşağıda verilmiştir:

- Maddelerin tanımı, açıklaması
- Maddelerde belirtilen işlemlerin nasıl uygulandığı
- İşletmeden adlıığımız dataların maddelere uygulanması
- Maddelerde yapılan uygulamanın sonuçları

Test 1. Döngüdeki işlemlerin belgelerini, yani yapılan işlemlerin belgelere dayanmasını ve işlevlerin uygun olarak düzenlenip düzenlenmediklerini incele.

Döngüyü başlatan işlem müşteri siparişidir. Müşteri siparişi geldikten sonra işletmede ilgili bölüm tarafından incelenmektedir. Burda önemli konu müşterinin yeni veya eski müşteri olmasıdır. Biz datamızda da olduğu gibi yeni müşteri değil de her zaman çalıştığı müşteriyi ele alacağız. Siparişler esasında mallar ve irsaliyeler hazırlanmakta ve yola çıkmaktadır. Teslim edildikten sonra müşteri irsaliyeyi kabul ettikten sonra, irsaliye esasında satış faturası hazırlanır ve aslı müşteriye diğer kopyalarında ilgili bölümlere aktarılmaktadır. Daha sonra faturana tahsil edilir. Döngü tahsilatla sona ermektedir.

Ele aldığımız ABC işletmesinde bu döngü yukarıda anlattığımız şekilde olmaktadır. Önce X süpermarketlerinden sipariş gelmekte ve ardından 3 – 4 gün dahilinde irsaliyeler hazırlanmakta ve mallarla birlikte gönderilmektedir. Ortalama 5 gün dahilinde fatura kesimi yapılıyor ve müşteriye gönderiliyor. X süpermakterleri ödemeyi 25 – 30 gün de bank ile havale etmektedir. Bu dökümanlar işletmeden aldığımız banka havaleleri dökümanları içersinde bulunmaktadır. Elde ettiğimiz datalarda müşteri siparişi, irsaliye, satış faturası ve ödeme dökümanları usulüne uygun yapılmıştır, yani yapılan her bir işlem belgelere dayanmaktadır. Yapılan bu

işlemleri bütün belgelerle inceledik ve örnek bir data işlemini aşağıdaki gibi sizlere sunuyoruz. Bahsettiğimiz gibi önce müşteri siparişi gelmektedir.

MÜŞTERİ SİPARİŞİ										
Yer	8006	AZS - FZ/CHILLED DEPOT								
Sipariş no.	1707000129246	İtibaren	04/07/17	Satıcı kodu	AZT009	AZ-TEX MEHDUD MESULİYETLİ CEMİY.	Adres zinciri no	1	İletişim kontrolü.	AZT00901
Reception no	0003627003249	İtibaren	07/07/17	09:10	Kimden	CEFEROV CEYHUN	Teslim no	74824	Tamamlanma	07/07/17
Taahhüt	Nakdiye grubu no		Mühür no		AZ TEX 129246					
Gözetimler	Tarafından Teslim		Teslim Edildi		Tarafından Müşteri Siparişi		Müşteri Siparişi Teslim Edildi			
	AZ-TEX MEHDUD MESULİYETLİ CEM Baku, Azerbajjan		AZS - FZ/CHILLED DEPOT		AZ-TEX MEHDUD MESULİYETLİ CEM Baku, Azerbajjan		AZS - FZ/CHILLED DEPOT			
Inv. expressed in	AZS Manat		Bank trans		Exchange rate		1.000000			
Statement	1		Ödeme türü		Subject to VAT		No			

MÜŞTERİ SİPARİŞİNİN UNSURLARI

ARTICLE DESCRIPTION		QUANTITY/WEIGHT (SKE)							UNIT PRICE							
Article code	SO code	LV	LU	Description	Country	Ordered qty	Free art qty	Back order quantity	Refused quantity	Received qty	Unit	Gross	Net	Appl. unit	VAT	Amount
38501687569		0	FX	LED TORT DOND SHOKKQ		3	0	0	0	3	Piece	20.3900	18.30510	Piece	18,00	54,91500
Disc code	FIXREB_10			FIX REBATE (10.00000 %)		61.01700	X	10.00000	%	:		6.10200				
385016875873		0	FX	LED TORT DOND BDAYKQ		3	0	0	0	3	Piece	20.3900	18.30510	Piece	18,00	54,91500
Disc code	FIXREB_10			FIX REBATE (10.00000 %)		61.01700	X	10.00000	%	:		6.10200				

Şekil 5.1 : Müşteri Siparişi

Yukarıdaki sipariş formunda sipariş numarası, tarihi, kabul numarası tarihi, saati, kim tarafından alındığı detaylı şekilde gösterilmiştir. İkinci satırda mal gönderen ve malın gönderildiği yer hakkında bilgi verilmiştir. Son satır da ise siparişin içeriği detaylı şekilde yazılmıştır.

Siparişin ardından 07.07.2017 tarihinde mallar irsaliyelerle birlikte müşteriye gönderilmiştir.

İrsalye															
Seri:EAAB №: 592218 07.07.2017 14:46:41															
Satıcı : 0400061631 "AZ-TEX" MƏHDUD MƏSULİYYƏTLİ CƏMİYYƏTİ															
Vergiler Bakantlığı yanında Bakü şəhər Yeri Gəlirlər Departmanı 31.07.2009 13700004378															
Alıcı : 1403051411 "AZƏRBAYCAN SUPERMARKET" MMC															
Esas : 1707000129246															
Notlar :															
Ödeme türü: manatla															
Sıra Nö- sü	Gönderilmiş ürünler veya gösterilmiş hizmetler	Sayı	Miktarı hacmi	Birim Fiyatı	Toplam	Aksiz Vergisi		Gönderilmiş ürünler veya gösterilmiş hizmetlerin deyeri (KDV siz)				Vergi tutulan işlemler ödemele	Yol vergisi tutarı	Toplam Bakıye (manatla)	
						Derecesi (%)	Tutarı	Aynı zamanda		KDV ye dahil edilen	KDV ye dahil edilmeyen				KDV ye "0" derece ile tabii tutulan
					4*5		6*7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	LED TORT DOND BDAYKQ	adet	3	17,8983	53,69	0	0	s	53,69	53,69	0	0	9,66	0	63,35
2	LED TORT DOND SHOKKQ	adet	3	17,8983	53,69	0	0	s	53,69	53,69	0	0	9,66	0	63,35
	TOPLAM				107,38		0	s	107,38	107,38	0	0	19,32	0	126,7

Şekil 5.2 : İrsaliye

Müşteri siparişi esasında hazırlanan irsaliyede, irsaliyenin numarası, ürünün adı, miktarı, birim fiyatı, kdv oranı, yol vergisi ve son fiyatı yazılmıştır. Siparişler irsaliyelerle tutuyor. Gönderilen irsaliyenin faturası 12.07.2017 tarihinde kesilip gönderilmiştir.

SATIŞ FATURASI															
Seri:HO №: 701790 12.07.2017 09:25:41															
Saticı : 0400061631 "AZ-TEX" MMC															
Vergiler Bakanlığı yanında Bakü şehir Yeri Gelirler Departmanı 31.07.2009 13700004378															
Alıcı: 1403051411 "AZƏRBAYCAN SUPERMARKET" MMC															
Esas: 1707000129246															
Notlar:															
Ödeme türü: manatla															
Sıra No-sı	Gönderilmiş ürünler veya gösterilmiş hizmetler	Sayı	Miktarı hacmi	Birim Fiyatı	Toplam	Aksiz Vergisi		Gönderilmiş ürünler veya gösterilmiş hizmetlerin deyeri (KDV siz)				Vergi tutulan işlemler ödemele	Yol vergisi tutarı	Toplam Bakiye (manatla)	
						Derecesi (%)	Tutar ı	Cəmi	Aynı zamanda						KDV
									KDV ye dahil edilen	KDV ye dahil edilmeyen	"0" derece ile tabii tutulan				
4*5	6*7	6+8	9	10	11	12	10* 0,18	9+13+14							
1	LED TORT DOND BDAYKQ	adet	3	17,8983	53,69	0	0	53,69	53,69	0	0	9,66	0	63,35	
2	LED TORT DOND SHOKKQ	adet	3	17,8983	53,69	0	0	53,69	53,69	0	0	9,66	0	63,35	
	TOPLAM				107,38	0	0	107,38	107,38	0	0	19,32	0	126,7	

Şekil 5.3 : Satış Faturası

Satış faturasında, fatura numarası, faturayı veren ve alan işletmelerin ünvanı, vergi dairesinin numarası ve ismi, daha sonra irsaliyede olduğu gibi ürün ismi, miktarı, kdv oranı, yol vergisi ve sonda toplam ürün fiyatları verilmiştir. Satış faturası usulünce hazırlanmış, müşteri siparişi ve irsaliyelerle de tutuyor.

26.07.2017	26.07.2017	AZERBAIJAN SUPERMARKET LLC 1403051411/ 510619/1700767721 AZ82NABZ013501000 00000071944 NABZAZ2CABCS 510619	EAAB 372590/EAAB 372631/EAAB 592173 /BNF/1 Ölkədaxili Köçürmə - Mədəxil	9,050.03	26,128.98
------------	------------	---	--	----------	-----------

Şekil 5.4 : Ödeme Belgesi

Müşteri işletme 07.07.2017 tarihli irsaliye numarası ile 26.07.2017 tarihinde ödeme yapılmıştır. Fakat burda biz ödemeyi ve irsaliye numarasını detaylı göremiyoruz, elde ettiğimiz datadan yola çıkarsak ödemeyi bu şekilde suna biliyoruz. Ayrıca bir ayda sekiz sipariş etmiş X Supermarketi ödemeyi 3 kere olmakla toplam ve farklı tarihler de yapmışlardır. Ayrıca burda faturada olan fiyatın kdv si düşülerek havale edilmiş, geri kalan kdv fiyatı kdv deposite hesabına yatırılmıştır.

Bu işletmede döngünün işleyişi ile ilgili datalarla karşılaştırılarak böyle verilmiştir.

Test 2. Müşteri sipariş formu, irsaliyeler ve satış faturalarını karşılaştırarak incele.

Bu test aşamasında müşteri siparişi, irsaliyeler ve satış faturaları karşılaştırılmasında amaç gönderilen malların ve onların tutarlarının aynı olmasıdır.

Mevcut datalarla bu inceleme yapılmıştır ve müşteri siparişleri, irsaliyeler ve satış faturaları her biri gönderilen tarihlerde bir birini tutuyor. Bu aşağıda rastgele seçilmiş bir tarihe ait belgeler de verilmiştir. Örnek olarak Şekil 5.1, 5.2 ve 5.3 te verilmiştir.

Test 3. Tüm satışlar irsaliyelere dayanmakta mıdır?

Satışlar müşteri siparişi esasında başladığında satışların irsaliyelere dayanması, onların müşteri siparişine uygun hazırlanıp hazırlanmadığını incelemekle nitelendirilebilir. Test 2 de de yaptığımız karşılaştırmada tüm müşteri siparişleri irsaliyelere onlarda satış faturasında dayanmaktadır. Dolayısıyla müşteri siparişleri irsaliyelere dayanmaktadır.

Test 4. Tüm satış faturaları ve irsaliyeler önceden numaralanmış mıdır?

Test 5. Tüm satış faturaları ve irsaliyelerin sıra numaralarını incele.

İşletmedeki iç kontrol yapısının sağlam olması için işletmede belge ve kayıt düzenin kontrollü bir biçimde düzenlenmesi gerekmektedir. Döngüde kullanılan belge ve kayıtlar sıra numaralı ve çok kopyalı olmalıdır. Sıra numaraları, düzenlenen belgelerde olabilecek hataları, kaybolmaları veya gizli kullanımları önlemeye yöneliktir (Bozkurt, 2009).

ABC işletmesinde irsaliyeler ve satış faturaları işletme dahilinde önceden numaralanmamıştır. Fakat her bir irsaliye ve faturanın Serisi ardından Numarası yazılmaktadır. Bunlar aşağıda örnek olarak verilmiştir. Araştırmamız gereğince irsaliyelerin ve faturaların Seri ve Numarası incelenmiştir.

Test 6. Satış faturalarını detaylı incele, fatura numarası ardışık mı, usulüne uygun mu, onaylar tam mı, stok kodu adedi tutuyormu, alıcının vergi numarası var mı?

ABC işletmesinden aldığımız satış faturası Şekil verilmiştir, yukarıdaki testi tüm satış faturalarına uyguladıktan sonra bir nushasını sizlere sunuyoruz. 12.07.2017 tarihli fatura Şekil 5.5 te gösterilmiştir.

SATIŞ FATURASI															
Seri:HO №: 701790 12.07.2017 09:25:41															
Satıcı : 0400061631 "AZ-TEX" MMC															
Vergiler Bakanlığı yanında Bakü şehir Yerli Gelirler Departmanı 31.07.2009 13700004378															
Alıcı: 1403051411 "AZƏRBAYCAN SUPERMARKET" MMC															
Esas: 1707000129246															
Notlar:															
Ödeme türü: manatla															
Sıra №- sı	Gönderilmiş ürünler veya gösterilmiş hizmetler	Sayı	Miktarı hacmi	Birim Fiyatı	Toplam	Aksiz Vergisi		Gönderilmiş ürünler veya gösterilmiş hizmetlerin deyeri (KDV siz)				Vergi tutulan işlemler ödemele	Yol vergisi tutarı	Toplam Bakıye (manatla)	
						Derecesi (%)	Tutar ı	Cəmi	Aynı zamanda						KDV
									KDV ye dahil edilen	KDV ye dahil edilmeyen	"0" derece ile tabii tutulan				
4*5	6*7	6+8	10	11	12	10* 0,18	9+13+14								
1	LED TORT DOND BDAYKQ	adet	3	17,8983	53,69	0	0	53,69	53,69	0	0	9,66	0	63,35	
2	LED TORT DOND SHOKKQ	adet	3	17,8983	53,69	0	0	53,69	53,69	0	0	9,66	0	63,35	
	TOPLAM				107,38	0	0	107,38	107,38	0	0	19,32	0	126,7	

Şekil 5.5 : Satış Faturası (12.07.2017 tarihli)

Satış faturasının yukarıda seri ve numarası mevcuttur. Ardından kesildiği tarih verilmiştir. Yukarı sol köşede faturayı gönderen işletmenin ismi, kayıta olduğu vergi departmanı ve vergi numarası, alıcı süpermarketlerin ismi ve not kısmı yer almaktadır.

Faturada yukarıdaki başlıklardan gidersek, ürünlerin sıra numarası, gönderilmiş malların veya gösterilmiş hizmetlerin ismi, miktarı, bir adedinin fiyatı, toplam fiyatı, aksiz vergisine tabiiyse fiyatlandırması, KDV oranı, KDV dahil edilen ve edilmeyen, yol vergisi ve sonda her ürünün toplam fiyatı yazılmıştır. Sonda fatura toplamı gösterilmiş ve yetkililerin imzası için boşluklar bırakılmıştır. Gösterildiği gibi fatura usulüne uygun hazırlanıp gönderilmiştir. Verilen faturanın ışığında diğer faturalarda detaylı incelenmiş ve her hangi usulsüzlüğe rastlanmamıştır.

Test 7. Satış faturalarındaki işlemleri yeniden hesapla.

Aldığımız datalar doğrultusunda satış faturalarını her biri ayrılıklı olarak yeniden hesaplanmıştır ve herhangi fark bulunmamıştır.

Test 8. Yükleme yapılan malların tutarları, satış faturalarına ve kayıtlara doğru olarak geçmiş midir?

Satışlar uygun bir biçimde değerlendirilmiştir. İncelemeler sonucunda, sipariş edilen tutar kadar ürünler yüklenmiş ve yüklenen malın tutarı kadar satış faturası düzenlenmiştir.

Müşteri siparişine göre yüklemesi yapılan malların tutarlarını irsaliyelere ve satış faturalarına doğru olarak yansıttığı test edilmiştir. Fakat ABC işletmesi bize muhasebe kayıtları ile ilgili herhangi belge vermediğinden dolayı sadece bu belgelerle kayıtlı olup olmadığını test etmekle yetineceğiz. Test 1 ve Test 2 de bu karşılaştırmalar detaylı olarak incelenmiştir. Kayıtlarda herhangi yanlışlık yoktur.

Test 9. Yükleme ile ilgili olarak yapılan satış kayıtları gerçek müşterilere aittir mi?

ABC işletmesinden elde ettiğimiz datalar çalıştığı X süpermarketleri ile ilgilidir. X süpermarketleri Azerbaycan ünlü bir süpermarketler zinciridir ve işletme dahilinden aldığımız bilgiler ve belgeler doğrultusunda işlemler gerçek müşteriye aittir. Herhangi sahte işletme durumu yoktur. Bunu belgelerin kanıtladığı gibi elde ettiğim sözlü bilgilerde onaylıyor.

Test 10. İrsaliyelerle satış faturalarının tarihini karşılaştır.

Yaptığımız bu testde satış faturaları irsaliyeler esasında doğru olarak hazırlanıp hazırlanmadığını veya fatura tutarlarının irsaliye tutarları ile aynı olmasını incelenmiştir. İncelememiz neticesinde irsaliyedeki ürünler ve onların tutarları satış faturaları ile aynı içeriği taşımaktadır. Bunu Şekil 5.6 da verdiğimiz örnek tarihli datalarla inceleyebilirsiniz.

İrsaliye

Seri:EAAB №: 592218 07.07.2017 14:46:41

Sabici : 0400061631 "AZ-TEK" MƏHDUD MƏSULİYYƏTLİ CƏMİYYƏTİ
Vergilər Bakanlığı yanında Bakü şəhər Yerli Gəlirlər Departmanı 31.07.2009 13700004378
Alıcı: 1403051411 "AZƏRBAYCAN SUPERMARKET" MMC
Esas: 1707000129246
Notlar:

Ödeme türü: manatla

Sıra №- sı	Gönderilmiş ürünler veya gösterilmiş hizmetler	Sayı	Miktarı hacmi	Birim Fiyatı	Aksiz Vergisi			Gönderilmiş ürünler veya gösterilmiş hizmetlerin deyeri (KDV siz)				Vergi tutulan işlemler ödemele	Yol vergisi tutarı	Toplam Bakıye (manatla)
					Toplam	Derecesi (%)	Tutar ı	Cəmi	Aynı zamanda					
									KDV ye dahil edilen	KDV ye dahil edilmey en	KDV ye "0" derece ile tabii tutulan			
9	10	11	12	10* 0,18	9+13+14									
1	LED TORT DOND BDAYKQ	adet	3	17,8983	53,69	0	0	53,69	53,69	0	0	9,66	0	63,35
2	LED TORT DOND SHOKKQ	adet	3	17,8983	53,69	0	0	53,69	53,69	0	0	9,66	0	63,35
	TOPLAM				107,38		0	107,38	107,38	0	0	19,32	0	126,7

Şekil 5.6 : İrsaliye (07.07 2017)

SATIŞ FATURASI

Seri:HO №: 701790 12.07.2017 09:25:41

Sabici : 0400061631 "AZ-TEK" MMC
Vergilər Bakanlığı yanında Bakü şəhər Yerli Gəlirlər Departmanı 31.07.2009 13700004378
Alıcı: 1403051411 "AZƏRBAYCAN SUPERMARKET" MMC
Esas: 1707000129246
Notlar:

Ödeme türü: manatla

Sıra №- sı	Gönderilmiş ürünler veya gösterilmiş hizmetler	Sayı	Miktarı hacmi	Birim Fiyatı	Aksiz Vergisi			Gönderilmiş ürünler veya gösterilmiş hizmetlerin deyeri (KDV siz)				Vergi tutulan işlemler ödemele	Yol vergisi tutarı	Toplam Bakıye (manatla)
					Toplam	Derecesi (%)	Tutar ı	Cəmi	Aynı zamanda					
									KDV ye dahil edilen	KDV ye dahil edilmey en	KDV ye "0" derece ile tabii tutulan			
9	10	11	12	10* 0,18	9+13+14									
1	LED TORT DOND BDAYKQ	adet	3	17,8983	53,69	0	0	53,69	53,69	0	0	9,66	0	63,35
2	LED TORT DOND SHOKKQ	adet	3	17,8983	53,69	0	0	53,69	53,69	0	0	9,66	0	63,35
	TOPLAM				107,38		0	107,38	107,38	0	0	19,32	0	126,7

Şekil 5.7 : Satış Faturası (12.07.2017)

Şekil 5.6 ve 5.7 den de görüldüğü üzere 07.07 tarihinde gönderilen irsaliyenin faturası 12.07 tarihinde kesilip gönderilmiştir. İrsaliye ve fatura tutarlarını incelersek ürünlerin ve tutarların aynı olduğunu göreceksiniz. Biz bu testi bütün dataya uygulayarak sizlere örnek şekillerde sunmayı planladık.

Test 11. Yapılan tüm işlemlerin görevlerin ayrılığı ilkesine uygun olup olmadığını inceleyin.

Bir işletmede hilelerin ve yolsuzlukların önlenmesinde en önemli sayılan araçlardan bir tanesi de iç kontrol sistemidir. İç kontrol sisteminin önemli ilkesi olan görevlerin ayrılığı ilkesi işletmede uygun yetkilendirme sonucunda ortaya çıkabilecek her türlü hile riskine karşı etkili yöntemdir. Döngüde yer alan işlem ve kayıtların farklı kişiler ve departmanlar tarafından yapılması daha uygun ve sağlıklıdır. Örneğin:

1. Satış ve nakit hareketlerinin kayıtları farklı kişiler tarafından yapılmalıdır
2. Muhasebede kayıt işlemleri ile raporlama işlemleri farklı kişiler tarafından yapılmalıdır

ABC işletmesinde ise durum farklı, gözlemlerim ve sözel bilgiler neticesinde işletmede iç kontrol sistemi çok zayıf. Muhasebe bölümünde üç kişi çalışmaktadır. Aldığım bilgiye göre bir çalışan bütün satış işlemlerine, irsaliye fatura kesimlerine ve bunların ödenmesi, diğeri işletmenin vergi konusunda yapılacak işlemleri, bir diğeri ise bunların hepsini gözetlemekle yükümlü. Faturayı düzenleyip gönderen kişi ile irsaliyeyi düzenleyen ve paraları tahsil eden aynı adam. Bu tür ortamda hile riski %100 artmaktadır. İşletme yönetiminin durumla ilgili görüşlerini öğrenemedik veya haberleri olmadığına inanmak güç. İşçi sayısında artım yapmak yeni işçi işe almak masraflı olduğu için bununla yetinmektedirler. Bu da olacak herhangi hile eylemine sebebiyet vermektedir.

Test 12. Müşterilere aylık olarak raporların gönderilip gönderilmediğini araştırın.

Sağlıklı iç kontrol sisteminin ola bilmesi için nakit hareketleri ve alacak hesapları ile ilgili bağımsız bir kişinin, aylık olarak müşteri raporlarının düzenlenmesi ve göndermesi gerekmektedir. Burada önemli olan işletmenin kayıtları ile müşterinin kayıtlarında olan bilgi ve belgelerde herhangi hata ve usulsüzlüğe yol vermemektir.

ABC işletmesinde müşterilerle mutabakatlar yazılı olarak değil, telefonla yetkili kişilerin bir birini arayarak konuları bu şekilde aydınlatmaktalar. Elde ettiğim sözel bilgiler başka bir resmi konuşma veya yazışmaların olmadığıdır. Bu test maddesinde ABC işletmesi tarafından usulünce yapılmamaktadır.

Test 13. Ödeme belgeleri ile satış faturalarını karşılaştır.

Bu testi yapmakta hedef amaç gönderilen faturalardaki fiyatlarla, işletmeye ödenilen tutarların aynı olmasıdır. Eğer yanlışlık sezilirse herhangi hile veya hata unsuru vardır demektir.

Elde ettiğimiz datalarla bu testi tam olarak uygulamak zor olacaktır. Çünkü elde ettiğimiz ödeme belgesi irsaliye seri ve numarası esasında bankadan ABC işletmesine havale edilmiştir. Bunu daha sonra Test 14 de inceleyeceğiz.

Test 14. İrsaliye numaraları ile ödeme belgelerindeki numaraları karşılaştır.

Test 13 te anlattığımız üzere satışların tutarları işletmeye tam ödenmiş midir veya gönderilen belgelerin tutarları kadar ödeme yapılmış mıdır şeklinde inceleme yapıcız.

ABC işletmesinin ödemeleri onun X süpermarketlerine gönderdiği irsaliyeler esasında bankadan havale edilmektedir. Fakat ödemeler 20 – 30 gün içerisinde toplam olarak yapılmaktadır. Mesela 07.07.2017 tarihindeki irsaliyenin ödemesi 26.07.2017 tarihinde yapılmıştır, ama 26.07.2017 tarihinde yapılan ödemede tek bir irsaliye değil de bir kaç irsaliye aynı zamanda ödenmiştir. Bunu şekil verilmiş orijinal datalardan örnek olarak veriyoruz ve daha aydınlatıcı olacağına inanıyoruz.

İRSALİYE

Seriya:EAAB №: 904801 24.07.2017 13:49:33

Sabici : 0400061631 "AZ-TEX" MMC
 Vergiler Bakanlığı yanında Bakü şəhər Yerli Gəlirlər Departmanı 31.07.2009 13700004378
 Alıcı: 1403051411 "AZƏRBAYCAN SUPERMARKET" MMC
 Esas: 1707000129246
 Notlar:

Ödeme türü: manatla

Sıra №-si	Gönderilmiş ürünler veya gösterilmiş hizmetler	Sayı	Miktarı hacmi	Birim Fiyatı	Toplam	Aksiz Vergisi		Gönderilmiş ürünler veya gösterilmiş hizmetlerin deyeri (KDV siz)				Vergi tutulan işlemler ödemele	Yol vergisi tutarı	Toplam Bakiyeye (manatla)	
						Derecesi (%)	Tutarı	Cami	Aynı zamanda						KDV
									KDV ye dahil edilen	KDV ye dahil edilmeyen	"0" derece ile tabii tutulan				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
	RULET STRAUS VAN.SOK	adet	12	32.814	39.38	0	0	39.38	39.38	0	0	7.090	0	46.37	
	TOPLAM				39.38		0	39.38	39.38	0	0	7.090	0	46.47	

Şekil 5.8 : İrsaliye (24.07.2107)

11.08.2017	11.08.2017	AZERBAIJAN SUPERMARKET LLC 1403051411/ 510619/1700767721 AZ82NABZ013501000 00000071944 NABZAZ2CABCS 510619	EAAB 687741/EAAB 816676/EAAB 904801 Ölkədaxili Köçürmə - Mədaxil	14,030.10	14,552.96
------------	------------	---	---	-----------	-----------

Şekil 5.9 : Ödeme Belgesi

Bahsettiğimiz üreze ABC işletmesinin ödemesi irsaliye seri ve numaralarına göre banka üzerinden havale edilmektedir. Şekil 4.8 de 24.07.17 tarihli irsaliyenin Seri EAAB No: 904801 gösterilmiştir. Şekil 5.9 de X süpermarketlerinin ABC işletmesine bankadan havale yoluyala 14,030.10 manat tutarında ödeme yapılmıştır ve dördüncü sırada ödenen irsaliyelerin seri ve numaraları verilmiştir. Fakat o haneye ödenen irsaliyelerin seri ve numaraları sığmadığından hepsi yazılmamıştır. Bizim örnek te ise görüldüğü üzere Seri EAAB No: 904801 olan irsaliye tutarının ismi ve toplam ödeme de o paranın dahilinde verilmiştir. Daha detaylı ödeme bilgisini alamadığımız için bu şekilde sunuyoruz.

5.5. Uygulamanın Sonucu ve Bulgular

Yaptığımız uygulama formatında elde ettiğimiz datalarda, müşteri siparişi, irsaliyeler, satış faturaları ve ödeme belgeleri test edilmiştir. Testler sonucunda belgelerde herhangi usulsüzlüğe rastlanmamıştır. Ürün veya mal detayları, irsaliye ve fatura tutarları, onları ödeme karşılığı birbirleri ile tutmaktadır. Fakat işletmemizde iç kontrol sisteminin zayıf olması, departmanların eksik olması olası bir hile riskini arttırmaktadır. Bu belgelerle herhangi hile riski belirlenmemiştir.

Elde ettiğimiz datalar gerçek müşteri ve satıcı işletmelere aittir, tez konumuzda isimlerini ABC işletmesi ve X süpermarketleri olarak versek te datalardanda görüldüğü üzere gerçek isimleri belirtilmiştir. Fatura ve irsaliye seri ve numaraları ile, işletmelerin vergi numaraları ile de dataların veya işletmelerin gerçekliği konusu araştırılmaya açıktır. Elde ettiğimiz dataları orijinal bir şekilde tezin Ekler kısmında uygun başlıklar da sizlere sunuyoruz.

6. SONUÇ

Hile tedavi edilmesi gereken bir hastalıktır. İşletme çalışanları, yöneticileri ve üçüncü kişiler bu hastalığa bulaşabilmektedirler. Bu tip hastalarda hile üçgenin baskı ve fırsat ayakları olduğu zaman hilekar kendini eylemin içinde bulmaktadır. Genel olarak bakıldığında, ilk incelemelerde hile tutarları çok büyük rakamlar içermemektedir, fakat hile eylemi tespit edildiği zaman elde edilen ve zimmete geçirilen tutarlar artmaktadır.

Yapılan çeşitli hile eylemleri sonucunda işletmeler direkt ve endirekt kayıplara maruz kalmaktadır. Direkt kayıplar finansal veya parasal kayıplar olarak çok rahat sezilebilen, fakat endirekt olarak görülemeyen işletmeye içten içe zarar veren maliyetler: hilekar çalışanın yeni çalışan ile değiştirilmesi ve yeni çalışanlar nedeniyle verim düşüklüğü, üretimin azalması, işletmelerin prestij kaybı, yasal işlemler nedeniyle işletmede işlerin aksaması vs. gibi nedenler göz ardı edilemez. Daha önce anlattığımız gibi hile eyleminin sonucunda işletmeler yaşamlarını sürdürememekte ve yitirmektedirler. Hile ile mücadelenin ne kadar önemli bir konu olduğu bir daha dile getirilmektedir. Yeni dünya düzeni, gelişen elektronik ve teknoloji yapısıyla yapılan araştırmalarda farklı hile türleri ortaya çıkartılmaktadır, fakat ne kadar ileri düzeyde teknoloji ve yöntemler kullanılsada insan unsuru her yerde olduğu gibi hiçbir kurala tabii tutulamaz. İşletmeler dahilinde hile ile ilgili veya iş etiği veya ahlakı ile ilgili seminer ve eğitimlerin sıklıkla verilmesi bir nebze olsa yarar sağlayacaktır.

Hasılat döngüsü açısından hile eylemini vurguladığımızda, burada hasılat döngüsü işlemlerinde yapılan çeşitli hile eylemleri anlatılmıştır. Genel anlamda her bir işletmenin kar kaynağı olan satış bölümü ve işletmelerin her zaman zorlandığı tahsilat kısmı her bir işletmenin esas faaliyet konusudur. Satış ve onun tahsilinden ibaret olan hasılat döngüsünde yapılabilecek hileli işlemler işletmenin kaderini direkt etkilemektedir.

Hasılat döngüsünde kullanılan belgelerden en çok hile eylemi içeren faturalardır. Faturalarla ilgili detaylı kısım tez konusu dahilinde verilmiştir. Bu hileli eylemlerin

önlenmesindeki en büyük etken güçlü iç kontrol sistemi ve görevlerin ayrılığı ilkesidir. Bu yüzden faturayı kesenle, satış siparişini kabul eden veya irsaliyeleri gönderen kişilerin farklı olması önem arz etmektedir.

Her bir hile eylemi mutlaka geride iz bırakır. Geride bırakılan iz kırmızı bayraklar olarak nitelendirilmekte ve hile eylemini ortaya çıkarmakta yani bir konuya nasıl ve nerden başlayacağına yön göstermesi gibidir. Kırmızı bayraklar hile eylemin yapıldığına dair farkındalık yaratmakta ve eylemin ortaya çıkartılmasına yol göstermektedir. Hasılat döngüsünde yapılan hilelerde yine aynı belirtiler görülmekte ve araştırmalar sonucunda ortaya çıkartılmaktadır, fakat her bir belirti veya iz mutlaka hileli bir durumun olduğuna işaret etmemektedir.

Uygulama kısmında özel bir işletmeden elde ettiğimiz datalarla bir model oluşturularak analiz ve test çalışmalarımızı yaptık. Elde ettiğimiz data birincil muhasebe belgeleri olup: faturalar, müşteri siparişleri, irsaliyeler ve ödeme belgelerinde ibaret olmaktadır. Analizler ve yorumlarımızdan anlaşılacağı üzere test ettiğimiz verilerde herhangi usulsüzlüğe rastlanmamıştır.

Hile eylemi işletmelerde, ülkemizde değilde bütün dünyada yaygın olan ve ekonomileri çok büyük bir zarara uğratan bir eylemdir. Hileye karşı mücadelede bir çok farklı meslek örgütleri kurulmuştur. Bunlardan en yaygını, tez konumuzda da bahsettiğimiz ACFE – Sertifikalı Hile Denetçileri Birliğidir. Yaklaşık 30 yıldır faaliyetini sürdüren ve her iki yılda bir dünya bazında işletmelerde hile eylemlerini incelemekte ve raporlar şeklinde kamu oyuna sunmaktadır. Bunun yanı sıra işletmelere hile konusunda çeşitli önleyici tedbirler ve yöntemler sunmaktadır. Her iki yılda bir yayınlanan raporlar ister çalışan, istersede yönetici ve diğer üçüncü kişilerce çok aydınlatıcı bilgiler verilmektedir.

Hile eyleminin önlenmesinin esas cümlesi, 'Hilekar gibi düşün' yani hileleri hilekardan daha iyi bileceksin ve yapılacak veya yapılan hileleri tespit etmekte zorlanmayacaksın. Yaptığımız çalışmanın hilekarlara fikir vermek değilde, hilelerin önlenmesinde ilgili kişilere yardımcı olmaktır. Araştırmamız sonucunda hile konusunun ciddiyetini bir daha vurgulama ihtiyacı duymaktayız. Seçtiğimiz konunun ve yapmış olduğumuz araştırmanın hile eylemi ile ilgili oluşturulan araştırmalar zincirine bir halka olacağını umut etmekteyiz.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR:

ALTUNIŞIK R & İSLAMOĞLU, Hamdi. *Satış ve Satış Yönetimi*, 13. Baskı, Sakarya Yayıncılık, Sakarya, 2007.

BOZKUR, N. (2012). *Muahsebe Denetimi*, İstanbul: Alfa Yayınları, 6.Basım.

BOZKURT, N. (2009). *İşletmeleri Kara Deliği Hile-Çalışan Hileleri*, İstanbul: Alfa Yayınları.

COENEN, LT. (2008). *Expert Fraud Investigation, A Step-By-Step Guide*, ABD: John Wiley & Sons, Inc.

GÜREDİN, E. (2007). *Denetim ve Güvence Hizmetleri SMMM ve YMM'lere Yönelik İlkeler ve Teknikler*, İstanbul: Arıkan Basım Yayım, 11. Baskı.

GOLDMANN, PD. (2010). *Financial Services Anti-Fraud Risk And Control Workbook*, ABD: John Wiley&Sons, Inc.

HOWARD, S & MİCHAEL Sh. (2007). *Forensic Accounting and Fraud Investigation for Non Experts*, New Jersey: John Wiley & Sons Inc.

KAYGUNSUZ, SY., ASLAN, Ü. & KEPÇE, N. (2012). *Genel Muhasebe-I*, Anadolu Üniversitesi Yayını No:2654, Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1620.

KRANACHER, MARY-JO, RİLEY, RİCHARD, WELLS, JOSEPH, T. (2011) *Forensic Accounting and Fraud Examination*, USA.

PİCKETT, KH. (2011). *Fraud Smart*, 1.Basım, ABD: John Wiley & Sons, Ltd.

LEONARD WV. (2011). *The Fraud Audit: Responding to the Risk of Fraud in Core Business Systems*, ABD: John Wiley & Sons, Inc.

MESSIER, GLOVER ve PREWITT.(2009). *Auditing & Assurance Services: A Systematic Approach*, 10. Baskı.

MUCUK, İ. (2009). *Pazarlama İlkeleri*, İstanbul: Türkmen Kitabevi.

ÖZYER, MA. (2008). *Açıklama ve Örneklerle Vergi Usul Kanunu Uygulanması*, İstanbul: Acar Basım, 4.Basım.

SEVİLENGÜL, O. (1997). *Genel Muhasebe*, Ankara: Gazi Kitabevi, 6. Baskı.

SINGLETON, T. (2010). *Fraud Auditing And Forensic Accounting*, Aaron & Sons Inc.

SÜRMEİ, F., CEMALCILAR, Ö., BENLİGİRAY, Yılmaz. (2003). *Genel Muhasebe*, Eskişehir: 2.Baskı.

WELLS, JT. (2007). *Corporate Fraud Handbook Prevention and Detection*, New Jersey: John Wiley & Sons.

YILANCI, M. (2006). *İç Denetim Türkiye' nin 500 Büyük Sanayii İşletmesi Üzerinde Bir Araştırma*, Ankara : Nobel Yayın No: 939, 2.Baskı.

TEZLER:

BOZKURT, Z. (2008). *Muhasebe Denetimi Sürecinde Analitik İnceleme Prosedürleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, SBE, İstanbul, Türkiye.

ÇETİN, U. (2015). *Satın Alma ve Ödeme Döngüsü Hileleri ve Ortaya Çıkarılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, SBE, İstanbul, Türkiye.

ÇELİK, T. (2010). *Muhasebede Hata ve Hileler ile İlgili Muhasebe Meslek Mensupları Üzerinde Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, NİĞDE Üniversitesi, SBE, Niğde, Türkiye.

DEMİR, M. (2014). *Benford Yasası ve Hile Denetiminde Kullanılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, SBE, İstanbul, Türkiye.

EROL, S. (2016). *Hile Denetiminde Proaktif Yaklaşımlar*, İstanbul Ticaret Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Türkiye.

GÜNEŞ, Ş. (2014). *İşletmelerde Hile Riskinin Önlenmesi ve Hastane İşletmelerinde Bir Uygulama*, Okan Üniversitesi, SBE , Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Türkiye.

GÜNDÜZ, A. (2014). *İşletme Çalışanları Tarafından Yapılan Hileler ve Çalışan Hilelerinin Tespiyi İlgili Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi, SBE, İstanbul, Türkiye.

JAFAROVA, S. (2009). *İşletmelerde Hile Yapmanın Nedenleri ve Sosyal Psikoloji Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, SBE, İstanbul, Türkiye.

KANDEMİR, C. (2010). *Muhasbe Hilelerinin Ortaya Çıkarılmasında ve Önlenmesinde Bağımsız Denetimin Rolü ve Bağımsız Denetçinin Sorumluluğu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, SBE, Çukurova Üniversitesi, Adana, Türkiye.

KARAÇAY, H. (2015). *Stoklarda Yapılan Hileler ve Bir Perakende İşletmesinde Uygulama*, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Okan Üniversitesi, SBE, İstanbul, Türkiye.

ÖKSÜZ, N. (2015). *Üretim İşletmelerinde Çalışan Hilelerine Karşı Alınan Önlemler Üzerinde Bir Araştırma : Antakya Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, SBE, Hatay, Türkiye.

ŞENGÜR, ED. (2010). *İşletmelerde Hile, Hilelerin Önlenmesi, Hileli Finansal Raporlama İle İlgili Düzenlemeler ve Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul, Türkiye.

YILMAZ, K. (2013). *İşletmelerde Hile, Nedenleri, Önlenmesine İlişkin Uygulamalar ve Örnek Olaylar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi, SBE , İstanbul, Türkiye.

YAYINLAR, DERGİLER

Abdelfatah, T 2013-2014 , ‘An Investigative Study Into the Perceived Factors Precluding Auditors From Using CAATs and CA’, *International Journal of Advanced Research in Business*, Vol.1 No:3.

Abdioğlu, H 2007, ‘Hilelerin Önlenmesi ve Ortaya Çıkarılmasına Yönelik Proaktif Yaklaşımlar’, *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, Mayıs.

Arzova, SB 2003, ‘İşletmelerde Çalışanlar Tarafından Yapılan Hilelerin

Kırmızı Bayraklar Yoluyla İzlenmesi’, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı 20, Ekim.

Bozkurt, N 2000, ‘Kobilerde Yapılan Hileler, Ortaya Çıkartılması ve Önlenmesi’, *Yaklaşım Dergisi*, Yıl: 8 Sayı: 96 Aralık.

Can, AV 2005, ‘Alternatif Ödeme Yöntemleri ve Muhasebe Kayıtları’, *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı.71, Nisan-Haziran.

Çalış, YE., Emrah K. ve Ahmet E 2014, ‘Hilelerin Ortaya Çıkartılmasında Bilgi Teknolojilerinin Önemi ve Bir Uygulama’, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı.63, Temmuz.

Çonkar, K 2007, ‘Alacak Yönetimi’, *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı 82.

David TW., Dana R 2004 ‘The Fraud Diamond: Considering the Four Elements of Fraud’, *CPA Journal*, Vol.12, No:74, Aralık.

Dönmez, A., Ersoy, A 2011, ‘Bağımsız Denetim Sürecinde Analitik İnceleme Prosedürleri: Türkiye’de SPK’dan Yetki Almış Denetim Firmaları Üzerine Bir Araştırma’ , Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütavelli Heyet Başkanlığı, *Bilgi Yayınları*, Sayı 56.

Elitaş, C., Karagül, AA 2010, ‘Bilgisayar Destekli Denetim Teknikleri’ , *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: XII, Sayı: 2, Aralık.

Emir, M 2008, ‘Hile Denetimi’, *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı 86, Mart - Nisan.

JOSEPH T. Wells, ‘Lapping It Up’, **Journal of Accountancy**, February 2002.

Kantarcı, M 2012, 'İşimiz Gücümüz Satış'.

Mengi, TB 2012, 'Hile Denetiminde Yetkinliklerin Değerlendirilmesi-Hile Karosu', *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı.114, Kasım-Aralık.

Mengi, TB 2013, 'İşletme İçi Hilelerin Ortaya Çıkarılmasında ve Sorgulanmasında Bir Araç Olarak Beden Dili', *Mali Çözüm Dergisi*, İSMMMO Yayını, Mayıs-Haziran.

Rabi'u ANMMSHn 2015, 'Fraud Triangle Theory and Fraud Diamond Theory: Understanding the Convergent and Divergent for Future Research', *European Journal of Business and Management*, Vol.7, No.28.

Rasha K., Andrew H 2012, 'The New Fraud Triangle Model', *Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences(JETEMS)*, Vol.3.

Şengür, DE., Çiftçi, NH 2011, 'İşletmelerde Faaliyetlerin Sınıflandırılması ve Finansal Raporlama Üzerindeki Etkileri', *Mali Çözüm Dergisi*, Kasım-Aralık.

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı 2011, 'Satış Belgeleri', *Megep Yayınları*, Ankara.

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı 2008, 'Muhasebe Finansman Yevmiye Defteri', *Megep Yayınları*, Ankara.

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı 2011, 'Muhasebe ve Finansman Büyük Defter ve Mizan', *Megep Yayınları*, Ankara.

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı 2008, 'Büro Yönetimi ve Sekreterlik Ödemeleri', *Megep Yayınları*, Ankara.

RAPORLAR:

Association of Certified Fraud Examiners (ACFE) 2004, *Report to The Nation on Occupational Fraud and Abuse*.

Association of Certified Fraud Examiners (ACFE) 2006, *Report to The Nation on Occupational Fraud and Abuse*.

Association of Certified Fraud Examiners (ACFE) 2008, *Report to The Nation on Occupational Fraud and Abuse*.

Association of Certified Fraud Examiners (ACFE) 2012, *Report to The Nation on Occupational Fraud and Abuse*.

Association of Certified Fraud Examiners (ACFE) 2014, *Report to The Nation on Occupational Fraud and Abuse*.

Association of Certified Fraud Examiners (ACFE) 2016, *Report to The Nation on Occupational Fraud and Abuse*.

Association of Certified Fraud Examiners (ACFE) 2014, *Red Flags Of Fraud*.

DiNapoli, ThP., *Red Flags for Fraud*, State of New York Office of the State Comptroller.

Price Waterhouse Coopers 2009, *The Economic Crime Survey*.

Joseph Ch., Haimoff, I., McSwain, J., Wiseman, M 2012, *Red flags of fraud*, Deloitte Development LLC.

Financial Transactions 2010, *Asset Misappropriation: Fraudulent Disbursements*, Fraud Examiners Manual.

Asset Misappropriation 2016, *Inventory and Other Assets*, *Financial Transactions and Fraud Schemes*, Association of Certified Fraud Examiners, Inc.

Catchik, P 2014, *Senior Investigator Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) Austria*, *Conflict of Interest: Gateway to Corruption*, ACFE.

DİĞER KAYNAKLAR:

24.12.2003 tarih ve 25326 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Yargıtay İçtihatları Birleştirme Hukuk Genel Kurulunun 27.6.2003 tarih ve E:2001/1 , K:2003/1 sayılı kararından alınmıştır.

http://www.aedenetim.com/index.php?option=com_content&view=article&id=9:hata_-hile-,us%C3%BCIs%C3%BCz1%C3%BCk-denetimi&catid=8&Itemid=106 , (28.03.17).

<http://www.muhasabedersleri.com/muhasebe-nedir.html> , (30.04.2017).

<http://www.tdk.gov.tr> , Türk Dil Kurumu Sözlüğü.

<http://www.turkhukuksitesi.com> , (01.04.17).

James, S. Fell In. 'Identifying and Recognizing the Red Flags of Fraud' , The Nottingham Group, LLC.

Shell Companies By Marina Kinner, Siena College Leonard W. Vona, CPA,CFE,
<http://www.fraudauditing.net/ShellCompanies> , (04.04.2017).

Türkiye Denetim Standartları, 240 Nolu Bağımsız Denetim Standardı: Finansal Çizelgelerin Bağımsız Denetiminde Bağımsız Denetçinin Hileye Karşı Sorumlulukları.

Vergi Usul Kanunu, Madde 181, İhtiyari Sınıf Değişirme.

www.e-tahsilat.com.tr , (09.03.2017).

www.ifac.org (08.03.2017).

www.muhasibedersleri.com , (3/8/2017).

www.muhasibedersleri.com , (09/03/17).

Nesimi Yaşar, 'Tahsilat ve Ödemelerin Banka Aracılığı ile Yapılması', (04/03/2017),
www.muhasibetr.com.

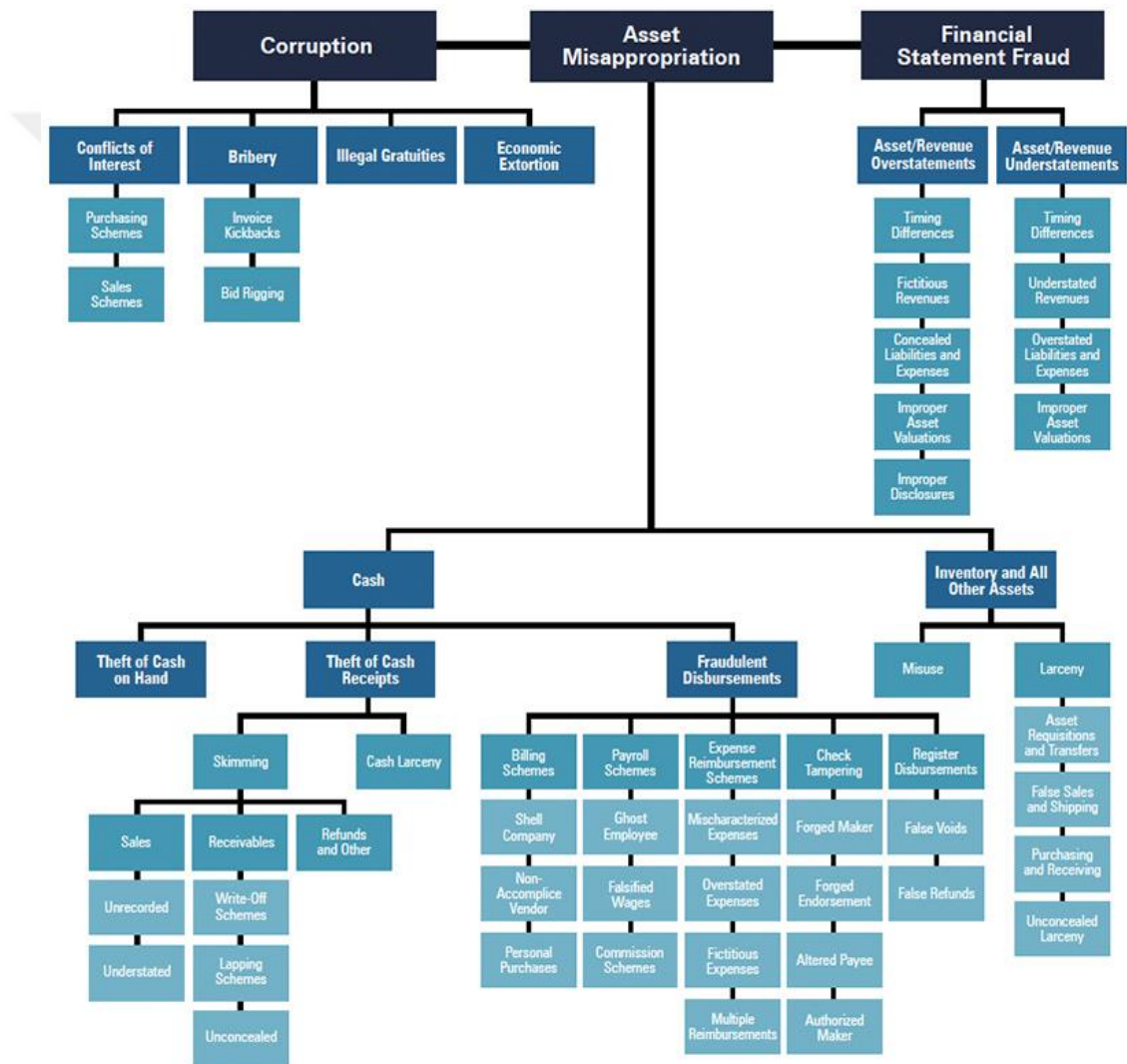
www.muhasibeturk.org, (08.04.17).

www.muhasibeuygulama.com, (08/03/2017).

www.toptalent.com, (01/03/2017).

EK – 1

Kaynak : (ACFE 2016).

EK – 2

Aşağıda sıralananlar belgeler üzerinde yapılan hilelerin belirtileri olarak verilmiştir (Çelik 2010) :

- Kaybolmuş belge ve evraklar
- Belgeler de değişim ve düzeltmeler
- Fotokopi belgelerin orijinal belgeler yerine kullanılması
- Kayıtlarda olmayan müşteri veya tedarikçilere hesapların açılması
- Tutulan belgelerin sıralarında ve numaralarında anormallikler
- Evrak ve belgelerde sonradan yapılan düzeltmeler ve el yazıları
- Tam olarak, net bir şekilde kayda alınmayan işlemler
- Yetkisiz ve dayanaksız işlem ve bakiyeler
- İşletmeyi ciddi anlamda etkileyen son dakika düzeltmeleri
- Muhasebe dönemlerinde ve sınıflandırmalarında uygunsuz işlemler,
- Önemli miktarlarda stok ve fiziki varlık kayıpları
- Vadesi geçen hesaplarda artış
- Kasada fazla veya noksanlıklar bulunması
- Uzun zamandır hareket görmeyen banka hesaplarının birden çalıştırılmaya başlanması
- Off-shore banka hesaplarına fon transferleri
- İşletmenin ana faaliyet konuları ile ilgili olmayan işlemlerde sıklık ve/veya olağan olmayan tutarlar
- Kasa hesabının büyük tutarlar içermesi
- Hurda ve firelerde artış
- Alacak ve borçlarda düzeltme kayıtları
- Belirli kişilere aşırı ödemeler
- Şüpheli alacaklarda anlamlı artışlar
- Fiili tutarların bütçe tutarlarına göre anlamlı farklar göstermesi
- Alış faturalarının belli bir satıcıda yoğunlaşması
- Faturalara destek veren ek belgelerin bulunmaması
- Asla değişmeyen satıcı faturaları
- Yükleme veya taşıma belgeleri olmayan satışlar
- Dönem kapandıktan sonra oluşan aşırı satış iadeleri

- Yapılan iskonto oranlarında tutarsızlıklar
- Belgelerde yetkili imzaların bulunmaması
- Gereksiz yere karmaşık duruma getirilen muhasebe işlemleri

EK – 3

Çek hileleri ile ilgili kırmızı bayraklar:

- Günün sonunda kullanılan çek ile ertesi gün kullanılan çek arasında eksik çek bulunması
- Bankadan ödenen çeklerin kopyaları gönderiliyorsa, bunların üzerinde yapılmış olan değişiklikler
- Ödenmiş olduğu halde bankadan gelen bilgilerde yer almayan çekler
- Bankadan ödendi bilgisi geldiği halde, kayıtlarda yer almayan çekler
- Karlarda açıklanamayan azalmalar ve faaliyet giderlerinde oluşan artışlar
- Çek ödemeleri ile ilgili satıcı şikayetleri
- Satıcı faturalarına yapılan çift ödemeler
- Bilinmeyen satıcılara yapılan ödemeler
- Destek belgeleri olmadan düzenlenen çekler
- Çek düzenleme sürecinde çalışanların yaşam düzeylerindeki anlamlı değişiklikler
- Hesapların toplamalarında yapılan matematik hatalar
- Banka hesaplarında oluşan nakit eksiklikleri
- Bilinen müşterilere olağan olmayan zamanlarda ve olağan olmayan tutarlarda yapılan ödemeler.

ÖZGEÇMİŞ

Education

Master in accounting & auditing – Istanbul Aydin University Sept
2015- Sept 2017

- Specialization in auditing, accounting and related fields
- At Present:
 - *Take part at many seminars about accounting&auditing
 - *Fraud of Sales and Collections Cycle as a Master Thesis

Accounting & Audit B.S. – Azerbaijan State Economic University Sept
2011-July 2015

- Theoretical and Practical knowledge of accounting, auditing, finance, taxation, management, marketing, etc.
- Accounting in Business; Management Accounting; Financial Accounting; Taxation courses
- Project work on "Country Report of Azerbaijan"
- Team work on analyzing financial sustainability of "Bank of Baku"

Work Experience

Assistant / Translator at Nigeria comitte (Minister of Foreign Affairs)
April 2016

Supervisor for United Nations high – level delegation
May 2016

Participant(got confirmation of attendance) Conference on Safety& Health
May 2016

Skills

Languages: native Azerbaijani – Intermediate English – Advanced Turkish and Basic Russian

IT : Excellent working knowledge of Microsoft Office, SPSS (Statistical Package for the Social Sciences)

Other : Certificate in Management by Young - Business Factory LLC

Certificate at ALES (Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitimi Giriş Sınavı) Point 68/100, 10 May, 2015

Certificate in 2nd World Conference on Technology, Innovation and Entrepreneurship, 12-14 May, 2017, Istanbul, Turkey

Interests and Additional Information

- Volunteer in "First European Games" in Baku 2015, as a guide for participants and visitors in the sport events
- Archery Referee at 5th Traditional Conquest Cup (5. Geleneksel Fetih Kupası) 28 May, 2017
- Member of "Baku Marathon Club" and "Baku Ping-Pong Club"
- Doing Fitness & Crossfit